

ISSN 2220-8089 (print)
ISSN 2523-4005 (on-line)

Міністерство освіти і науки України

В І С Н И К

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Серія «Питання політології»

Випуск 42

Заснована 1993 року

Харків

2022

У Віснику розглядаються актуальні проблеми теорії та практики політичних процесів в умовах глобалізації.

Для викладачів, наукових працівників та всіх, хто цікавиться проблематикою політичної науки.

Вісник є фаховим виданням України категорії «Б» у галузі політичних наук зі спеціальності 052 (Наказ МОН України наказу Міністерства освіти і науки України № 627 від 14.05.2020).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 19 від 26.12.2022 р.)

Індексується: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Редакційна колегія Вісника ХНУ імені В.Н. Каразіна «Питання політології»:

Головний редактор:

Журженко Т.Ю. – професор Інституту політичних наук Віденського університету (Австрія);

Заступник головного редактора:

Фісун О.А. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Відповідальний секретар:

Комарова Т.Г. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Ганс-Морзе Дж. – доцент кафедри політології Університету Нортвестерн (США);

Гейл Г.Е. – професор кафедри політології Університету Джорджа Вашингтона (США);

Дерлугьян Г. – професор Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі (США-ОАЕ);

Джуліано Е. – доцент кафедри політології Колумбійського університету (США);

Карпенко І.В. – докт. філос. наук, професор, декан філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Качмарський М. – доцент Школи соціальних та політичних наук Університету Глазго (Велика Британія);

Круглашов А.М. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Люстін Л. – співдиректор з наукових досліджень відділу політики та міжнародних відносин Астонського університету (Велика Британія);

Панченко Т.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Півнева Л.М. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна;

Радніц С. – директор Центру російських, східноєвропейських та центральноазійських досліджень імені Елісона Вашингтонського університету (США);

Розумний М.М. – докт. політ. наук, професор;

Романюк А.С. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;

Рубанов В.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Шаповаленко М.В. – докт. політ. наук, професор кафедри політології філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, кафедра політології, тел. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Адреса сайту Вісника: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21570 – 11470Р від 21.08.2015

© Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, оформлення, 2022

ISSN 2220-8089
ISSN 2523-4005

Ministry of Education and Science of Ukraine

**THE JOURNAL OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL
UNIVERSITY**

Series «Issues of Political Science»

Issue 42

Established in 1993

Kharkiv

2022

The Journal addresses the current problems of theory and practice of political processes in the context of globalization.

For university teaching and research faculty members, academic researchers, political experts, and anyone interested in political science.

The Journal is a professional edition of Ukraine of the "B" category in the field of political science in the speciality 052 (The Decree of MES of Ukraine No. 627 from 14.05.2020)

Approved for publication by the decision of the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol number № 19 dated 26.12.2022).

Indexed: DOAJ <https://doaj.org/toc/2523-4005?source>

Editorial board of the Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University «Issues of Political Science».

Tatiana Zhurzhenko – Ph.D., Visiting Professor in the Political Science Department at the University of Vienna (Austria) (*Editor-in-Chief*);

Oleksandr Fisun – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Deputy Editor*);

Tetyana Komarova – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University (*Executive Secretary*);

George Derlugyan – Ph.D., Professor of Social Research and Public Policy at the New York University - Abu Dhabi (United States-OAE);

Jordan Gans-Morse – Ph.D., Associate Professor, Department of Political Science at Northwestern University (United States);

Elise Giuliano – Ph.D., Lecturer in the Political Science Department at Columbia University (United States);

Henry E. Hale – Ph.D., Professor of Political Science and International Affairs, Department of Political Science at the George Washington University (United States);

Marcin Kaczmarek – Ph.D., Lecturer in Security Studies, School of Social and Political Sciences at the University of Glasgow (United Kingdom);

Ivan Karpenko – Dr.Sc. in Philosophy, Professor and Dean of the School of Philosophy, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Anatoliy Kruglashov – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science and Public Administration, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University;

Lucian Leustean - Ph.D., Research Co-Director for Politics and International Relations, Aston University (United Kingdom);

Tetyana Panchenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Lyubov Pivneva – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Scott Radnitz – Ph.D., Director of the Ellison Center for Russian, East European, and Central Asian Studies at the University of Washington (United States);

Anatoliy Romaniuk – Dr.Sc. in Political Science, Professor and Head of Department of Political Science, Ivan Franko National University of Lviv;

Maxim Rozumny – Dr.Sc. in Political Science, Professor;

Victor Rubanov – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University;

Maryna Shapovalenko – Dr.Sc. in Political Science, Professor in the Political Science Department, V.N. Karazin Kharkiv National University.

The address of editorial board: 61022, Kharkiv, Svobody sq., 4, V. N. Karazin Kharkiv National University, Department of Political Science, tel. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Web-site: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

The articles were reviewed internally and externally.

Certificate of state registration KB № 21570 – 11470P dated 21.08.2015

© V. N. Karazin Kharkiv National University, 2022

ЗМІСТ

Комарова Т.Г. Інжиніринг ціннісних смислів в інформаційну епоху	7
Денисюк А.В. Механізми реалізації політичного діалогу в умовах кризи	13
Баталов О.А. Повномасштабна російсько-українська війна у контексті світ-системного аналізу	21
Кононенко В.П. Внутрішній політичний діалог в демократичному суспільстві	27
Гайко О.С. Теоретичні витоки кембриджської школи політичної думки	32
Чорненький О. О. Використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій в політологічних дослідженнях	38
Гончаренко М.М. Політичний імідж: підготовка, використання, аналіз	45
Мазуренко Л.І. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози	50
Варич Д. Ю. Статева рівність та гендерні проблеми в Україні	58

CONTENT

Komarova T. Engineering of Value Meanings in the Information Age	7
Denysiuk A. Mechanisms of Implementation of Political Dialogue in Crisis Conditions	13
Batalov O. Full-Scale Russian-Ukrainian War in the Context of World-System Analysis	21
Kononenko V. Internal Political Dialogue in a Democratic Society	27
Gaiko O. Theoretical Origins of the Cambridge School of Political Thought	32
Chornenkyi O. Use of Information and Communication Technologies for Political Science Research.	38
Honcharenko M. Communication of Politicians With the Audience: Tools and Specific Applications	45
Mazurenko L. Information Security in the Terms: The Russian-Ukrainian War: Challenges and Threats	50
Varych D. Gender equality and gender issues in Ukraine	58

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-01>
УДК 323:004(477)

Тетяна Геннадіївна Комарова

професор, докт. політ. наук, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків

t.komarova@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0002-7243-249X>

ІНЖИНІРИНГ ЦІННІСНИХ СМИСЛІВ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ

Розглядається проблема політичного інжинірингу в інформаційну епоху. Визначається, що політичний інжиніринг – це система технік та технологій управління, яка у тактичному та стратегічному планах спрямована на креативно-ефективне суспільне конструювання та проєктування. Ефективний політичний інжиніринг – умова подолання деструктивних явищ, важливим серед яких є надмірне зростання випадковості в політичній сфері. Увага приділяється специфіці експлікації концепту ціннісних смислів (аксіологічних) в інформаційну епоху. Проаналізовано основний зміст ціннісних настанов як важелів, політичної адаптації суспільства, політичного режиму. Відзначається негативізм тенденції переважання технології над аксіологією у сфері духовно-практичної діяльності людини. Сучасне розуміння демократії відзеркалює напругу викликів: процедурні аспекти переважають над змістовними. Відзначається загострення протиріч у сфері таких важливих цінностей як стабільність, демократія, свобода.

Політичний інжиніринг із урахуваннями національних інтересів передбачає технологічний суверенітет. Такий інжиніринг є умовою політичної стабільності та джерелом можливостей процвітання. Наголошується на тому, що важливі ризики інформаційної епохи зумовлені використанням аксіологічних смислів політичної розваги, карнавалізації та гламуризації політичного простору. Пропонуються такі шляхи подолання негативних тенденцій: особистий досвід; заохочення активності; посилення раціональних настанов формування відповідальної політичної позиції; заходи з боку влади щодо підвищення поінформованості громадянина та, відповідно, підвищення ролі громадян як учасників політичних процесів; поєднання тренду на високі технології із завданнями реалізації аксіологічних смислів, що будуть запорукою від заміщення декартівського «мислю, отже, існую» споживацьким «споживаю, отже, існую». Використовується типологізація параметрів і стратегій політичної адаптації задля характеристики феномена політичного інжинірингу.

Ключові слова: *політичний інжиніринг, політична адаптація, демократія, свобода, інформаційна епоха, ціннісні смисли.*

Як цитувати: Комарова, Т. Г. 2022. Інжиніринг ціннісних смислів в інформаційну епоху. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 42: 7-12. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-01>

In cites: Komarova, Tetiana. 2022. Engineering of Value Meanings in the Information Age. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 42: 7-12. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-01> (in Ukrainian)

Інформаційна епоха як черговий етап розвитку людства своїм стрижнем свідчить на користь підтвердження теорії ноосфери В. І. Вернадського, щодо того, що розум

починає відігравати найважливішу роль у розвитку природи. Знання та інформація стають силами, що мають пріоритетний вплив на продуктивність та владу. Вдосконалення інформаційних технологій с середини ХХ століття демонструє швидкість та принциповість змін: від впровадження

мікропроцесорної технології до появи інтернету та сучасного переміщення уваги на технології штучного інтелекту. Сила розуму, що визначає сучасну епоху, залишає позаду силу машин та механізмів індустріальної епохи, не кажучи про мускульну силу людини та тварин, яка є важелем існування суспільств традиційного, аграрного характеру. Трансформації влади, які для нас є предметом дослідження, діалектично пов'язані із парадигмальними зрушеннями усєї соціальної системи. Сьогодні влада у політичному контексті, насамперед, визначається як здатність продукувати та контролювати суспільно значущі аксіологічні смисли (Комарова 2018: 17). Попит на підвищення ролі розуму в управлінні суспільними справами зростає, як зростає і ціна прорахунків та ілюзій у процесі прийняття політичних рішень. На нашу думку, для аналізу питань ефективності управління в інформаційну епоху актуальним є звернення до концепту «політичний інжиніринг» та принципових особливостей реалізації відповідних практик, а саме тих, які стосуються сфери ціннісних смислів. Це визначає мету цієї статті. Політичні трансформації в інформаційну епоху привертають увагу значної кількості науковців. Для нашого дослідження особливе значення має науковий доробок таких зарубіжних науковців як З. Бауман, У. Бек, Ж. Бодрійяр, П. Бурдьє, М. Вебер, Л. Вінер, С. Гантінгтон, Г. Гейл, В. Дізарт, У. Еко, Е. Канетті, М. Кастельс, К. Крауч, Ч. Ледбітер, А. Лейпхарт, Н. Луман, Л. Мамфорд, М. Манн, Й. Масуда, Дж. Нейсбіт, Т. Парсонс, Б. Рассел, Ж.-П. Сартр, Г. Стендинг, Е. Тоффлер, Т. Фрідман та інших. Серед вітчизняних науковців виділимо доробок О. Бабкіної, Н. Вінникової, В. Горбатенка, С. Денисюк, Г. Зеленько, А. Колодій, Л. Кочубей, І. Кресіної, Ю. Мацієвського, С. Наумкіної, Т. Панченко, Г. Почепцова, О. Романюка, Н. Ротар, В. Рубанова, О. Фісуна, М. Шаповаленко та ін.

Політичний інжиніринг є системою технік та технологій управління, яка у стратегічному та тактичному планах спрямована на креативно-ефективне суспільне проектування та конструювання. Ефективний політичний інжиніринг ґрунтується на розумінні механізмів влади, її соціополітичних форм, що впливають на добір, впровадження сучасних суспільно значущих смислів. У межах цієї статті визначимо декілька принципових моментів, які характеризують ефективний політичний інжиніринг в інформаційну епоху.

Увага до проблематики ціннісних смислів має значення тому, що в інформаційному суспільстві вирішення дилеми між аксіологічними та технологічними змістами діяльності людини набуває особливої актуальності. Технології невпинно зростають, сьогодні йдеться насамперед про розвиток технологій штучного інтелекту, підкреслюється значення досягнень у цій сфері для національної безпеки, реалізації усього комплексу національних інтересів. Для будь-якого суспільства це має актуальність. Технологічний суверенітет є умовою політичної стабільності та джерелом можливостей процвітання. Процеси уніфікації та стандартизації в інформаційно-комунікаційній сфері набули широкого розмаху і це має, з одного боку, природний характер, що відповідає глобальному виміру, з іншого, зневага до питань технологічного суверенітету має свою високу ціну та напругу ризиків для збереження унікальної ідентичності суспільства та ефективного для національних інтересів політичного інжинірингу. Наприклад, усі, хто активно мандрує глобальним інформаційним простором, спостерігають як витискається у глобальній мережі розмаїття мов на користь англійської мови, що символізує успіх та долучення до високих технологій. Найбільш далекоглядні науковці б'ють на сполох стосовно невпинного процесу зникнення мов, через те, що саме існування сучасної людини багато в чому розгортається саме у віртуальній сфері, конструюється через аксіологічні смисли. На нашу думку, політичний інжиніринг у суспільстві, що має на меті власний добробут, повинен враховувати цю складову. Можливості для ефективності відкриваються через поєднання долучення до світового доробку, та активного креативного суверенного технологічного пошуку, який, доречі, сприяє поширенню контенту мовами, які характерні для тканини ідентичності суспільства.

Серед методологічних пріоритетів щодо дослідження трансформацій влади, а, отже, й підґрунтя інжинірингу, в інформаційну епоху, на нашу думку, важливими є такі, що акцентують увагу на полівекторності, невизначеності, нестабільності цієї сфери. Політико-владна сфера в умовах перехідного стану характеризується складним співіснуванням різних факторів (сил традиції та модернізації та етапів розвитку суспільного життя (індустріального та постіндустріального, інформаційного). Політичний інжиніринг передбачає розуміння специфіки змін,

що охоплюють усю структуру суспільних відносин, факторів змін, шляхів, що сприятимуть розв'язанню проблем, які породжуються трансформаціями. Сьогодні ми спостерігаємо як актуалізуються питання розробки моделей політичного інжинірингу із урахуваннями національної специфіки. Це сприятиме забезпеченню конкурентоспроможного та соціально відповідального щодо власних інтересів процесу входження суспільства до світової спільноти. За умов нарощування взаємопроникнення та взаємозалежності глобального світу можливе поєднання позитивних тенденцій включення до глобальних структур, із збереженням національної ідентичності, яка є необхідним запобіжником від розчинення у «глобальному селі», умовою здатності опиратися зовнішньому та внутрішньому маніпулятивному впливу при прийнятті політичних рішень (Komarova 2020: 55).

Концептуальна модель дуальності «hard power» – «soft power» дозволяє визначати процес трансформацій влади, коли вона від нормативної регуляції йде до спокуси. Саме цей зсув на користь механізмів «soft power» характеризує сучасний політичний інжиніринг. Це реалізується через використання аксіологічних смислів політичної розваги, карнавалізації та гламурізації політичного простору. Український науковець Г. Почепцов зазначає, що сьогодні на часі нова істина, яка констатує, що ніхто не хоче читати, а всі хочуть дивитися (Почепцов 2011). Прикладами цьому в конструюванні нової реальності виступає формування утопічного світу (наприклад, через впровадження глем-ідеалів), спрощення інтерпретацій політичної реальності, перфоманс-практики урядовців та політиків (за таких умов діалогу із владою не передбачено), нові технології в інформаційному просторі стосовно подання матеріалу, еkleктично подані фрагменти інформації якого, сприяють дезорієнтації, підсилюють елементи гри, ілюзій щодо можливостей конструювання власних ціннісних конструкцій. Сучасна культура, на думку І. Сердюк, звільняє індивіда від ідеалів, через це кожен може самостійно обирати взірець, користуючись думкою авторитетів з найближчого оточення (до якого зовсім не обов'язково належать батьки), їхні приклади не передбачають лише позитивну спрямованість та моделі поведінки за шаблонами, які наявні в різноманітних засобах масової інформації, інтернету, телебачення (Сердюк 2017: 228).

Політичний інжиніринг передбачає визначення критеріїв щодо оцінки можливостей подолання негативних тенденцій. Серед таких можна визначити такі: особистий досвід; заохочення активності; посилення раціональних настанов формування відповідальної політичної позиції; заходи з боку влади щодо підвищення поінформованості громадянина та, відповідно, підвищення ролі громадян як учасників політичних процесів; поєднання тренду на високі технології із завданнями реалізації аксіологічних смислів, що будуть запорукою від заміщення декартівського «мислю, отже, існую» споживацьким «споживаю, отже, існую».

Політичний інжиніринг як система технік та технологій конструювання ціннісних смислів для суверенного суспільства має за мету політичну адаптацію до змін та викликів, зменшення ризиків (тобто ситуацій невизначеності у різних контекстах). Стратегії політичної адаптації можна загалом структурувати за трьома напрямками. Перша може бути визначена як стратегія динамічної адаптації систем, які здатні на високому рівні адекватно і ефективно реагувати на виклики-зміни. Друга – це стратегія статичної адаптації (тотальної). Вона передбачає консервування існуючої структури, намагання максимально повного збереження стану, запобігання будь-яким змінам. Третя стратегія визначається домінантою зовнішнього впливу щодо окремих систем, які неспроможні суверенно засвоювати нові виклики. Можна визначити цю стратегію як запозичену адаптацію на умовах сил зовнішнього впливу.

Наступною складовою політичного інжинірингу, на нашу думку, є визначення параметрів для оцінки стану трансформацій влади. Нагадаємо, що параметр у загальному плані являє собою змінну для характеристики властивості, стану об'єкта, процесу, явища, системи тощо. Відповідно політичні практики можна оцінювати через такі параметри, що характеризують особливості суспільного розвитку та визначати, відповідно, «евристичні» можливості того чи іншого суспільства. Перший параметр – це підтримка політичного розвитку системи із високим рівнем збереження сталої моделі ідентичності та добору ціннісних смислів, що забезпечують ефективну адаптацію до викликів. Другий – революційність, що дозволяє зберігати можливості політичної адаптації, передбачає конструктивне поєднання потенціалів модернізації та спадковості. Розвиток за логікою третього параметру

передбачає деградацію як імовірну відповідь на попит стабілізації та адаптації за умов обмежених можливостей політичного інжинірингу (що особливо загострюється там, де є намагання насамперед з боку управлінської еліти некритично сприймати реальність крізь призму власних інтересів та ілюзій та ситуативно маневрувати задля консервування існуючого стану. Четвертий параметр – «плинність», невизначеність, стан крайньої непередбачуваності коливань, що характеризують суспільний розвиток. Це значно підвищує загрози катастроф та сумісне із викликом для існування суспільства у якості цілісної політичної спільноти, яка має визначену ідентичність та суверенну модель розвитку. Перший та другий параметри корелюються із стратегією динамічної адаптації, третій та четвертий передбачають домінування статичної та запозиченої стратегій політичної адаптації, із можливими їхніми констеляціями.

Влада в інформаційну епоху має своїм пріоритетним завданням створювати нові культурні коди. Ці коди використовуються для конструювання нової, багато в чому віртуальної політичної реальності. На цьому етапі влада набуває підвищеної залежності від когнітивно-комунікативних практик та аксіологічних смислів. Наявною є діалектика влади та кодів: вони не лише йдуть за владою, вони й самі формують нові її конфігурації. Комунікативне вимірювання влади, як методологічний інструментарій, надає змогу досліджувати трансформації влади через багатофакторний підхід. Комунікативне поле суспільної взаємодії, на нашу думку, представляє собою доцільне аналітичне підґрунтя для системного розгляду інституційних, соціокультурних, структурно-функціональних, когнітивних та аксіологічних особливостей експлікації влади.

Традиційні вертикальні структури із сталими ієрархіями у політичній сфері поступаються на користь змішаних, або горизонтальних моделей взаємодії. Принципи горизонтальної архітектури владної взаємодії характеризуються поширенням відносин та стратегічних ігор на замовлення, персоніфікованим лідерством, перевага набуває кон'юнктура унікальності конфігурацій цієї взаємодії, що виникають, отже, структура влади відображує домінування мережевої геометрії. Влада зазвичай передбачає можливість вимагати певної поведінки. Сьогодні вона міститься у інформаційно-комунікативних мережах, живиться інформаційним обміном, посилюється за рахунок

маніпуляції символами. Для цього використовуються моделі співвіднесення сакральних акторів, інститутів і культурних рухів, на це працюють можливості інтелектуальних підсилювачів (технології штучного інтелекту у цьому плані відкривають новий вимір конструювання реальності). Мережева геометрія влади своєю логікою сприяє витисканню значення традиційних для індустріальної епохи масових об'єднань, партійного контролю, ідеологічної мобілізації.

Управління суспільством, як процес ефективного політичного інжинірингу, починається з формулювання цілей та завдань, що відповідають національним інтересам, передбачає певну рівновагу інтересів громадян та цих стратегічних завдань, формування та підтримку спільного соціокультурного поля у суспільстві (це зазвичай, насамперед, визначається як гармонізація суспільної взаємодії), безперечно, важливою є наявність консолідованої, суспільно-відповідальної влади. Креативна сутність інформаційної епохи, де «швидкі» витискають «повільних» доводить актуальність принципів демократії та свободи (Авксентьева 2014: 18). Основний ціннісний смисл демократії полягає у тому, що ця система суспільної взаємодії, надає громадянам можливостей добиватися того, що можливо здобути завдяки лише спільним зусиллям, об'єднавшись із метою загального блага. Розуміння свободи, як важливого аксіологічного смислу інформаційної епохи, звісно, може мати варіативність. Передумання індивідуалізації перед позитивною свободою та будь-яким спільним, груповим; стратегія диктату загального над приватним; стратегія поєднання індивідуального та колективного на принципах соціального мутуалізму. Соціальний мутуалізм, на нашу думку, сприятиме гармонізації світового розвитку, що потребує подолання елітарних, вузько корпоративних механізмів прийняття політичних рішень на користь консенсусних. У свою чергу, відставання суспільної свідомості, форм соціальної організації створюють умови для людства, за яких актуалізуються недемократичні та загрозові, в плані перспектив розвитку, прояви використання інформаційно-технологічних досягнень.

Політичний інжиніринг, що є запорукою успішної відповіді на виклики інформаційної епохи передбачає, по-перше, врахування механізмів зворотного зв'язку між суспільством та владою; по-друге, створення інституційних механізмів, що сприяють розширенню сфери громадянського суспільства; по-

третє, використання тактичних заходів інжинірингу для того, щоб забезпечувались умови ідентифікації особистістю, соціальними групами своїх інтересів, саме це є запорукою ефективного тиску щодо структур прийняття важливих політичних рішень; по-четверте, формування каналів транспортування інтересів широкого спектру соціальних груп до сфери прийняття політичних рішень; по-п'яте, необхідність поєднувати вимоги як політичних, так і економічних свобод.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Комарова, Т. Г. 2018. Влада та політична стабільність в умовах змін інформаційної епохи.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2022

Стаття рекомендована до друку 30.11.2022

Tetiana Komarova

Professor, Dr.Sc. in Political Science, V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,

t.komarova@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0002-7243-249X>

ENGINEERING OF VALUE MEANINGS IN THE INFORMATION AGE

The problem of political engineering in the information age is considered. It is determined that political engineering is a system of management techniques and technologies, which in strategic and tactical terms is aimed at creative and effective social design and construction. Effective political engineering is a condition for overcoming destructive phenomena, the most important of which is the excessive growth of the phenomenon of randomness in political development. The article is devoted to the specifics of the explication of the concept of value (axiological) meanings in the information age. The content of axiological guidelines, which are a priority for political adaptation of both society and the political regime, is analyzed. The negativism of the tendency to prioritize technology over axiology in the spiritual and practical mastery of the world by man is noted. The challenges of modernity reflect on the understanding of democracy: procedural aspects prevail over substantive ones. The aggravation of contradictions in the orbit of such more important axiological meanings as stability, democracy, and freedom is logical.

Political engineering with national interests in mind involves technological sovereignty. Such engineering is a condition for political stability and a source of opportunities for prosperity. It is emphasized that the important risks of the information age are due to the use of axiological meanings of political entertainment, carnivalization and glamorization of the political space. The author identifies ways to overcome negative trends. These include: individual experience; stimulation of activity; strengthening of rational guidelines for the formation of a political position; the government's interest in an informed citizen and in increasing his role as a participant in the political process; harmonious correlation of humanity's desire for high technologies with the tasks of implementing axiological meanings that will stand in the way of replacing the Cartesian principle «I think, therefore, I exist» with «I consume, therefore, I exist». The author uses the typology of parameters and strategies of political adaptation to characterize the phenomenon of political engineering.

Keywords: *political engineering, political adaptation, democracy, freedom, information age, values.*

Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології». Харків. 34: 16–22.

2. Komarova, T. G. 2020. Challenges of Identity in the Information Epoch: Global VS Local. *The European Journal of Law and Political Sciences*. Vienna (Austria) 1 : 54-57.

3. Почепцов, Г. 2011. Гламурна журналістика: логіка візуальної війни. URL: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/10323/2011-02-22-glamurna-zhurnalistyka-logika-vizualnoi-viyny/>

4. Сердюк, І. В. 2017. Морально-правові виклики глобального інформаційного суспільства, *Філософські та методологічні проблеми права* 2(14) : 224-235.

5. Авксентьєва, Т. Г. 2014. Свобода людини як аксіологічний смисл розвитку в інформаційну епоху. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 1091(25): 17-22.

REFERENCES

1. Komarova, T. 2018. Power and political stability in the conditions of changes in the information age. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»*. Kharkiv 34 : 16–22 (in Ukrainian).
2. Komarova, T. G., 2020. Challenges of Identity in the Information Epoch: Global VS Local. *The European Journal of Law and Political Sciences*. Vienna (Austria) 1: 54-57.
3. Pocheptsov, H 2011. Glamor Journalism: The Logic of Visual War. URL.: <https://ms.detector.media/mediadoslidzhennya/post/10323/2011-02-22-glamurna-zhurnalistyka-logika-vizualnoi-viyny/> (in Ukrainian)
4. Serdyuk, I. B. 2017. Moral and legal challenges of the global information society, *Philosophical and methodological problems of law* 2(14) : 224-235. (in Ukrainian)
5. Avksentieva, T. 2014. Human freedom as an axiological meaning of development in the information age. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»*. Kharkiv 25: 17-22 (in Ukrainian)

The article was received by the editors 31.10.2022

The article is recommended for printing 30.11.2022.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-02>

УДК 323.2

Анастасія Валентинівна Денисюк

аспірантка кафедри суспільно-політичних наук,
Вінницького національного технічного університету,
вул. Хмельницьке шосе, 95, Вінниця, 21000
anastasiadiadema@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9987-4290>

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ В УМОВАХ КРИЗИ

Розглядається проблема побудови політичного діалогу в умовах політичної кризи. Проаналізовано поняття «діалог», «політичний діалог», «компроміс». Акцентується увага на проблемі побудови діалогу між державами під час війни. Виокремлено атрибути політичного діалогу, які дозволяють створити платформу для взаєморозуміння. Це: наявність двох або більше учасників з їхніми особливостями і відмінностями; взаємний обмін інформацією за умови можливості висловитися; готовність зрозуміти точку зору іншої сторони; визначення спільної мови, умов діалогу, або інших особливостей; присутність третьої сторони як гаранта дотримання міжнародного права і затвердження досягнутих домовленостей.

Проаналізовано інформаційно-психологічний аспект політичної кризи. Визначено важливість підготовки громадян до політичного діалогу.

Виявлено причинно-наслідкові зав'язки між застосуванням інформаційно-комунікативних технологій і ефективністю політичного діалогу між учасниками політичного конфлікту на міждержавному рівні. Виокремлено головні компоненти інформаційно-психологічної війни, які потрібно врахувати для побудови політичного діалогу.

Аналізується інформаційно-комунікативні технології, які використовує РФ у війні проти України. Розглядаються чинники, які можуть у майбутньому стати основою цивілізованої взаємодії. Визначені ефективні механізми політичного діалогу, як можуть бути використані під час війни.

Ключові слова: *політичний діалог, політична криза, переговори, війна, інформаційна війна, політична комунікація, пропаганда, демократія, політичні цінності, політичний компроміс*

Як цитувати: Денисюк, А. В. 2022. Механізми реалізації політичного діалогу в умовах кризи. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 42: 13-20. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-02>

In cites: Denysiuk, Anastasiia 2022. Mechanisms of implementation of political dialogue in crisis conditions. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 42: 13-20. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-02> (in Ukrainian)

Політичний діалог вважається оптимальним способом розв'язання політичних конфліктів, криз і війн. Звичайно, існує багато факторів, які наближають мир. Важливу роль відіграють ситуація «на полі бою», підтримка стратегії уряду

громадянами та інших держав-партнерів, міжнародне право тощо. Нині у світі відбувається чимало війн. Однією з наймасштабніших є війна РФ з Україною. В цій війні Україна бореться за власну державність, за європейські цінності, за демократію. Зрозуміло, що це не лише новий етап українсько-російського конфлікту, що триває століттями, а й початок оєвропейського цивілізаційного зламу. Ця війна залишить відбиток не лише у колективній

національній пам'яті українців, а й вплине на розвиток усього цивілізованого світу.

Тут виникає чимало актуальних питань. Чому ж політики не можуть дійти консенсусу та побудувати діалог? Як закінчити війну? Який політичний механізм є дієвим для закінчення війни?

У сучасній науковій і публіцистичній літературі є досить багато праць про особливості перебігу та причини виникнення політичних криз, зокрема, війн. У цих працях слушно робиться акцент на інформаційно-психологічній складовій війни, юридичних аспектах. Тут враховується й інтереси учасників політичного конфлікту, їхня кількість, наслідки тощо (Kononenko, Tymchenko, Tarakhonch 2022: 65; Кононенко 2018: 75).

Різним аспектам війни, зокрема, інформаційної, конфліктам і реалізації політичного діалогу присвячені праці О. Бабкіної, Є. Бистрицького, Р. Войтович, М. Головатого, Є. Головахи, М. Головка, В. Горбатенка, Т. Комарової, В. Кононенка, В. Корнієнка, Н. Костенко, О. Крутій, М. Остапенко, В. Пилипенко, Т. Семигіної, Н. Ротар, О. Фісуна, Ю. Шайгородського та інших.

Проте нині недостатньо аналітичних розробок щодо способів завершення війни і прогнозування наслідків. Особливо важливим є пошук ефективних механізмів реалізації діалогу з метою завершення війни між Росією та Україною.

У цій статті зупинимось на аналізі певної складової політичної кризи (війни), а саме – на інформаційно-психологічній. Виявлення причинно-наслідкових зв'язків дає змогу зробити методологічний аналіз дослідницького об'єкта, який дозволить розглянути у взаємозв'язку психологічні компоненти війни та можливості побудови політичного діалогу.

На наш погляд, для аналізу можливостей побудови діалогу, потрібно виокремити головні компоненти інформаційно-психологічної війни. Це:

1. Орієнтованість.
2. Опис сутності політичного конфлікту.
3. Історичний аспект виникнення війни.
4. Учасники війни.
5. Рівень участі у війні певних політичних акторів.
6. Цілі інформаційно-психологічної війни.
7. Етапи її реалізації.
8. Методи та прийоми інформаційно-психологічного впливу.
9. Інструменти (засоби) інформаційно-психологічного впливу.

10. Соціально-політичні наслідки.

11. Сценарії виходу на політичний діалог і закінчення війни (Кононенко 2018: 77).

Можна констатувати, що саме на заключному етапі дослідження з'являється можливість розробити сценарії закінчення війни. Це насамперед пояснюється тим, що на початкових стадіях визрівання міжнародних конфліктів дуже важко запропонувати сценарії виходу із ситуації тому, що необхідно зрозуміти причини та наслідки політичного конфлікту, або війни. Йдеться про певне очікування, коли конфлікт подолає стадію зародження і почне розвиватись.

Мета інформаційно-психологічної війни – забезпечення інформаційного домінування над супротивником, щоб він не зміг скористатися іншими джерелами інформації для розуміння сформованої ситуації та подальшого реагування. Також відбувається інформування і власних громадян.

Отже, об'єктами впливу стають, насамперед, люди з їхньою особливою політичною свідомістю та культурою. За допомогою політичних технологій у них формують чи коригують певні думки, політичні настанови, політичні цінності, політичну поведінку, уявлення про потенційних противників. Це процес детально продуманий і реалізується досить тривалий час. Відповідно, коли є мета закінчити війну чи політичний конфлікт, то це реалізовувати ненав'язливо. Тут на допомогу приходить політичний діалог, що реалізуватиметься різними механізмами.

Звернімось до сутності цього поняття. «Діалог» походить від грецького «dialogos», що означає розмову, особливий вид спілкування. З філософської точки зору, діалог є інформативною та екзистенційною взаємодією між сторонами, які комунікують, за допомогою якого відбувається взаєморозуміння (Кисельова, фон Добенек 2017).

Діалог є основою і ґрунтом сучасної цивілізації, її базових, фундаментальних інституцій. Саме діалог дає можливість відшукувати відповіді на ті виклики, з якими стикається будь-яка спільнота. Діалог є способом, який дозволяє узгодити розбіжні інтереси, артикулювати спільні цінності, на основі яких можлива спільна дія задля загального блага (Кисельова, фон Добенек 2017).

Що стосується політичного діалогу, то під ним розуміється процес обміну думками, судженнями, пропозиціями між усіма зацікавленими суб'єктами політичного процесу для аргументованого переконання у

правильності вироблених політичних рішень, або зміни переконань шляхом сприйняття аргументів іншої сторони діалогу (Ротар 2007: 86).

Основою побудови та використання різних форм політичного діалогу є принцип відкритої комунікації, взаємоповаги на всіх рівнях між суб'єктами відносин, які володіють певними ресурсами. Політичний діалог є способом вираження політичних поглядів, думок та оцінок політичних суб'єктів, за допомогою якого досягається розуміння та згода між суб'єктами.

У контексті нашого дослідження йдеться про особливий політичний діалог, адже конфлікт, особливо війна, є максимально загостреною ситуацією. Тут йдеться про складний комплекс політичної, економічної, культурної, психологічної, інформаційної, правової взаємодії між державами заради досягнення миру. Важливу роль відіграють вірно підібрані технології, які виступають механізмами політичного діалогу (Корнієнко, Денисюк 2015: 242).

Отже, у цій статті під політичним діалогом розуміється комунікація між суб'єктами політичного конфлікту (війни), яка базується на основі наявної суспільно-політичної ситуації, складних культурно-психологічних (великі людські втрати) та потужних інформаційних умов підготовки і супроводу всього процесу взаємодії. Адже інформаційно-психологічна складова завжди присутня у будь-якій війні. Розглянемо атрибути політичного діалогу:

- 1) наявність двох або більше учасників діалогу з їх особливостями і відмінностями;
- 2) взаємний обмін інформацією, коли обидві сторони мають можливості висловитися;
- 3) готовність зрозуміти інформацію чи точку зору іншої сторони;
- 4) розробка спільної мови, умов діалогу, або інших особливостей;
- 5) присутність третьої сторони як гаранта дотримання міжнародного права і затвердження досягнутих домовленостей (Корнієнко, Денисюк 2015: 242).

Без цих основних атрибутів політичний діалог неможливий.

Нині можна виокремити два основні види політичного діалогу:

– політичний діалог, від якого очікується досягнення певного результату (домовленості).

Сюди можна віднести діалоги зі стратегічних питань (щодо вироблення стратегії відбудови держави після війни, національ-

ного бачення, проекту майбутнього, розробки національної програми розвитку тощо), але вони прийнятні лише тоді, коли є домовленість про завершення війни і виведення військ з території, коли учасникам надається можливість розробляти та пропонувати певні сценарії;

– політичний діалог, мета якого – домогтися певних змін у соціально-політичній сфері. Такі діалоги організуються для вироблення рекомендацій та конкретних пропозицій різних груп інтересів щодо вирішення цілком конкретної проблеми. Усі такі види діалогу націлені на зміну думок, позицій, поведінки учасників діалогу, на зближення позицій.

Саме цей вид діалогу дозволяє закласти основу для конструктивної комунікації та базових навичок співробітництва між політичними опонентами. Тобто до певної міри – це «підготовчі» політичні діалоги, які потім можуть вести до переговорів чи нових ініціатив. Наприклад, це підготовчий діалог для приведення конфліктуючих сторін до згоди провести переговори з метою зупинення війни чи іншого політичного конфлікту, досягнення компромісної угоди, визнання владою незалежності та кордонів іншої держави, погодження «правил гри» або кодексу честі між опонентами, щоб запобігти потенційній загрози застосування насильства (Денисюк 2022: 24).

Таким чином, діалог є інструментом, за допомогою якого можна досягти згоди. Найчастіше використовується конструктивний політичний діалог, щоб вийти із конфлікту, що затягнувся. Йдеться про процес реальної взаємодії, під час якої учасники прагнуть не лише висловити свою ідею з якогось питання, а скоріше всього вислухати інший бік, піклуючись про те, щоб розмова була ефективною. Це може закласти основу досягнення компромісу, зокрема політичного.

Коли розглядається пошук сценаріїв діалогу за умов війни, то виникають додаткові труднощі. Виходячи з вищесказаного, беремося стверджувати, що стратегія діалогу між державами ставить перед собою завдання визнання «іншої» сторони та її залучення до взаємодії. А це може відбутись лише завдяки діалогу культур між цими суспільствами. Важливу роль тут відіграє знаходження спільного у культурному та ціннісному просторі. Йдеться про те, що на перший план висуваються загальнолюдські цінності – сім'я, повага до особистості, людини, совість, гідність, демократія, через

які і вибудовуватиметься міждержавний політичний діалог.

Однак тут є певні проблеми. Насамперед, подібні політичні діалоги містять у собі нерівні умови міжкультурних обмінів і можуть призвести до загрози культурної безпеки. У цьому контексті безпека може бути визначена як здатність суспільства зберігати свій певний характер, традиції, мову, культуру, незважаючи на мінливі умови та реальні чи віртуальні загрози. Важливими є сталість традиційних схем мови, асоціацій, ідентичності та національних або релігійних практик, враховуючи зміни, які, за загальною оцінкою, є прийнятними (Денисюк 2022: 25).

Таке поняття безпеки справедливо сприймається як фундаментальна потреба кожного суспільства, включаючи як його культурні проблеми, так і центральні питання міжнародних відносин, до яких необхідно звертатися за існуючих умов.

У зв'язку з цим для ефективного міждержавного політичного діалогу необхідно отримати «позитивні» відповіді на такі головні питання:

1. Чи готові учасники політичного конфлікту до діалогу?
2. Які особливості та ресурси має кожна сторона конфлікту?
3. Як осмислити особливості іншої культури та побудувати нові відносини між державами?
4. Що потрібно зробити для того, щоб організувати збалансований міждержавний діалог?

Розглянемо, як приклад, теоретично можливий діалог України з Росією у майбутньому. Звичайно, що важливими є оцінки реальної політичної ситуації і реальні втрати сторін за період війни. Адже від цього залежить готовність держав до діалогу.

Існують різні дані, але, коли Росія напала на Україну, загинули щонайменше 8 тисяч цивільних, з яких 487 дитини. Це цифри, які документально підтверджені, але реальна кількість загиблих є набагато більшою. Найбільша кількість жертв серед цивільних – понад 3,2 тисячі людей – припадає на березень 2022 р. За даними ООН, після того, як у 2014 році Росія анексувала Крим, а на Донбасі розпочався конфлікт за участі підтримуваних Росією бойовиків-сепаратистів, і до кінця 2021 року, в Україні загинули близько 14,4 тисячі людей, із яких близько 3,4 тисячі – цивільні (Мирний, Шевчик 2022).

На гарячих ділянках фронту російські військові щодня втрачають вбитими «приблизно 500» солдатів, а Україна – «десяту частину від цієї кількості». Йдеться про кількість загиблих близько 10 тисяч осіб. Кількість загиблих з російського боку західні союзники України оцінюють у 100 тисяч (Арестович вперше назвав загальну кількість втрат України у війні : 2022).

Війна Росії проти України спричинила велику хвилю біженців. Загалом приблизно за рік війни із понад 8 млн українців, які виїхали до Європи, майже 5 млн зареєструвалися в системі тимчасового захисту ЄС. Приблизно 3 млн українців за час війни потрапили до Росії, однак ця цифра стосується лише перетину кордону, і не дає можливості зрозуміти, чи був переїзд до Росії добровільним чи примусовим. Там також вказують на відсутність статистики щодо зворотного перетину кордону. За різними оцінками, від початку російського вторгнення понад 7 млн українців були змушені залишити свої домівки і переїхати в інші регіони України. Щодо загальної суми прямих збитків, що завдано інфраструктурі України через російське вторгнення, то вона становить близько 120 млрд доларів.

Це лише частина від реальних втрат, але вже дуже значна для українського суспільства. Держава-агресор теж має великі втрати, про які влада Росії буде змушена давати пояснення власним громадянам.

Виходячи на майбутній політичний діалог, Україна буде оприлюднювати таку інформацію, зокрема, знищення Росією людського капіталу в Україні, економічних, екологічних, культурних збитків, недотримання норм міжнародного права тощо. Це будуть ті проблеми, які ускладнюватимуть переговори і вимагатимуть реагування у вигляді фінансування програм компенсації, відновлення для України та вироблення стратегії майбутнього.

Звичайно, розглядається ситуація з побудовою діалогу за умов, що війна підходить до завершення і створюється ґрунт для побудови нової комунікації. І тут важливими є перевага України щодо отримання сучасного озброєння, перемоги на фронті.

Також важливими факторами виступають: зміцнення громадянського суспільства в Росії, зміна політичної влади і політичного режиму. Тоді можна говорити, про часткове зближення рівнів політичної культури, що є позитивним для побудови міждержавного політичного діалогу.

Нині політична культура російського суспільства є переважно підданською. Репресії, авторитаризм та інформаційне «зомбування» владою громадян спрямовані на підтримку війни проти України та реалізацію мрії про побудову, так званої «імперії», або повернення до Радянського Союзу. Неповага до власних громадян, «придушення опозиції» і знищення українців свідчать про страх російської влади. Незалежна Україна продемонструвала позитивний приклад реалізації стратегії Євроінтеграції. І це мало підтримку у частини прогресивно налаштованих росіян. Це одна з причин, чому діюча влада Росії розпочала війну, яка, на її думку, мала швидко надати контроль над Україною.

Проте політична культура, цінності та менталітет українців суттєво відрізняється від росіян. Волелюбність, незалежність і відстоювання своєї державності, ідентичності сприяли ще більшій згуртованості українців, які демонструють героїзм усьому світові. Як результат, Україна, будучи набагато меншою за розмірами і чисельністю населення, достойно протистоїть агресору.

Тому лише новий рівень культури російського суспільства, нова демократична влада можуть стати підґрунтям для побудови взаємодії з Україною на основі поваги до культури, державності, незалежності України, вибору громадянами євроінтеграційного курсу тощо.

Одним із важливих моментів для досягнення політичного діалогу, за умов, які розглянуті вище, є інформаційна складова. Відомо, що будь-які війна чи конфлікт мають інформаційно-психологічну складову, яка містить маніпуляції і пропаганду. Посуті, інформаційна війна є частиною традиційної війни. Проаналізуємо, що публікується у ЗМІ країни-агресора. Для цього був здійснений моніторинг новин з російських державних ЗМІ та російських сайтів, що прицільно поширюють російську дезінформацію.

До прикладу, з усіх новин про війну в Україні пропагандисти приділяли найбільше уваги таким темам, як бойові дії та вплив санкцій на економіку Росії. Окрім цього, російські ЗМІ продовжували публікувати матеріали про «зовнішньої загрози» з боку Заходу, або ж акцентували увагу на позитивні для себе міжнародні новини. Йдеться про застосування масиву політичних технологій для отримання підтримки росіянами політики уряду.

Які ж теми є найактуальнішими в російських ЗМІ? Звичайно, війна та заклики до геноциду. Одним із центральних наративів російського (дез)інформпростору є протистояння «нацистам» та їх «національним батальйонам». Пропагандисти продовжують налаштовувати росіян проти українців. Схоже на те, що риторика стає все більш людожерською.

Російська армія зазнала численних поразок в боях на Київщині, сході та півдні України і, як наслідок, стали очевидними злочини РФ, яким уряд Росії почав шукати ідеологічне обґрунтування. У Російській Федерації вже прямо говорять про необхідність знищення українців як нації. Те, що це відкрито озвучується і демонструється, є сутністю російської політики щодо України. Адже інформаційна складова війни з боку Росії частково базується на брехні, якою вона маскує свої справжні цілі.

Аналізуючи статтю, яка опублікована на російському державному ресурсі РІА «Новості» під назвою «Що Росія має зробити з Україною», можна побачити стратегію Росії. У цій статті йдеться про те, що «всі, хто проти російської агресії (а це вся Україна), повинні пройти, так звану, «денацифікацію». Відкрито проголошується, що необхідно запровадити репресії та жорстку цензуру, зокрема у сферах освіти та культури, проти українців. Війна – це «справедливе покарання» для українців» (Сергейцев : 2022.).

Коли ці аргументи не працюють, росіяни починають використовувати залякування (словесні погрози та постійні масовані ракетні удари по критичній інфраструктурі та цивільним об'єктам), або шантаж (починають згадувати про ядерну зброю).

Такі публікації у ЗМІ Росії свідчать про неможливість на сьогодні політичного діалогу з Україною. Адже одна зі складових політичного діалогу це спільна система цінностей і прагнення до консенсусу.

Як же побудувати політичний діалог між державами, які знаходяться у стані війни чи конфлікту? На мій погляд, логічною є побудова певних етапів діалогу. Спочатку повинна бути припинена і визнана дискримінація та геноцид проти українців. Далі мають бути усунені перепони (зокрема, стереотипи), які заважають равноправному діалогу між учасниками конфлікту. Надалі потрібно об'єднати зусилля політиків і громадськості для розробки програм і заходів у сфері освіти, культури і ЗМІ, спільно вивчати простір (в якому можливий

вільний і толерантний обмін ідеями, досвідом, що сприяють вільній участі в інтерактивній комунікації).

Політичний компроміс сьогодні можна визначити як політичну угоду, що укладена між конфронтаційними політичними силами. Подібна угода передбачає наявність поступок, в основі яких лежить самообмеження політичних сил, їхніх устремлінь, відмови від другорядних цілей.

Проте, чи можливий компроміс, коли одна держава зухвало почала війну проти іншої держави? Відомо, що компроміс – це, перш за все, спосіб вирішення конфлікту, заснований на взаємних поступках. Політичний компроміс став природним засобом мінімізації інформаційно-психологічного протистояння. Зрозуміло, що при вирішенні політичного (інформаційно-психологічного) протистояння часто зберігається стійке негативне ставлення протиборчих сторін друг до друга. Воно виражається в негативних емоціях, висловлюваннях, публікаціях тощо.

Як же відбувається укорінення компромісу у свідомості громадян? Тут є ефективними політико-комунікативні технології, спрямовані на коригування негативних думок, настроїв, поведінку та оцінкові судження у період досягнення політичного компромісу між протиборчими сторонами.

Механізмами політичного діалогу виступатимуть політичні технології, логіка використання яких така.

По-перше, зміна негативної тональності дипломатичної лексики на позитивну. У повідомленнях ЗМІ про зустріч міністрів закордонних справ та перших осіб конфліктуючих сторін, у відповідях офіційних представників міністерства закордонних справ на питання ЗМІ, у виступах політиків повинні зустрічатися словосполучення з лексемами «діалог», «відносини», «співпраця», «взаємодія», «партнерство», «спільна програма», «спільна стратегія» тощо. Вони сприятимуть створенню позитивного образу держав у свідомості масового споживача інформації.

По-друге, використання ЗМІ деяких методів маніпулювання, здатних коригувати негативний образ, створений раніше, у період конфронтації між державами, на позитивний:

– «образ ворога» трансформується у «образ друга» чи «образ партнера», тобто штучно створюється «дружелюбність»; у результаті після напруження емоцій люди можуть відчувати стан, схожий на змінений

стан свідомості. Згадаємо одне із досягнень радянсько-американської дипломатії, так званий «Договір про розрядку напруженості, обмеження гонки озброєння», відомий в історії під назвою «Гельсінських угод»;

– залучення «лідерів громадської думки»;

– «повторення», що базується на простому багаторазовому повторенні будь-якої інформації, внаслідок чого подібна вона закріплюється у пам'яті аудиторії та надалі актуалізується.

По-третє, використання «білого» піару, спрямованого на формування позитивного образу сторін-партнерів.

При веденні подібної пропаганди можливі такі прийоми інформаційно-психологічного впливу:

– «перенесення», або «трансфер»;

– «посилання на авторитет» тощо.

По-четверте, для пропагандистської трансляції партнерських (дружніх) відносин слід звертатися до таких засобів інформаційно-психологічного впливу, як ЗМІ, кіно та відеоматеріали пропагандистського характеру, Інтернет, допоміжна діяльність за допомогою спеціальних заходів, акцій.

По-п'яте, вибудовування міждержавного політичного діалогу у різних сферах: культурній, соціально-економічній (наприклад, постачання товарів і пропозиція послуг), освітній та інших.

Політичний діалог ефективний тоді (зауважимо, що він не завжди досягається), коли учасники конфлікту розуміють, що перемога в інформаційно-психологічній війні завжди не остаточна. Будь-який негативний епізод, привід може спричинити протистояння. Головною умовою реалізації політичного діалогу є готовність сторін вийти на рівень політичного компромісу. Важливим є високий рівень політичної культури громадян, що виступає ґрунтом для розвитку демократії і цивілізованого життя на основі взаємної поваги. На сьогодні, на мій погляд, ще не склались умови для побудови політичного діалогу між Росією і Україною, адже агресія з боку Росії продовжується. Тому пошук шляхів ефективних впливів на державу-агресора є вельми актуальним для аналізу і прогнозування шляхів закінчення війни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Kononenko, V., Tymchenko, L., Tarakhonuch, T. 2022. Political and Legal Aspects of the Right of Peoples to Self-determination in the Light of Russian Aggression against Ukraine (Modern View). *European Studies*. Vol. 9 (2): 62-79.
2. Кононенко, В. П. 2018. *Вирішення територіальних спорів Міжнародним Судом ООН: теорія і практика* : монографія. Київ-Одеса : Фенікс.
3. Кисельова, Т., фон Добенек, Д. 2017. Аналітична доповідь за результатами дослідження Діалоги на рівні громадянського суспільства в Україні: основні тренди та ризики. *Центр Медіації та Миру*. URL: <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Track-III-Dialogues-in-Ukraine-Policy-Paper-UKR-2017.pdf>
4. Ротар, Н. 2007. Діалогові форми політичної участі: передумови та перспективи становлення в Україні. *Політичний менеджмент*. Київ 1: 75-92.
5. Корнієнко, В. О., Денисюк, А. В. 2015. Особливості, значення та умови реалізації діалогу в просторі політичних відносин, *Гілея: науковий вісник*. Київ : Гілея 100: 241-244.
6. Кононенко, В. П., Новікова, Л. В. 2016. Збройні конфлікти як засіб вирішення територіальних спорів в епоху глобалізації, *Публічне право*. 2: 174-181.
7. Денисюк, А. В. 2022. Політичний діалог в умовах глобалізаційних змін. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 41: 23-29.
8. Мирний, М., Шевчик, О. Втрати серед цивільних громадян та об'єктів від вторгнення Росії, *Zmina*. URL: <https://zmina.info/articles/vtraty-sered-cyvilnyh-gromadyan-ta-obyektiv-vid-vtorgnennya-rosiyi-onovlyuyetsya/>
9. Арестович вперше назвав загальну кількість втрат України у війні. 2022. *Radiosvoboda*. 11.06.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-arestovych-vpershe-nazvav-zahalnu-kilkist-vtrat-ukrayiny-u-viyuni/31893636.html>
10. Сергейцев, Т., 2022. Что Россия должна сделать с Украиной, *Риа Новости*. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>

Стаття надійшла до редакції 10.11.2022.

Стаття рекомендована до друку 30.11.2022.

Anastasiia Denysiuk

PhD Student of the Department of Social and Political Sciences,
Vinnytsia National Technical University,
Khmelnyske Shosse St., 95, Vinnytsia, 21000, Ukraine
anastasiadiadema@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9987-4290>

MECHANISMS OF IMPLEMENTATION OF POLITICAL DIALOGUE IN CRISIS CONDITIONS

The problem of building a political dialogue in the conditions of a political crisis is considered. The concepts of «dialogue», «political dialogue», and «compromise» are analyzed. Attention is focused on the problem of building a dialogue between states during the war. The attributes of political dialogue that allow creating a platform for mutual understanding are highlighted. These are: the presence of two or more participants with their characteristics and differences; mutual exchange of information, subject to the opportunity to speak; readiness to understand the point of view of the other party; development of a common language, dialogue conditions, or other features; the presence of a third party as a guarantor of compliance with international law and approval of the agreements reached. The informational and psychological aspect of the political crisis is analyzed. The informational and psychological aspect of the political crisis is analyzed. The importance of preparing citizens for political dialogue is determined.

Cause-and-effect relationships between the use of information and communication technologies and the effectiveness of political dialogue between participants in a political conflict at the interstate level have been revealed. The main components of informational and psychological warfare, which must be taken into account in order to build a political dialogue, are highlighted.

The information and communication technologies used by the Russian Federation in the war against Ukraine are analyzed. Factors that may become the basis of civilized interaction in the future are considered. Effective mechanisms of political dialogue are defined.

Keywords: *political dialogue, political crisis, negotiations, war, information war, political communication, propaganda, democracy, political values, political compromise*

REFERENCES

1. Kononenko, V., Tymchenko, L., Tarakhonch, T. 2022. Political and Legal Aspects of the Right of Peoples to Self-determination in the Light of Russian Aggression against Ukraine (Modern View). *European Studies*. Vol. 9 (2): 62-79.
2. Kononenko, V. P. *Settlement of territorial disputes by the UN International Court of Justice: theory and practice*: monograph. Kyiv-Odesa: Phenix, 2018. (in Ukrainian)
3. Kiselyova, T., von Dobenek, D. 2017. Analytical report based on the results of the study Dialogues at the level of civil society in Ukraine: main trends and risks. *Center for Mediation and Peace*. URL: <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Track-III-Dialogues-in-Ukraine-Policy-Paper-UKR-2017.pdf> (in Ukrainian)
4. Rotar, N. 2007. Dialogic forms of political participation: prerequisites and prospects of formation in Ukraine. *Political management*. Kyiv. 1: 75-92 (in Ukrainian)
5. Kornienko, V. O., Denysiuk, A. V. 2015. Peculiarities, significance and conditions of dialogue implementation in the space of political relations. *Gilea: Scientific Bulletin*. Kyiv: Gilea. 100: 241-244 (in Ukrainian)
6. Kononenko, V. P., Novikova, L. V. 2016. Armed conflicts as a means of resolving territorial disputes in the era of globalization. *Public law*. 2: 174-181 (in Ukrainian)
7. Denysiuk, A. V. 2022. Political dialogue in the conditions of globalization changes. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 41: 23-29 (in Ukrainian)
8. Myrnyi, M., Shevchyk, O. 2022. Losses among civilians and objects from the invasion of Russia. *Zmina*. URL: <https://zmina.info/articles/vtraty-sered-cyvilnyh-gromadyan-ta-obyektiv-vid-vtorgnennya-rosiyi-onovlyuyetsya/> (in Ukrainian)
9. Arestovych for the first time named the total number of losses of Ukraine in the war. 2022. *Radiosvoboda*. 11.06.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-arestovych-vpershe-nazvav-zahalnu-kilkist-vtrat-ukrayiny-u-viyini/31893636.html> (in Ukrainian)
10. Sergeytsev, T., 2022. What Russia should do with Ukraine. *RIA News*. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html> (in Russian).

The article was received by the editors 10.11.2022.

The article is recommended for printing 30.11.2022.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-03>
УДК 327:355.01

Олексій Анатолійович Баталов

доцент кафедри політології, к. філос. н.,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022

o.batalov@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

ПОВНОМАСШТАБНА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА У КОНТЕКСТІ СВІТ-СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ

Досліджуються значення і роль повномасштабної російсько-української війни 2022–? років крізь призму теоретичних положень світ-системного аналізу. Розглядаються основні теоретичні положення світ-системного аналізу щодо динаміки зміни держав-гегемонів у ядрі світ-економіки. Проаналізовано тенденції, що розгортаються у сучасному світі, і відповідають, згідно з світ-системною теорією, періоду перед початком «заключної кризи» поточної гегемонії.

Виокремлено такі зміни у сучасному світі внаслідок російсько-української війни: систематичне порушення світових «правил гри», закріплених за результатами Другої світової та «холодної» війн; демонстрація неможливості США виконувати функції світового гегемона; компрометація діяльності багатосторонніх організацій, створених у період після 1945 р.; підвищення рівня небезпеки у світі.

Повномасштабну російсько-українську війну 2022–? років визначено як подію, що означає достроковий початок входження світ-економіки у «заклучну кризу» поточної гегемонії. Ця війна за історичною аналогією (серед війн, що в минулому передували активній фазі боротьби за гегемонію) більш за все нагадує японсько-китайську війну 1937–1945 рр.

На підставі аналізу поточної війни спрогнозовано низку особливостей майбутньої «світової тридцятирічної війни», ключова з яких – методи ведення війни, скоріше за все, будуть схожими з методами часів Першої та Другої світових війн – це зіткнення великих сухопутних армій, невибіркові удари по містам, тощо. Визначено, що «світова тридцятирічна війна» може відбуватись у двох форматах: «гібридному» (прямого воєнного зіткнення між «центрами сили» не відбувається, але є численні війни на території «периферійних» країн) та «повномасштабному» (що, з великою вірогідністю, з часом може призвести до використання ядерної зброї).

Ключові слова: *світ-системний аналіз, капіталістична світ-економіка, заключна криза поточної гегемонії, світова тридцятирічна війна, повномасштабна російсько-українська війна.*

Як цитувати: Баталов, О.А. 2022. Повномасштабна російсько-українська війна у контексті світ-системного аналізу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 42: 21-26. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-03>

In cites: Batalov, O. 2022. Full-Scale Russian-Ukrainian War in the Context of World-System Analysis. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 42: 21-26. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-03> (in Ukrainian).

Актуальність статті зумовлена необхідністю дослідження значення і ролі повномасштабної війни, що триває у нашій країні, для сучасного світу. Так, якщо

гібридна російсько-українська війна (почалась з анексії Криму у лютому-березні 2014 р. і тривала до початку відкритого вторгнення ЗС РФ в Україну 24.02.2022 р.) у тогочасному світі сприймалась переважно як двосторонній російсько-український конфлікт (і тому не отримала належної

міжнародної уваги і реакції), то вже повномасштабна російсько-українська війна (24.02.2022 – ?) безперечно стала топ-новиною 2022 року. Однак її значення та роль у світі мають різні оцінки: від визнання її регіональною (східноєвропейською) війною (про що висловлювались, зокрема, представники країн Латинської Америки, Індії і т.д.) до думок про початок нової «холодної війни» (представники країн Балтії, Польщі і т.д.). Спробуємо розглянути зазначену проблему з точки зору теоретичних положень світ-системного аналізу.

Світ-системна теорія представлена такими відомими у світі дослідниками, як А. Франк, Ф. Бродел, І. Валлерстайн, Дж. Аррігі, С. Амін, Г. Дерлуг'ян та ін. В Україні світ-системну методологію використовують О. Фісун, П. Кутуєв, В. Калінін та ін. Однак дослідження саме російсько-української війни крізь призму світ-системної теорії поки що лишається значною мірою «Terra incognita».

Метою статті є аналіз значення і ролі повномасштабної російсько-української війни крізь призму теоретичних положень світ-системного аналізу.

Завданнями статті є:

- стислий розгляд основних теоретичних положень світ-системного аналізу щодо динаміки зміни держав-гегемонів у ядрі світ-економіки з акцентом на такі феномени, як «заклучна криза поточної гегемонії» та «світова тридцятирічна війна»;

- проаналізувати тенденції, що розгортаються у сучасному світі, і відповідають, згідно з світ-системною

теорією, періоду перед початком «заклучної кризи» поточної гегемонії;

- виокремити зміни у сучасному світі внаслідок повномасштабної російсько-української війни;

- проаналізувати значення і роль поточної російсько-української війни у тій картині найближчого майбутнього, що окреслюється основними теоретичними положеннями світ-системного аналізу;

- виокремити історичні аналоги повномасштабної російсько-української війни;

- на підставі аналізу поточної війни виокремити особливості майбутньої «світової тридцятирічної війни».

Одна з головних ідей світ-системної теорії полягає в циклічному переміщенні центру економічного (а згодом і воєнного, політичного, дипломатичного, культурного, міжнародно-правового) домінування в ядрі капіталістичної світ-економіки з однієї держави до іншої, наслідком чого є зміна гегемоній: Голландська гегемонія (кінець XVI ст. – кінець XVIII ст.) змінюється Британською (середина XVIII ст. – початок XX ст.), а Британська – Американською (цикл розпочався наприкінці XIX ст.). Світ-системний аналіз дозволяє не просто досліджувати особливості розвитку колишніх гегемоній, але й екстраполювати виокремлені закономірності на сучасну гегемонію – США (що надає цій теорії значний прогностичний ефект).

У нижченаведених таблицях наводимо розуміння процесу зміни гегемоній (із вказанням конкретних часових меж) у Ф. Броделя, І. Валлерстайна та Дж. Аррігі .

Таблиця 1.

Цикли гегемонії («Вікові тренди») за Ф. Броделем (Braudel 1984)

Центр «вікового тренду»	Період «вікового тренду» (етапи підйому та занепаду)	Пік домінування (зміна тенденції до підйому на тенденцію до занепаду)
Торговельні республіки Італії (Венеція, Генуя)	1250–1507/10 pp. Підйом: 1250–1350 pp. Занепад: 1350–1510 pp.	1350 p.
Португалія та Нідерланди	1507/10–1740 pp. Підйом: 1510–1650 pp. Занепад: 1650–1740 pp.	1650 p.
Велика Британія	1740–1896 pp. Підйом: 1740–1817 pp. Занепад: 1817–1896 pp.	1817 p.
США	1896–2040/50 pp. Підйом: 1896–1974 pp. Занепад: 1974–2040/50 pp.	1974 p.

Таблиця 2.

«Цикли гегемонії» за І. Валлерстайном (Wallerstein 2004, Wallerstein 1993)

Гегемонія	«Світова тридцятирічна війна» (внаслідок якої гегемонія, що постає, закріплює своє світове панування)	Угода, що реструктурує світ	Пік домінування гегемонії	Період занепаду гегемонії і її нові суперники
Нідерланди	Тридцятирічна війна, 1618–1648	Вестфальський договір (1648 р.)	1620–1650 рр.	1650–1672 рр., (Велика Британія та Франція)
Велика Британія	«Наполеонівські війни», 1792–1815	Віденський конгрес (1815 р.)	1815–1873 рр.	1873–1896 рр., (США та Німеччина)
США	Перша і Друга світові війни з міжвоєнним періодом	Ялтинська конференція (1945 р.)	1945–1967 рр.	1967–2030 рр., (Китай?)

Таблиця 3.

«Цикли гегемонії» («системні цикли накопичення капіталу») за Дж. Аррігі (Arrighi 2009)

	«Цикл перерозподілу й акумуляції капіталу», що складається спочатку з матеріальної (товарної), а потім з фінансової експансії держави-гегемона	Держава-гегемон, рік початку процесу		
		Нідерланди	Велика Британія	США
1.	Початок нової гегемонії, «сигнальна криза» попередньої гегемонії (зміна її матеріальної експансії на фінансову)	1560 р.	1740 р.	1870 р.
2.	Початок матеріальної (товарної) експансії нової гегемонії, «заклучна криза» попередньої гегемонії	1630 р.	1780 р.	1930 р.
3.	«Сигнальна криза» поточної гегемонії, початок матеріальної експансії наступного гегемона	1740 р.	1870 р.	1974 р.
4.	«Заклучна криза» поточної / попередньої гегемонії, початок фінансової експансії нової гегемонії	1780 р.	1930 р.	2025–2030 (?) рр.

Як видно з вищенаведених таблиць, постання нового гегемона проходить через такі обов'язкові етапи, як матеріальна (товарна) експансія (що дозволяє доволі швидко наростити економічну міць) та «заклучна криза» поточної / попередньої гегемонії (кульмінацією і основною частиною якої є «світова тридцятирічна війна»). Не аналізуючи перспективи постання Китаю, як нового гегемона (це не є метою нашої статті), зосередимось на таких важливих для нашого дослідження феноменах, як запропонуване Дж. Аррігі поняття «заклучна криза» поточної гегемонії (її початок повинен припасти приблизно на 2025–2030 рр., закінчення – на 2050–2070 рр.) та «світова тридцятирічна війна» (термін І. Валлерстайна).

Отже, згідно з результатами світ-системного аналізу, проміжок часу 2025 / 2030 –

2050 / 2070 рр. за значущістю для світу повинен стати набагато більш важливим, ніж «холодна війна» (протистояння двох блоків в межах закріплених після другої світової війни «правил гри») або 1990–2010 рр. (де-факто однополюсний світ), це повинен бути аналог періодів 1618–1648 рр., 1792–1815 рр. та 1914–1945 рр. – тобто період часу, коли відбудеться повне переформатування існуючого світопорядку у якийсь новий. Чинний гегемон повинен остаточно занепасти, переставши контролювати світ, і потім світ, пройшовши через велику війну (невідомо, в якому форматі ця війна буде відбуватись), повинен стати або знову контрольованим та підпорядкованим певним правилам (встановленим новим гегемоном, або, як варіант – світовою імперією), або залишитись у «розділеному» стані (який буде нагадувати той, що був 500 років тому).

Про деякі тенденції, що розгортаються у сучасному світі, і цілком відповідають, згідно з світ-системним аналізом, періоду перед початком «заключної кризи» поточної гегемонії, ми вже писали у попередніх роботах (Баталов 2020). Зокрема, це:

- посилення хаосу в міжнародних відносинах внаслідок поступового перетворення США зі світового гегемона на всього лише один із «центрів сили». Скоріше за все, цей конфлікт відбуватиметься у форматі не «війни всіх проти усіх», а у вигляді протистояння декількох ворогуючих між собою воєнно-політичних блоків (наприклад, з одного боку НАТО з його союзниками Японією, Південною Кореєю та ін., з іншого – коаліція Китаю, Росії, Ірану, Північної Кореї з, можливо, деякими країнами «глобального Півдня» – а саме державами Африки та Латинської Америки);
- зменшення здатності держав підтримувати внутрішній порядок (і приклади цього спостерігаються навіть у таких країнах ядра світ-економіки, як Франція та США);
- продовження масової міграції мешканців периферії світ-економіки до країн центру (що вже призводить до посилення антимігрантських настроїв і приходу до влади правих партій – наприклад, в Італії);
- погіршення становища середнього класу у країнах ядра світ-економіки (цей процес спостерігається вже декілька десятиліть).

Повномасштабна російсько-українська війна 2022 – ? рр. ще далека від завершення, але вже призвела до таких наслідків:

- систематичного (і, скоріше за все, незворотного) порушення світових «правил гри» (писаних та неписаних), закріплених за результатами Другої світової та «холодної» війн (а саме: недопущення великої війни принаймні в Європі, агресивного захоплення територій інших країн, використання практик геноциду, тощо). Відповідно, у світі відбувається повернення давнього принципу «права сильного»;
- демонстрації неможливості США виконувати функції світового гегемона, що полягають у припиненні повномасштабної війни і покаранні порушника (будь-якими заходами, не обов'язково воєнними). Замість цього ми спостерігаємо заклик від США до Китаю вплинути на Росію і спроби передати підтримку України, принаймні частково, ЄС;
- компрометації діяльності багатосторонніх організацій, створених у період після 1945 р. (міжнародних організацій, параорганізацій, міжнародних режимів і

т.д.). Найкраще це видно на прикладі діяльності ООН («зернова угода», засудження російської агресії і т.д.) та МАГАТЕ (ситуація з ЗАЕС). Розвиток ситуації все більше починає нагадувати стан справ з Лігою Націй напередодні Другої світової війни або зі Священним Союзом перед Кримською війною 1853–1856 рр.;

- підвищення рівня небезпеки у світі, що вже призвело до початку розширення НАТО і збільшення оборонних замовлень у країнах ЄС. У світі очікується подальше нарощування чисельності національних армій та кількості новітніх озброєнь у світі (подібна інформація вже надходить з Тайваню, Китаю, Японії і т.д.);

- підвищення цін на продукти харчування (наприклад, у країнах Африки).

Отже, наслідки повномасштабної російсько-української війни вже вийшли за межі регіонального рівня і даються взнаки на глобальному (світовому рівні) – і перш за все це злам світових «правил гри» і підвищення рівня міжнародної небезпеки.

Висновки. Яке ж значення і роль поточної російсько-української війни у тій картині найближчого майбутнього у світлі світ-системного аналізу? Наше припущення (гіпотеза) полягає у тому, що ця війна є *достроковим* (тобто до прогнозованого періоду 2025-2030 рр.) *початком входження світ-економіки у «заключну кризу» поточної гегемонії*. Такий висновок для нас виявився досить неочікуваним, оскільки у якості початку входження у кризу передбачалось розгортання війни у Південно-Східній Азії (наприклад, спроба захоплення Тайваню Китаєм). Однак, оскільки «заключна криза» все одно, скоріше за все, за декілька років повинна розгорнутись у «світову тридцятирічну війну», бойові дії і на території України, і у Південно-Східній Азії були невідворотними (і далеко не факт, дивлячись на таку перспективу, що навіть членство у НАТО є надійним засобом безпеки).

Чим викликане дострокове (на декілька років раніше очікуваного) входження світ-економіки у «заключну кризу» гегемонії (або, інакше кажучи, – пірнання світопорядку у міжнародний хаос)? Припустимо, що це відбулось внаслідок надмірно швидкого послаблення США внаслідок як внутрішніх процесів (наприклад, дії Д. Трампа, що призвели до розколу всередині США і між країнами НАТО), так і зовнішніх причин (наприклад, невдалий, принаймні медійно, вивід американських військ з Афганістану). Поточна війна вже

привела, з одного боку, до згуртування країн НАТО, але з іншого – внаслідок неможливості США вплинути на РФ і неготовності (небажання) вступати у прямий конфлікт для захисту фактично власних задекларованих цінностей – призведе до подальшої стрімкої втрати США поваги з боку незахідних країн (які зроблять з ситуації очікувані висновки – необхідно озброюватись, а за можливості отримати й ядерну зброю), і наслідком цього стане пришвидшення розгортання процесів ентропії у світі.

Якщо проводити історичні аналогії, то *повномасштабна російсько-українська війна більш за все нагадує японсько-китайську війну 1937–1945 рр.*, що розпочалась з повномасштабного військового вторгнення Японії на територію Китаю незадовго до початку Другої світової війни і включала в себе такі сумні події, як Нанкінська різанина. Також, якщо аналізувати війни, що в минулому передували активній фазі боротьби за гегемонію, то певні елементи подібності можна знайти у війні в Іспанії 1936–1939 рр. (яка не була виключно громадянською внаслідок втручання інших держав – Німеччини, Італії, СРСР і т.д.) та англо-бурській війні 1899–1902 рр. (яка також не була війною тільки між Великою Британією та двома бурськими республіками).

Останнє, про що можна зазначити у висновках – це *особливості майбутньої «світової тридцятирічної війни»*, які вже можна виокремити на підставі аналізу особливостей поточної війни (як особливості другої світової війни цілком можна було прогнозувати у 1938 р. на підставі японсько-китайської війни). Найголовніша особливість – т.зв. «війни роботів» не буде. Методи ведення поточної війни виявляються дуже схожими на методи часів Першої та Другої світових війн (за винятком використання таких нових технічних засобів, як безпілотні літальні засоби, високоточна зброя і т.д.) –

це зіткнення великих сухопутних армій (часто – в «окопному» форматі через великі мінні поля), невибіркові удари по містам (зі значними жертвами серед цивільного населення) тощо.

«Світова тридцятирічна війна» може відбуватись у двох форматах. Перший – назвемо його «гібридним» – це коли прямого воєнного зіткнення між «центрами сили» (США, Китай, Індія, Росія, Туреччина і т.д.) не відбувається (і це мінімізує загрозу використання ядерної зброї), але є численні війни на території країн, що відносяться до «лінії зіткнення» між вищеназваними «центрами сили». Другий формат – це відкрите і повномасштабне зіткнення (що, з великою вірогідністю, з часом призведе до використання ядерної зброї, принаймні тактичної).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Braudel, F. 1984. *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century*, Vol. III: The Perspective of the World. London: William Collins Sons & Co Ltd. URL: <https://ia600607.us.archive.org/9/items/BraudelFernandCivilizationAndCapitalism/Braudel,%20Fernand%20-%20Civilization%20and%20Capitalism,%20Vol.%203.pdf>.
2. Wallerstein, I. 2004. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press.
3. Wallerstein, I. 1993. *The Modern World-System*. Vol. I–III. San-Diego: Academic Press, 1974–1989. Collins.
4. Arrighi, G. 2009. *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*. UK: Verso.
5. Баталов, О.А. 2020. Сучасні тенденції міжнародних відносин згідно світ-системного аналізу, *Європейська дипломатія у XXI столітті: збірник тез наукових доповідей на III Науково-практичному круглому столі* (18.12.2020 р., м. Харків, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) : 16–20. URL: <http://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/230fea8a1dfdda782c297f6403708afc.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 4.10.2022.

Стаття рекомендована до друку 3.11.2022.

Oleksii Batalov

Associate professor of the Department of Political Sciences, PhD in Philosophy,
V.N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
o.batalov@karazin.ua, <http://orcid.org/0000-0001-8285-2036>

**FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE CONTEXT OF
WORLD-SYSTEM ANALYSIS**

The meaning and role of a full-scale Russian-Ukrainian War of 2022–? years through the prism of theoretical provisions of world-system analysis are investigated. The main theoretical provisions of the world-system analysis regarding the dynamics of the change of hegemon states in the core of the world-economy are considered. According to the world-system theory, the trends unfolding in the modern world are analyzed and correspond to the period before the beginning of the «final crisis» of the current hegemony.

The following changes in the modern world as a result of the Russian-Ukrainian War are highlighted: systematic violation of the world «rules of the game» established as a result of the Second World War and the «cold» war; demonstration of the inability of the United States to perform the functions of a world hegemon; compromising the activities of multilateral organizations created after 1945; increasing the level of danger in the world.

Full-scale Russian-Ukrainian War of 2022–? years is defined as an event signifying the early start of the entry of the world-economy into the «final crisis» of the current hegemony. This war, by historical analogy (among the wars that in the past preceded the active phase of the struggle for hegemony), most of all resembles the Japanese-Chinese War of 1937–1945.

Based on the analysis of the current war, a number of features of the upcoming «World Thirty Years' War» are predicted, the key of which is that the methods of warfare are likely to be similar to those of the First and Second World Wars – this is a clash of large land armies, indiscriminate attacks on cities, etc. It has been determined that the Thirty Years' World War can take place in two formats: «hybrid» (there is no direct military clash between «centres of power», but there are numerous wars on the territory of «peripheral» countries) and «full-scale» (which, with a high probability, may eventually lead to the use of nuclear weapons).

Keywords: *world-system analysis, capitalist world-economy, final crisis of the current hegemony, World Thirty Years' War, full-scale Russian-Ukrainian War.*

REFERENCES

1. Braudel, F. 1984. *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century*, Vol. III: The Perspective of the World. London: William Collins Sons & Co Ltd. URL: <https://ia600607.us.archive.org/9/items/BraudelFernandCivilizationAndCapitalism/Braudel,%20Fernand%20-%20Civilization%20and%20Capitalism,%20Vol.%20.pdf>.
2. Wallerstein, I. 2004. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press.
3. Wallerstein, I. 1993. *The Modern World-System*. Vol. I–III. San-Diego: Academic Press, 1974–1989. Collinns.
4. Arrighi, G. 2009. *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*. UK: Verso.
5. Batalov, O.A. 2020. Modern trends in international relations according to world-system analysis, *European diplomacy in the 21st century: a collection of theses of scientific reports at the III Research and practice round table conference* (December 18, 2020, Kharkiv city, V.N. Karazin Kharkiv National University) : 16-20. URL: <http://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/230fea8a1dfd782c297f6403708afc.pdf> (in Ukrainian).

The article was received by the editors 4.10.2022.

The article is recommended for printing 3.11.2022.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-04>

УДК 327

Валерій Петрович Кононенко

д.ю.н., доцент кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022

v.kononenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-6461-7072>

ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглянута категорія «внутрішній політичний діалог», який слід розуміти як політико-психологічний процес прийняття рішень шляхом узгодження позицій між владою та громадянським суспільством із складних проблем внутрішньодержавних проблем та забезпечення процесу їх впровадження.

З'ясовано, що головними умовами діалогу є справжнє бажання влади при прийнятті рішень враховувати думку суспільства та довіра суспільства до влади, або взаємне бажання відновити таку довіру. Зазначено, що, з одного боку, мирний політичний діалог є вираженням демократії, а з іншого – гарантом її збереження.

У багатьох випадках державні інституції не функціонують належним чином, оскільки вони скомпрометовані політичною упередженістю, корупцією та неефективністю. Роль політичного діалогу в таких контекстах полягає у зміцненні легітимності владних інституцій шляхом досягнення консенсусу та довіри до їх належного функціонування. До того ж, саме внутрішній діалог може сприяти встановленню/відновленню легітимності влади та її зміцненню.

Виявлено, що на перешкоді ефективного внутрішнього політичного діалогу в Україні стоять проблеми: неефективна боротьба з корупцією, небажання реально реформувати судову та судово-виконавчу системи, неефективність правоохоронних органів; недосконалість нормативного забезпечення; відсутність балансу між безпекою та прозорістю роботи Верховної Ради.

Ключові слова: *внутрішній політичний діалог, внутрішньодержавний конфлікт, демократія, права людини.*

Як цитувати: Кононенко, В.П. 2022. Внутрішній політичний діалог в демократичному суспільстві. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 42: 27-31. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-04>

In cites: Kononenko, Valery. 2022. Internal Political Dialogue in a Democratic Society. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 42: 27-31. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-04> (in Ukrainian)

Спеціальний представник Євросоюзу з прав людини Ставрос Ламбринідіс зазначив, що участь суспільства в управлінні державою є обов'язковою умовою контролю та недопущення випадків зловживання владою, особливо у випадках порушення прав людини це не припустимо, оскільки права та свободи людини є основою демократії (Dialogue on Democracy 2017).

Розбудова демократичного суспільства в Україні перервана воєнною агресією з боку РФ у лютому 2022 р., але це не зняло з порядку денного питання укріплення демократії, збереження демократичних прав і свобод громадян України. Залишається актуальною проблемою для стабільності демократії наявність дистанції між багатими та бідними, новою загрозою є посилення контролю над громадянами завдяки новітнім технологіям, звуження доступу до інформації та ін. Ці та інші питання розвитку демократії стали предметом обговорювання

на конференції «Зберегти та розвинути демократію в Україні: які виклики в демократичній трансформації?» (Як зберегти демократію 2022). Одна з загальних загроз, але окрім зовнішнього ворога, на стан демократії в державі впливають незадовільна реформа правоохоронної системи; несталість законодавчої бази; нестабільність фінансової та банківської систем (Красівський, Пасічник 2018).

Визнання верховенства влади народу є важливим принципом, на якому базується українська державність у складних сучасних реаліях, потребує додаткового теоретичного осмислення (Шипілов 2009:7). Так, О. Бориславська розглядала проблеми демократії в умовах загроз національній безпеці, Л. Шипілов вивчав питання народовладдя як основи демократичної держави. Визначенню феномена демократії присвятили свої праці Н. Латигіна, О. Кабанець, А. Одендаал, Дж. Дьюї, Дж. Піхлер.

Уперше ідеї демократії виникли в стародавніх грецьких полісах. Громадянин перш за все був свобідним та отримував можливість брати участь в управлінні державою, у вирішенні судових справ тощо. У перекладі з давньогрецької «демократія» означає «влада народу». В Античній Греції цей термін застосовувався для визначення такого устрою, за якого вільні громадяни мали рівний доступ до управління справами держави-поліса. Причому, участь в управлінні не вважалася правом або обов'язком: воно, скоріше, розглядалося як невід'ємний атрибут громадянства.

На збереження та розвиток демократичних цінностей повинні бути спрямовані зусилля культури та освіти, а головне – суспільна думка (Латигіна 2014: 27). Права та основні свободи людини в аспекті їх забезпечення є фундаментом будь-якого об'єднання (держав, міжнародних організацій) та визначає його життєздатність. У сучасних демократичних державах легітимність органів публічної влади залежить від їхнього ставлення до прав людини (Занкевич 2019: 193). Зокрема, дотримання балансу інтересів особи та суспільства (Кононенко 2021:67). За відсутності такого балансу втрачають як держава, так і суспільство. Держава – втрачаючи суспільну підтримку, а фактично легітимність влади, яка намагається її втримати шляхом згуртування перед зовнішнім ворогом, а тому такі держави найбільш схильні до агресії. Але агресивна війна в історії людства ще ніколи не сприяла більш-менш довготривалому

зростанню рівня життя населення держави-агресора і, навпаки, – воно значно погіршувалось (Кононенко 2023: 105). З іншого боку, розвиток політичної нації можливий лише у демократичній державі і за умови розвитку громадянського суспільства, де панує верховенство закону й повага до прав людини, звісно, за умови активної участі громадян у політичному житті (Українська політична нація 2012: 155), яке засновано на офіційному законодавчому визнанні народу джерелом влади за умови діючого механізму захисту цієї влади (Кабанець 2016: 153)

Як наслідок, реакція на внутрішньо-державний конфлікт має передбачати набагато більше, ніж підтримання миру та формування національної мирної угоди, і впливати на все населення, при цьому цивільні особи несуть основну частину жертв і тяготи гуманітарних криз. Крім того, внутрішньодержавний конфлікт часто призводить до серйозного зниження спроможності управління, що завдає шкоди не лише ефективності державних установ, а й їхній політичній легітимності. Це вимагає процесів примирення на всіх рівнях суспільства, відновлення довіри до демократичних інституцій і сприяння виробленню достатньо узгодженого національного бачення для стимулювання розвитку. Для всіх цих завдань політичний діалог є незамінним інструментом (Odendaal 2011).

Зрозуміло, що складні політичні проблеми та глибоко вкорінені протиріччя неможливо вирішити за допомогою разового діалогу та/або за допомогою тільки діалогу. Процес побудови достатньої соціальної згуртованості і функціональні інститути в суспільстві, що було спустошено насильницьким конфліктом, є тривалим процесом. Тому слід зосередитися на зміцненні процедур або інституцій, здатних підтримувати процеси діалогу. Зрештою метою має бути політична культура, яка вдається до діалогу як першої відповіді на зростання напруженості (Odendaal 2011).

Але демократія – це щось більше, ніж просто певний вид правління. Перш за все, це вид спільного життя, взаємообмін досвідом. При демократії в суспільстві постійно зростає кількість людей, готових узгоджувати свої дії з діями інших і враховувати чужі інтереси, визначаючи мету і напрямки своїх власних. Д. Дьюї, характеризуючи демократію звертає увагу на більш численні і різноманітні точки загального інтересу та важливість визнання

взаємних інтересів як чинника соціального контролю. Це означає не тільки більш вільну взаємодію між соціальними групами, а й зміну соціальних навичок – їх безперервне переналаштування через зустріч із новими ситуаціями, що породжуються різноманітним спілкуванням. І саме ці дві риси характеризують демократично влаштоване суспільство (Dewey's 2017), яке сприймає різноманітні точки зору на загальну проблему та важливість визнання взаємних інтересів у процесі їх узгодження шляхом мирного діалогу.

Кожна діалогова ініціатива має власну мету, пристосовану до конкретної проблемної ситуації чи потреби. Ця потреба вищого рівня складається з двох основних компонентів. Однією з них є дефіцит м'якого боку демократії – культури участі та співпраці, необхідної для того, щоб зробити суспільства стійкими, а демократичні уряди – стабільними. Іншим є розрив ефективності врядування, який підриває довіру суспільства до демократичних інституцій та їх підтримку, оскільки багато з найгостріших суспільних проблем залишаються здебільшого невіршеними (Pruitt, Thomas 2007).

Політичний діалог є важливим механізмом для просування мирної демократії. Інклюзивний політичний діалог за своєю природою є демократичною діяльністю. Отже, мирний політичний діалог є вираженням демократії. У разі належного впровадження він також сприяє просуванню демократичних практик, дозволяючи почути голоси всіх верств суспільства. Політичний діалог не суперечить інституційній розбудові. Однак у багатьох випадках державні інституції не функціонують належним чином, оскільки вони скомпрометовані політичною упередженістю, корупцією та неефективністю. Роль політичного діалогу в таких контекстах полягає у зміцненні легітимності інституцій шляхом досягнення консенсусу та довіри до їх належного функціонування. Часом бувають надзвичайні процеси діалогу необхідні для досягнення цієї мети (Odendaal 2011). Натомість, на думку Йоганнеса В. Піхлера, діалог або використовує легітимність, або є зайвим. Це вирішальний, а також згубний момент, незалежно від того, бореться влада за важелі легітимності, чи ні (Pichler 2015: 47). Але з такою дилемою погодитись не можна – діалог не може бути зайвим, оскільки за його відсутності вже починається диктатура. До того ж, саме внутрішній діалог може сприяти

встановленню/відновленню легітимності демократичної влади та її зміцненню і взагалі – гарантом збереження самої демократії.

Висновки. Метою політичного діалогу є побудова національного консенсусу та соціальної згуртованості, а також визначення спільного бачення майбутнього.

Внутрішній політичний діалог – це політико-психологічний процес прийняття рішень шляхом узгодження позицій між владою та громадянським суспільством із складних внутрішньодержавних проблем та забезпечення процесу їх впровадження.

Головними умовами діалогу є справжнє бажання влади при прийнятті рішень враховувати думку суспільства та довіра суспільства до влади, або взаємне бажання відновити таку довіру.

Зазначено, що, з одного боку, мирний політичний діалог є вираженням демократії, а з іншого – гарантом її збереження. Роль політичного діалогу полягає у зміцненні легітимності інституцій шляхом досягнення консенсусу та довіри до їх належного функціонування. До того ж, саме внутрішній діалог може сприяти встановленню/відновленню легітимності та її зміцненню.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Dialogue on Democracy in Dialogue. 2017. *European Endowment for democracy*. URL: <https://www.democracypendowment.eu/en/news/1025-ru-dialogue-in-democracy-democracy-in-dialogue.html>
2. Як зберегти демократію в Україні під час війни? Думки політиків і громадських експертів, *Реанімаційний Пакет Реформ*. 2022. URL: <https://rpr.org.ua/news/yak-zberehyty-demokratiiu-v-ukraini-pid-chas-viyny-dumky-politykiv-i-hromadskykh-ekspertiv/>
3. Красівський, О. Я., Пасічник, В. М. 2018. Політичний діалог між Україною та ЄС в рамках Угоди про асоціацію, *Ефективність державного управління*, 56. URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.56.2018.164084>
4. Шипілов, Л. М. 2009. *Народовладдя як основа демократичної держави*: Монографія. Харків: Видавництво «ФІНН».
5. Латигіна, Н. 2014. До визначення феномена демократії, *Політичний менеджмент* 3: 20-29.
6. Занкевич, Н.В. 2019. Розхитаний захист прав людини та основоположних свобод в Європейському Союзі, *Молодий вчений* 5 (69): 193-197.
7. Кононенко, В.П. 2021. «Обов'язкова вакцинація: аналіз застосування практики Європейського суду з прав людини з окремих питань біоетики». *Український часопис міжнародного права* 4: 66-74.
8. Кононенко, В.П. 2023. Становлення принципу поваги прав людини в Європі, його зв'язок з

міжнародною та національною безпекою. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*, 75: 104-109.

9. *Українська політична нація: проблеми становлення: зб. статей*. 2012. Київ : НІСД.

10. Кабанець, О. 2016 «Демократія як явище правової дійсності (теоретико-правовий аналіз)»: дис. ...канд. юрид. наук, К.

11. Odendaal, A. 2011. The Role of Political Dialogue in Peacebuilding and Statebuilding - An Interpretation of Current Experience. Report submitted to the Working Group on Political Dialogue of the International Dialogue on Peacebuilding and Statebuilding. URL: https://www.pbsbdialogue.org/media/filer_public/bd/c8/bdc8e1a2-65b0-4305-94d8-20d02d05323e/the_role_of_political_dialogue_in_peacebuilding_and_state_building_en.pdf

12. Dewey's, J. «Democracy and Education». *Cambridge University Press*. 2017. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/john-deweys-democracy-and-education/FC3407854DF15733A5A2AAC44579FDCC>

13. Pruitt, Bettve, Thomas, Philip. 2007. *Democratic Dialogue – A Handbook for Practitioners*. General Secretariat of the Organization of American States 2007. URL: http://www.oas.org/es/sap/dsdme/pubs/dial_%20demo_e.pdf

14. Pichler, J.W. 2015. *Civil Dialogue and Participatory Democracy in the Practice of the European Union Institutions*. European Economic and Social Committee. Published by: Visits and Publications. URL: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-02-15-397-en-n.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2022

Стаття рекомендована до друку 20.12.2022

Valery KONONENKO

Doctor of Law, Associate Professor of the Department of International Relations, of International Information and Security of V.N. Karazin Kharkiv National University
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
v.kononenko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-6461-7072>

INTERNAL POLITICAL DIALOGUE IN A DEMOCRATIC SOCIETY

The category «internal political dialogue» is considered, which should be understood as a political and psychological decision-making process by coordinating positions between the authorities and civil society on complex problems of domestic problems and ensuring the process of their implementation. It was found that the main conditions of the dialogue are the real desire of the authorities to take into account the opinion of the public and the public's trust in the authorities when making decisions, or a mutual desire to restore such trust.

It is noted that, on the one hand, peaceful political dialogue is an expression of democracy, and on the other hand, it is a guarantor of its preservation. In many cases, public institutions do not function properly because they are compromised by political bias, corruption and inefficiency. The role of political dialogue in such contexts is to strengthen the legitimacy of institutions by building consensus and trust in their proper functioning. In addition, it is the internal dialogue that can contribute to the establishment/restoration of legitimacy and its strengthening.

It was revealed that there are problems standing in the way of effective internal political dialogue in Ukraine: ineffective fight against corruption and reform of the law enforcement and judicial system; instability of the legislative framework; instability of financial and banking systems, lack of balance between security and transparency of the work of the Verkhovna Rada.

Keywords: *internal political dialogue, intrastate conflict, democracy, human rights.*

REFERENCES

1. Dialogue on Democracy in Dialogue. 2017. *European Endowment for democracy*. URL: <https://www.democracyendowment.eu/en/news/1025-ru-dialogue-in-democracy-democracy-in-dialogue.html>

2. How to preserve democracy in Ukraine during the war? Opinions of politicians and public experts. *Reanimation Package of Reforms*. 2022. URL: <https://rpr.org.ua/news/yak-zberehty-demokratiyu-v-ukraini-pid-chas-viyny-dumky-politykiv-i-hromadskykh-ekspertiv/> (in Ukrainian)

3. Krasivskyi, O. Ya., Pasichnyk, V. M. 2018. Political dialogue between Ukraine and the EU within the framework of the Association Agreement,

- Effectiveness of public administration*, 56. URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.56.2018.164084> (in Ukrainian)
4. Shipilov, L. M. 2009. *People's power as the basis of a democratic state*: Monograph. - Kharkiv: FINN Publishing House (in Ukrainian)
5. Latygina, N. 2014. Towards defining the phenomenon of democracy, *Political Management*, 3: 20-29 (in Ukrainian)
6. Zankevich, N.V. 2019. Shattered protection of human rights and fundamental freedoms in the European Union. *Young scientist* 5 (69): 193-197 (in Ukrainian)
7. Kononenko, V.P. 2021. Mandatory Vaccination: An Analysis of the Application of the Practice of the European Court of Human Rights on Certain Bioethical Issues. *Ukrainian Journal of International Law* 4: 66-74 (in Ukrainian)
8. Kononenko, V.P. 2023. Emergence of the principle of respect for human rights in Europe, its connection with international and national security, *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Law Series, 75: 104-109. (in Ukrainian)
9. *Ukrainian political nation: problems of formation*: coll. articles 2012. Kyiv: NISD. (in Ukrainian)
10. Kabanets, O. 2016 Democracy as a phenomenon of legal reality (theoretical and legal analysis): dissertation. ... candidate law Nauk, K. (in Ukrainian)
11. Odendaal, A. 2011. The Role of Political Dialogue in Peacebuilding and Statebuilding - An Interpretation of Current Experience. Report submitted to the Working Group on Political Dialogue of the International Dialogue on Peacebuilding and Statebuilding. URL: https://www.pbsbdialogue.org/media/filer_public/bd/c8/bdc8e1a2-65b0-4305-94d8-20d02d05323e/the_role_of_political_dialogue_in_peacebuilding_and_statebuilding_en.pdf
12. Dewey's, J. Democracy and Education. *Cambridge core Cambridge University Press*. 2017. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/john-deweys-democracy-and-education/FC3407854DF15733A5A2AAC44579FDCC>
13. Pruitt, Bettye, Thomas, Philip. 2007. Democratic Dialogue – A Handbook for Practitioners. General Secretariat of the Organization of American States 2007. URL: http://www.oas.org/es/sap/dsdme/pubs/dial_%20demo_e.pdf
14. Pichler, J.W. 2015. Civil Dialogue and Participatory Democracy in the Practice of the European Union Institutions. *European Economic and Social Committee*. Published by: Visits and Publications. URL: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/qe-02-15-397-en-n.pdf>

The article was received by the editors 18.11.2022

The article is recommended for printing 20.12.2022.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-05>

УДК: 321

Олег Сергійович Гайко

ст. викладач, к. політ.н., Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022

O.Gaiko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

ТЕОРЕТИЧНІ ВИТОКИ КЕМБРИДЖСЬКОЇ ШКОЛИ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Розглядаються теоретичні передумови виникнення Кембриджської школи політичної думки. Простежено специфічні особливості досліджень історії політичної думки протягом XIX – першої половини XX століть, висвітлено проблемні моменти та недоліки. Проаналізовано причини недосконалості підходу до вивчення історії політичної думки, який було розроблено юристами XIX століття, висвітлено проблему впливу ідеологічної заангажованості дослідників на об'єктивне розуміння історії розвитку політичної думки. Показано, що Кембриджська школа політичної думки була сконцентрована на розробці нової методології досліджень історії політичної думки. Аргументовано, що на становлення Кембриджської школи політичної думки вплинула британська аналітична філософія мови. Розглянуто, як за допомогою підходів, які використовувала аналітична філософія мови, було зроблено спробу перетворити історію політичної думки в більш аргументовану і точну дисципліну. Проаналізовано вплив досить новаторських робіт британських істориків Пітера Ласлетта та Робіна Коллінгвуда на представників Кембриджської школи політичної думки. Показано, що основна ідея методології Кембриджської школи політичної думки – вивчення історичного контексту ідей – була сформовано під впливом робіт Робіна Коллінгвуда.

Ключові слова: *Кембриджська школа політичної думки, історія політичної думки, методологія, контекстуалізм, аналітична філософія мови, історія ідей.*

Як цитувати: Гайко, О.С. 2022 Теоретичні витоки кембриджської школи політичної думки. *Вісник національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 42 : 32-37. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-05>

In cites: Gaiko, Oleg. 2022. Theoretical Origins of the Cambridge School of Political Thought. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 42: 32-37. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-05> (in Ukrainian)

Оригінальні і проривні роботи представників Кембриджської школи політичної думки суттєво вплинули на вивчення історії політичної думки в другій половині XX – початку XXI ст., представники цієї школи не лише створили нові стандарти до робіт з історії політичної думки, змінили уявлення про внесок класиків політичної думки, а й сприяли появі певної моди на дослідження мислителів минулого. Кембриджська школа політичної думки найбільш відома своєю

методологією, зокрема контекстуалізмом; саме методологія цієї школи отримала популярність серед дослідників.

Методологія Кембриджської школи політичної думки є предметом тривалих суперечок між її прихильниками та критиками. На цю тему написано багато публікацій, зокрема зазначена проблематика досліджена в роботах Р. Така (*R. Tuck*), Дж. Таллі (*J. Tully*), Дж. Данна (*J. Dunn*), П. Кінга (*P. King*).

У цій статті буде розглянуто теоретичні витоки Кембриджської школи політичної думки, спробуємо простежити чому були зроблені спроби створити принципову нову методологію вивчення історії політичної

думки та які теоретичні підходи в гуманітарних науках вплинули на появу цієї методології.

Кембриджська школа політичної думки має декілька назв, зокрема Кембриджська школа історії ідей /Кембриджська школа інтелектуальної історії/Кембриджська школа історії політичної філософії, виникнення школи датується 1960 роками, коли починають з'являтися перші роботи із досліджень історії політичної думки, які мають спільні теоретико-методологічні підходи.

Основними представниками Кембриджської школи політичної думки є: Квентін Скіннер (*Quentin Skinner*), основними роботами дослідника є «Витоки сучасної політичної думки. Том 1. Епоха ренесансу» (Skinner 1978a); «Витоки сучасної політичної думки. Том 2. Епоха реформації» (Skinner 1978b); «Макиавеллі» (Skinner 1981); «Свобода до лібералізму» (Skinner 1998); «Гоббс і республіканська свобода» (Skinner 2008); «Від гуманізму до Гоббса: дослідження в галузі риторики і політики» (Skinner 2018).

Джон Данн (*John Dunn*), основними роботами дослідника є «Справжність історії ідей» (Dunn 1968); «Політична думка Джона Локка: історичний виклад аргументації “Двох трактатів про врядування”» (Dunn 1969).

Джон Покок (*John Greville Agard Rosock*), основними роботами є «Макиавеллівський момент: флорентійська політична думка та атлантична республіканська традиція» (Rosock 1975); «Політична думка й історія. Нариси теорії та методу» (Rosock 2009).

Кембриджська школа політичної думки виникає як інтелектуальна спроба подолати творчий спадок історії політичної думки XIX. Для кращого розуміння проблематики варто більш детально розглянути специфічні особливості розвитку історії політичної думки XIX – першої половини XX століть.

Теоретичний спадок історії політичної думки XIX ст.

Інституціоналізація історії політичної думки, як академічної дисципліни, відбувається протягом XIX ст. в межах юридичної науки. Саме в XIX столітті юристами формується академічний канон вивчення історії політичної думки. Вже в середині XX століття стає очевидним, що сформований протягом минулого століття підхід до вивчення історії політичної думки є досить архаїчним і часто не відповідає науковим критеріям до академічних робіт. Якщо низка соціально-гуманітарних дисциплін протягом XIX – першої половини XX століть суттєво

просунулись в питанні розвитку методології (особливо історична та філологічна науки), то вивчення історії політичної думки відбувалось в тих концептуальних рамках, які були окреслені юристами в XIX ст. Можемо говорити про те, що методологія, перелік робіт та інтерпретація текстів, в межах історії політичної думки, не зазнавали серйозних трансформацій протягом століття, а нові дослідники в своїх роботах просто відтворювали ту інтерпретацію історії політичної думки, яку запропонували юристи в XIX ст., тобто формально нові роботи за своєю суттю були переказом, із можливими незначними доповненнями, класичних робіт із історії політичної думки XIX ст. Якщо в багатьох дисциплінах класичні роботи XIX ст. значною мірою втратили свою актуальність на середину XX століття, то в історії політичної думки творчий спадок XIX століття залишався цілком актуальним, а очевидні проблеми із підходом юристів XIX століття до вивчення історії політичної часто не бралися до уваги чи просто не помічалися.

Необхідно детальніше розглянути основні проблеми із тим академічним каноном вивчення історії політичної думки, який було сформовано в XIX столітті.

По-перше, заангажованість при виборі авторів, які вивчалися в межах історії політичної думки. Дослідники XIX століття були юристами, здебільшого прибічниками правового позитивізму, яким імпонувала ідея світської держави як основної умови існування права в якості регулятора суспільних відносин. Такі власні переконання на пряму відобразилися в підході юристів до формування плеяди авторів, які розглядалися в якості центральних теоретиків, що вплинули на розвиток політико-правової думки. Зокрема, акцентувалася увага на авторах, що належали до позитивістської традиції чи стояли у витоків цієї традиції, багато уваги приділялося теоретикам світської держави і загалом політичній думці Нового часу. Зазначений вище підхід сформулював дещо хибне уявлення про історію політичної думки, зокрема недооціненою представлялась політична думка Середніх віків, а її вплив на політичну думку Нового часу практично не знаходив належної уваги. Окрім цього, підхід юристів XIX століття сформував дещо хибне уявлення про те, що виникнення світської централізованої держави XIX століття є неминучим в процесі історичного розвитку, а вся історія політичної думки – це

послідовний розвиток ідей, принципів і підходів, які поступово еволюціонували, переходячи від одного автора до іншого, та обумовили появу ліберальної демократії, правової системи та світської держави зразка XIX століття.

По-друге, термінологічна проблема. Саме юристи XIX століття зробили вагомий внесок в переклад основними європейськими мовами політичних теоретиків минулого, відповідно ними ж і була перекладена основна політична термінологія політико-правових робіт теоретиків минулого. Часто такий переклад здійснювався в той спосіб, який був єдиним можливим для XIX століття – через пошук сучасного відповідника у власній мові терміну минулого, фактично термінологія яка описувала державу і політичні процеси епохи Модерну екстраполювалась на домодерні політичні практики. Такий спосіб перекладу текстів створив велику кількість проблем із розумінням ключових понять, оскільки ігнорував історичний контекст і різні традиції вживання термінів, через такий переклад формувалась хибне враження про те, що автор під тим чи іншим поняттям має те саме, що і ми сьогодні, а авторська специфіка використання термінології чи наслідування автором на рівні понять певної традиції просто втрачалась.

По-третє, відсутність методології, чітких і об'єктивних критеріїв та принципів роботи із текстами. Практично в довільній формі можна було інтерпретувати теоретиків минулого, приписувати йому ідеї, або розглядати менш значимих теоретиків саме в тій інтерпретацію, яку давали більш вагомі політичні теоретики минулого. Дуже часто критерієм істини при інтерпретації тексту теоретиків була впливовість і авторитет в академічному середовищі самого дослідника. Такий підхід до роботи із текстами і теоретиками минулого був цілком нормальним в XIX ст., але вже у середині XX століття стає зрозумілим, що потрібно щось робити із методологією історії політичної думки, оскільки відповідний спосіб роботи із джерелами дуже складно назвати науковим.

У середині XX століття стає очевидним, що зазначений вище спадок проблем із XIX століття потребував серйозного вирішення, оскільки вивчення історії політичної думки ставало все більш маргінальним заняттям, яке мало відповідало критеріям наукової діяльності, і у якій зробити більш-менш значний внесок ставало все складніше.

Поява Кембриджської школи політичної думки стає важливою віхою на шляху переосмислення методологічних підходів до історії політичної думки.

Вплив аналітичної філософії мови на становлення Кембриджської школи політичної думки

На появу методології Кембриджської школи політичної думки найбільше вплинула аналітична філософія, зокрема британська аналітична філософія мови. Дещо парадоксальним виглядає той факт, що саме аналітична філософія, а не континентальна, починає займатися проблемою методології історії політичної думки, оскільки історія політичної думки особливо не цікавила представників аналітичної традиції, на відміну від представників континентальної філософії.

Той факт, що саме аналітична філософія починає впливати на розробку методології історії політичної думки можна пояснити прагненням до максимальної точності та аргументованості тверджень, що притаманне для аналітичної традиції, такий підхід виглядав досить привабливим у контексті розробки методології для історії політичної думки, що сприяло би подоланню методологічної невизначеності та певної архаїчності в підходах до вивчення історії політичної думки.

Другим важливим чинником, що зумовив вплив саме аналітичної філософії на появу методології Кембриджської школи політичної думки є популярність аналітичної філософії мови в середині XX ст., цей напрямок був представлений такими впливовими дослідниками як Людвіг Вітгенштейн (Wittgenstein 1986) та Джон Остін (Austin 1962), їхні роботи присвячені філософії мови мали серйозний вплив на різні гуманітарні науки, а сам напрямок дослідження, завдяки цим авторам, став досить відомим в академічному середовищі. Особливий інтерес саме до аналітичної філософії мови може бути пояснений як спроба використовувати методологічні підходи філософії мови для роботи з історією політичної думки, так і звичайна мода на цей напрямок філософії. Значний вплив на представників Кембриджської школи політичної думки мала теорія мовних актів Джона Остіна.

Досить показовим є той факт, що одним із головних центрів аналітичної філософії мови був Кембриджський університет, і саме в цьому університеті буде здійснено спробу

розробити методологію, під впливом аналітичної філософії мови, історії політичної думки.

Новаторські історичні роботи Пітера Ласлетта та Робіна Коллінгвуда

Окрім британської аналітичної філософії мови, на розвиток методології Кембриджської школи політичної думки мали роботи британських істориків Пітера Ласлетта і Робіна Коллінгвуда.

Британський історик Пітер Ласлетт у 1949 році опублікував роботу «*Patriarcha та інші політичні праці сера Роберта Філмера*» (Laslett 1949), що була присвячена середньовічному англійському політичному теоретику Роберту Філмеру, книга є збіркою політичних робіт Р. Філмера із біографією та аналізом творчості від П. Ласлетта. Опублікована робота П. Ласлетта стала сенсацією серед дослідників історії політичної думки, оскільки ця робота змусила переосмислити прийнятну інтерпретацію творчого спадку Р. Філмера. Справа в тому, що Р. Філмер, до виходу роботи П. Ласлетта, був маловідомим політичним теоретиком, а його творчість інтерпретувалась під впливом критичного осмислення англійським філософом Дж. Локком. П. Ласлетт досить переконливо показав, що прийнята інтерпретація Р. Філмера як прибічника королівської влади є некоректною, а критика Дж. Локком не була об'єктивною, оскільки Р. Філмер мав досить цікаву власну політичну теорію через яку намагався аналізувати політичні процеси в Англії.

Робота П. Ласлетта мала популярність серед істориків політичної думки, оскільки в ній досить переконливо із фактами та в історичному контексті наводилися аргументи щодо хибності і безпідставності прийнятої інтерпретації спадку Р. Філмера. Звичайно, внесок П. Ласлетта мотивував дослідників історії політичної думки зробити подібні «відкриття» щодо інших політичних теоретиків минулого, і зрозуміло, що пошуки оптимальної методології для дослідження історії політичної думки представниками Кембриджської школи політичної думки були зумовлені, в тому числі, намірами повторити успіх П. Ласлетта.

Другим істориком, який вплинув на Кембриджську школу політичної думки був англієць Робін Коллінгвуд.

Р. Коллінгвуд у роботі «*Ідея історії*» (Collingwood 1946), яку було опубліковано в 1946 році (після смерті автора), формулює проблему – правильне розуміння ідей

мислителів минулого. Проблема полягає в тому, що ідеї та поняття, які ми використовуємо сьогодні могли мати дещо інше відмінне значення в минулому, відповідно, коли ми читаємо роботи мислителів минулого і зустрічаємо знайомі нам сьогодні поняття та ідеї, ми можемо їх неправильно інтерпретувати. Неправильна інтерпретація зумовить приписування мислителю минулого тих поглядів і аргументів, яких він взагалі не мав. Для того, щоб не допускати неправильної інтерпретації, Р. Коллінгвуд пропонує такі рекомендації:

- потрібно розглядати саме ті питання, відповіді на які намагався дати мислитель минулого, необхідно виявити проблематику, яка цікавила мислителя;

- варто аналізувати історичний контекст, в якому писав мислитель свої роботи, оскільки умови, в яких жив автор відрізняються від нашого сьогодення, відповідно озвучені ідеї мислителем сприймалися інакше, ніж нами сьогодні;

- поняття, ідеї, терміни необхідно розглядати в тому історичному контексті, в якому їх вживав мислитель (Collingwood 1946).

Таким чином, можемо говорити про те, що рекомендації Р. Коллінгвуда зводяться до необхідності більш плідно працювати із історичним контекстом, що має допомогти більш автентично зрозуміти ідеї мислителів минулого та унеможливити від неправильної інтерпретації мислителів.

Саме необхідність вивчати ідеї минулого та історичний контекст, що було запропоновано Р. Коллінгвудом, успішно запозичені представниками Кембриджської школи політичної думки.

Розглядаючи вплив істориків на Кембриджську школу політичної думки, варто згадати про німецького історика Райнхарта Козеллека, який, незалежно від представників Кембриджської школи, приблизно в той самий час розробляє власний напрямок історичних досліджень – історії понять (*Begriffsgeschichte*) (Козеллек 2005). Підхід, запропонований Р. Козеллеком, дуже нагадує підхід представників Кембриджської школи.

Таким чином, поява Кембриджської школи політичної думки зумовлена необхідністю переосмислити пануючі підходи в дослідженнях історії політичної думки, які на середину ХХ ст. не виглядали достатньо аргументованими і науковими; зазначена проблема мала б вирішитися через розробку

сучасної методології, яка сформована під впливом як аналітичної філософії мови, так під впливом робіт британських істориків Пітера Ліпсета і Робіна Коллінгвуда. Якщо питання успішності розробки методології Кембриджською школою політичної думки залишається дискусійним, то беззаперечним є той факт, що роботи Квентіна Скіннера, Джона Данна, Джона Покока суттєво вплинули на вивчення історії політичної думки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Skinner, Q. 1978a. *The Foundations of Modern Political Thought: Vol. I: The Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Skinner, Q. 1978b. *The Foundations of Modern Political Thought: Vol. II: The Age of Reformation*. Cambridge: Cambridge University Press
3. Skinner, Q. 1981. *Machiavelli*. Oxford: Oxford University Press.
4. Skinner, Q. 1998. *Liberty before Liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press
5. Skinner, Q. 2008. *Hobbes and Republican Liberty*. Cambridge: Cambridge University Press

6. Skinner, Q. 2018. *From Humanism to Hobbes: Studies in Rhetoric and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press
7. Dunn, J. 1968. The Identity of the History of Ideas, *Philosophy* 43 (164) : 85–104
8. Dunn, J. 1969. *The Political Thought of John Locke: An Historical Account of the Argument of the «Two Treatises of Government»*. Cambridge: Cambridge University Press
9. Pocock, J. G. A. 1975. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton: Princeton University Press.
10. Pocock, J. G. A. 2009. *Political Thought and History. Essays on Theory and Method*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Wittgenstein, L. 1986. *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell
12. Austin, J.L. 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.
13. Laslett, P. 1949. *Patriarcha and Other Political Works of Sir Robert Filmer*. Oxford: Basil Blackwell <https://doi.org/10.4324/9781315126135>
14. Collingwood, R. G. 1946. *The Idea of History*. Oxford: Oxford University Press.
15. Козеллек, Р. 2005. *Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу*. Київ: Дух і літера.

Стаття надійшла до редакції 3.10.2022.

Стаття рекомендована до друку 7.11.2022

Oleg Gaiko

Senior Lecturer, PhD in Political Science,

V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,

O.Gaiko@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

THEORETICAL ORIGINS OF THE CAMBRIDGE SCHOOL OF POLITICAL THOUGHT

The theoretical prerequisites for the emergence of the Cambridge school of political thought are considered. The specific features of research into the history of political thought during the 19th and the first half of the 20th centuries are traced, problematic points and shortcomings are highlighted. The reasons for the imperfection of the approach to the study of the history of political thought, which was developed by jurists of the 19th century, were analyzed, in addition, the problem of the impact of the ideological commitment of researchers on the objective understanding of the history of the development of political thought was highlighted. It is shown that the Cambridge school of political thought was focused on the development of a new methodology for researching the history of political thought. It is argued that the formation of the Cambridge school of political thought was influenced by the British analytical philosophy of language. Seen as an attempt to turn the history of political thought into a more reasoned and precise discipline with the help of the approaches used by the analytical philosophy of language. The influence of quite innovative works of British historians Peter Laslett and Robin Collingwood on representatives of the Cambridge school of political thought is analyzed. It is shown that the main idea of the methodology of the Cambridge school of political thought - the study of the historical context of ideas was formed under the influence of the works of Robin Collingwood.

Keywords: *Cambridge school of political thought, history of political thought, methodology, contextualism, analytical philosophy of language, history of ideas.*

REFERENCES

1. Skinner, Q. 1978a. *The Foundations of Modern Political Thought: Vol. I: The Renaissance*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Skinner, Q. 1978b. *The Foundations of Modern Political Thought: Volume II: The Age of Reformation*. Cambridge: Cambridge University Press
3. Skinner, Q. 1981. *Machiavelli*. Oxford: Oxford University Press
4. Skinner, Q. 1998. *Liberty before Liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press
5. Skinner, Q. 2008. *Hobbes and Republican Liberty*. Cambridge: Cambridge University Press
6. Skinner, Q. 2018. *From Humanism to Hobbes: Studies in Rhetoric and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press
7. Dunn, J. 1968. *The Identity of the History of Ideas. Philosophy*. 43 (164) : 85–104.
8. Dunn, J. 1969. *The Political Thought of John Locke: An Historical Account of the Argument of the «Two Treatises of Government»*. Cambridge: Cambridge University Press
9. Pocock, J. G. A. 1975. *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. Princeton: Princeton University Press.
10. Pocock, J. G. A. 2009. *Political Thought and History. Essays on Theory and Method*. Cambridge: Cambridge University Press
11. Wittgenstein, L. 1986. *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
12. Austin, J.L. 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.
13. Laslett, P. 1949. *Patriarcha and Other Political Works of Sir Robert Filmer*. Oxford: Basil Blackwell <https://doi.org/10.4324/9781315126135>.
14. Collingwood, R. G. 1946. *The Idea of History*. Oxford: Oxford University Press.
15. Koselleck, R. 2005. *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Kyiv: Dukh i litera (in Ukrainian).

The article was received by the editors 3.10.2022.

The article is recommended for printing 7.11.2022.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-06>

УДК 303.519.7:007

Олександр Олександрович Чорненький

аспірант I курсу кафедри політології філософського факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022.

chornenkyi.o.o@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-9479-1776>

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Розглядається перспектива використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій для розширення методології досліджень політичних процесів. Простежується еволюція досліджень з використанням комп'ютерної техніки, ускладнення та розмаїття можливих підходів.

Дається інформація про використання симуляційного (імітаційного) моделювання, зокрема методу автономних адаптивних агентів для досліджень, пов'язаних з прогнозуванням перебігу політичних подій. Розглядаються можливості комп'ютерного моделювання для аналізу складних динамічних систем у яких прийняття рішень на мікрорівні змінює систему загалом. Зазначаються переваги та недоліки симуляційного моделювання для політологічних досліджень.

Підкреслено важливість розвитку інтернету та соціальних мереж для сучасних науковців, і наведено приклади їх використання як осередку та інструмента для проведення політологічних досліджень. Зазначається що використання такого підходу може бути важливим доповненням до класичних методів. Коротко описані можливості «Big Data analysis» для політичної науки, та зазначені переваги його використання для проведення досліджень.

Дається інформація про метод «текст як дані» для автоматичного збору та аналізу великої кількості текстової інформації. Зазначається, що метод в першу чергу є корисним для порівняльного аналізу у політології, і наводиться приклад його використання. Вказуються можливості використання методу автоматичного текстового аналізу не лише для обробки сучасної інформації у цифровому вигляді, а й для інформації, що міститься у друкованих джерелах за допомогою комп'ютерного оптичного розпізнавання тексту. Водночас коротко описані обмеження та недоліки цього методу. Доводиться, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій значною мірою розширює методологію політологічних досліджень, посилює їхню ефективність та достовірність висновків.

Ключові слова: симуляційне моделювання, адаптивний агент, текст як дані, автоматичний аналіз тексту.

Як цитувати: Чорненький, О. О. 2022. Використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій в політологічних дослідженнях. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 42: 38-44. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-06>

In cites: Chornenkyi Oleksandr. 2022. Use of Information and Communication Technologies for Political Science Research. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 42: 38-44. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-06> (in Ukrainian)

Сучасний технічний прогрес повною мірою змінює навколишнє середовище, в якому існує людство. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (далі: ІКТ), таких як потужні комп'ютери, соціальні мережі, штучний інтелект руйнує старі і створює нові форми взаємодій у суспільстві. Поряд із поліпшенням буденного життя людини стоять нові можливості для розвитку дослідницького потенціалу людства. Комп'ютерна техніка змінює окремі напрямки науки, даючи нові можливості для збору, аналізу та перевірки даних. Особливо це помітно серед прикладних наук, в яких використання програмного забезпечення для проведення досліджень шляхом симуляцій та моделювання з високим рівнем деталізації вже не є революційними методами, а скоріше необхідністю.

Політологія як наука має власний, доволі широкий, арсенал методів та практик для досліджень. Однак, на нашу думку, сучасна комп'ютерна техніка може розширити існуючу методологію, а результатам надати більшої точності. Слід зауважити, що у зарубіжній політичній науці не є новинкою застосування методів аналізу, пов'язаних із залученням комп'ютерної техніки, однак, у вітчизняній політології використання ІКТ для досліджень, на жаль, не набуло такого широкого поширення. Серед західних дослідників питаннями використання комп'ютерного стимуляційного моделювання для дослідження політичних процесів займалися У. МакФі, Р. Смітт, А. Бернштейн, Р. Аксельрод, Д. К. Джексон, П. Собкович, К. Цюффі-Ревілла, П. Е. Джонсон, Л. Е. Цедерман, К. Ф. Воїнеа та інші.

Тематиці використання соціальних мереж як осередку та інструменту для проведення досліджень присвячені роботи авторів А. Міслоу, А. Тумасяна, Е. Харгітаї, С. Праета, П. Барбера та інших. Використанню ІКТ для роботи з текстовою інформацією приділяли увагу Дж. Вілкерсон, Г. Е. Холлібаут, К. Баден, М. Робертс, Дж. Гріммер та інші.

Метою статті є виявлення тенденцій використання ІКТ у політологічних дослідженнях, перспективи запозичення методів досліджень та комп'ютерного моделювання з інших галузей науки.

Використання ІКТ для аналізу політичних процесів не є новим. Деякі дослідники відмічають, що корені досліджень з використанням комп'ютерної техніки сягають кінця 50-х початку 60-х років минулого сторіччя. Перш за все відмічають

напрацювання у цьому напрямку соціологів з Колумбійського університету у США Уільяма МакФі та Роберта Смітта (Johnson 1999; Voinea 2016). Працювавши під керівництвом Пола Лазарсфельда, саме ці дослідники першими провели комп'ютерне моделювання поведінки виборців при голосуванні. Вони розглядали кожний голос як змінну, що набуває значення під впливом соціального статусу виборця, який залежить від певного положення у соціальній ієрархії, ставлення до релігії, місця проживання тощо. Ці початкові дані збиралися методом соціометричних досліджень. Також модель включала у себе теорії, пов'язані з впливом місцевих еліт на вибір громадянина, локальних особистих зв'язків громадян, та впливу дискусій між виборцями і підтвердження виборцем власної позиції. Через деякий час після проведення досліджень за допомогою комп'ютерної техніки результати було порівняно з реальними результатами виборів. Виявилось, що їх кореляції перевищили всі очікування. Таким чином, дослідники усвідомили весь потенціал використання комп'ютерної техніки у проведенні досліджень, пов'язаних з політичним життям громадян. Хоча дослідження МакФі і Смітта були успішними, вони у той час кардинально не змінили методології досліджень у політичній науці (Voinea 2016). Як зауважують деякі дослідники і, ми з цим згодні, що пов'язано це з новизною, коштовністю та недоступністю комп'ютерної техніки, а також з тим, що мало політологів були взагалі знайомі з нею (Johnson 1999; Voinea 2016).

Слід зауважити, що дослідження МакФі та Сміта більшою мірою відносяться до симуляційного (або імітаційного) моделювання і на цьому треба зупинитися докладніше.

Ще наприкінці ХХ ст. деякі дослідники стверджували, що симуляційне (імітаційне) моделювання включає у себе широкий спектр можливостей для досліджень, може працювати з великим набором змінних і даних, що часто не піддаються аналітичній обробці. Симуляції можуть мати різний масштаб, від мікросимуляцій, що включають у себе симуляції поведінки окремих акторів до симуляцій розвитку міжнародних відносин. Також вони дозволяють (у відносно невеликий термін) робити дослідження розвитку різноманітних сценаріїв постійно змінюючи вхідні дані та отримувати розмаїття результатів; все залежить лише від потужності комп'ютерної техніки. Однак, не

дивлячись на переваги симуляцій, існують ризики втрати контролю над проведенням аналізу з великою кількістю змінних, а також ризик неможливості перевірки результатів у реальному житті (Johnson 1999).

Деякі з сучасних дослідників зауважують, що справжні дослідження за допомогою симуляційного моделювання почалися лише у 90-х роках ХХ ст., а у попередні десятиліття були створені всі передумови та проведені підготовчі роботи до цього. У цей період відбувся різкий розвиток потужності комп'ютерної техніки, що дозволило проводити комплексні симуляції з урахуванням потреби у маніпуляції великою кількістю штучних агентів. Саме у цей час починають набирати обертів проведення досліджень з використанням технологій штучного життя (Artificial life, або A-Life) (Voinea 2016).

Технології штучного життя покликані імітувати поведінку живих організмів у певному середовищі та обставинах. Дослідники-першопрохідники у сфері технологій A-Life уникали однозначного визначення цього терміна. Перш за все ця технологія була корисною для наукових напрямків, пов'язаних з біологією, де необхідно було зрозуміти розвиток живих організмів у широкому сенсі цього питання (Langton 1997). Поступово технологія штучного життя почала проникати в інші наукові галузі, включаючи гуманітарні та поведінкові науки (Voinea 2016). Особливої уваги для дослідників соціологів та політологів заслуговує розвиток напрямку моделювання адаптивних автономних агентів (Adaptive Autonomous Agents) як одна з гілок розвитку технології A-Life. Сутність технології полягає у створенні за допомогою комп'ютерної техніки штучних агентів у певному не статичному осередку, що має вхідні параметри та умови для існування агентів. Агенти діють повністю автономно і мають свої специфічні цілі та можливості для досягнення цілей, при цьому вони мають набір інструментів для зчитування осередку та внесення до нього змін, а також мають можливості для встановлення зв'язку та взаємодії між ними (Langton 1997; Voinea 2016; Paravantis 2016; Qui, Phang 2020).

Моделювання поведінки агентів дозволяє аналізувати, як прийняття рішень на мікрорівні змінює систему загалом, що може допомогти у дослідженні складних політичних процесів. Також важливим для моделювання поведінки агентів є

можливість побачити, як змінюється поведінка окремих акторів та система під впливом зміни початкових параметрів, або, простіше кажучи «що буде, якщо...» (Voinea 2016; Qui, Phang 2020). Залежно від масштабу дослідження, агенти можуть виступати, як відображення окремої людини, групи, або країни. Питанням вибору поведінкової моделі агентів приділяється окрема увага, моделі поведінки можуть мати різний рівень деталізації: від спрощених, що включають невелику кількість параметрів і іноді можуть бути лише обмежено використані для моделювання реальних процесів, до моделей, що містять велику кількість параметрів, наприклад, якщо агент покликаний відображати поведінку людини, він може включати у себе психологічні аспекти поведінки, або якщо агент виступає як одиниця, що відображає окрему країну, він може містити певну кількість параметрів, що досить точно описують політичні, географічні, економічні, соціальні особливості (Johnson 1999, Voinea 2016, Paravantis 2016; Qui, Phang 2020).

Ми не будемо зупинятися на технічних особливостях комп'ютерного симуляційного моделювання, бо, по-перше, це виходить за рамки статті, а, по-друге, добре описано у роботах спеціалістів з у цій галузі. Також слід взяти до уваги те, що симуляційне моделювання не може вирішити деяких питань, пов'язаних з емпіричною конкретикою. Як вказувалося раніше, ми отримуємо розмаїття результатів, що допомагають у прогнозуванні процесів, але використання симуляцій для отримання результатів для конкретного випадку може бути не таким ефективним, як інші методи досліджень. Зауважимо, що використання ІКТ для досліджень у поведінкових науках не обмежується тільки симуляційним моделюванням, а й має більш широкий потенціал використання. На нашу думку, тут слушним буде відзначити, що у методології поведінкових наук є математичне моделювання процесів і для них корисними можуть бути використання специфічного програмного забезпечення, або математичних пакетів MathLab, MathCad тощо.

ІКТ доволі широке поняття і, треба взяти до уваги мережеві симуляції за сценарієм, де ІКТ використовували (і використовують) у якості засобів зв'язку. Як один із прикладів можна навести проект ICONS, який був започаткований в Університеті Меріленду та об'єднав дослідників і студентів з різних університетів по всьому

світу за допомогою інтернету, що на той час тільки починав широко поширюватись. Сутність експерименту була у залученні студентів до мережі, в якій під керівництвом дослідників симулювалися різні сценарії та ситуації на міжнародній арені. При цьому учасники симуляції мали представляти певні підготовлені позиції, відігравати свою роль та брати участь в обговоренні представлених симуляційним сценарієм проблем. Цей проект був націлений на розширення бачення дослідників на роль людської поведінки у міжнародних відносинах та поліпшення якості освіти студентів (Wilkenfeld 1993).

Слід зауважити, що існує багато аналогічних проєктів, але ми взяли за приклад саме ICONS, як такий, що одним із перших використовував інтернет для своєї реалізації.

Загалом поширення інтернету та створення віртуальних соціальних мереж змінило комунікацію у суспільстві, дало науковцям нове поле та інструменти для досліджень. Сьогодні велика кількість урядів країн та політиків використовують соціальні мережі для донесення інформації до пересічних громадян, а громадяни у свою чергу можуть використовувати соціальні мережі як інструмент донесення своєї волі до уряду. Також можна погодитися з думкою Ф.Фукуями, що інтернет є тією технологією, що дозволяє встановлювати зв'язки та об'єднуватися у групи на основі будь яких інтересів (Fukuyama 1999). У такому ключі інтернет може виступати як засіб для об'єднання людей на основі політичних поглядів та місце висловлення власної політичної думки та політичних вподобань. Так, у останні два десятиліття почали з'являтися дослідження, що спираються на аналіз даних з соціальних мереж, переважно Twitter та Facebook.

У 2012 р. дослідники з США використовуючи соціальну мережу Twitter намагалися встановити зв'язок між кількістю згадувань кандидатів виборів у публікаціях користувачів соціальної мережі та результатами виборчих перегонів. У період виборчої кампанії у США вони за допомогою ІКТ аналізували значну кількість публікацій у Twitter, у яких хоча б раз згадувалося ім'я кандидата від демократичної, або республіканської партії, встановлюючи відносну кількість згадувань одного кандидата до іншого. У дослідженні були враховані згадування кандидатів у традиційних ЗМІ, а, саме, національний

кабельній новинній мережі CNN. Результати дослідження показали, що дійсно можливо встановити зв'язок між кількістю згадувань кандидата у публікаціях у соціальній мережі та результатами виборів. Це, на думку дослідників, може свідчити про можливість використання активності у соціальній мережі, як маркер політичних вподобань для прогнозування перебігу політичного процесу (DiGrazia, McKelvey, Bollen, Rojas 2013).

В іншому багатоетапному дослідженні, яке було проведено пізніше ніж попереднє, науковці з Бельгії намагалися встановити зв'язок між способом життя людини та її ідеологічними вподобаннями. Дослідники, використовуючи соціальну мережу Facebook, аналізували вподобання користувачів, які брали участь у дослідженні на основі їх відміток «Like» щодо різних тем публікацій, пов'язаних з буденним життям, або захопленнями. У свою чергу, теми вносили в різні категорії, що могли включати у себе декілька суміжних тем. Після цього дослідники пропонували користувачам анкетування, в якому вони відмічали свої політичні вподобання і прихильність до тієї чи іншої політичної партії. За результатами досліджень вийшло, що спосіб життя людини, її вподобання у музиці, кінематографії, захопленнях дійсно можуть бути пов'язані з політичними поглядами (Praet, Van Aelst, van Erkel, Van der Veeken & Martens 2021).

В обох випадках дослідниками зазначається, що використання методів, пов'язаних з використанням соціальних мереж для аналізу може бути важливим доповненням до класичних методів досліджень. Взагалі, існує багато варіацій досліджень, які використовують соціальні мережі в якості осередку та інструменту для проведення досліджень, але ми навели два приклади, що яскраво відображають різні підходи, були проведені у різний час, та використовують різні соціальні мережі (DiGrazia 2013; Praet Van Aelst, van Erkel, Van der Veeken & Martens 2021).

Взагалі, інтернет-дослідження входять у більш широкий спектр досліджень, що пов'язані з «Big Data analysis». Розвиток та поширення ІКТ сприяли тому, що сьогодні не тільки звичайні люди, а й суспільні діячі, політики, партії та організації залишають свої цифрові сліди у вигляді масивів цифрових даних, або цифрових об'єктів, які можуть бути проаналізовані і є цінними для політологів та соціологів. «Big Data analysis» почав набирати популярність у дослідників

через те, що сучасна техніка та спеціалізоване програмне забезпечення дозволяє у відносно короткий час працювати з великою кількістю інформації та допомагає у тих дослідженнях, де використання класичних методів збору даних може виявитися неефективним через співвіднесення отриманої інформації до витраченого часу.

Слід зауважити, що дані для аналізу можуть бути неструктурованими і непов'язаними між собою від самого початку, зокрема, це можуть бути дані з соціальних мереж та веб-сторінок, або, навпаки, дані, що відносяться до діяльності державних установ та зазвичай записуються у структурованому вигляді. Для збору цифрових даних можуть бути використані різні шляхи, деякі з соціальних мереж (наприклад, Twitter) дають для дослідників готові варіанти доступу до інформації, в інших випадках можуть бути використані методи веб-сканування (web-scanning) та веб-захоплення (web-scraping) інтернет сторінок (Lowndes 2016). Текстові дані можуть бути записані за допомогою розширеної мови розмітки (Extensible Markup Language), або скорочено XML, що дозволяє маркувати текстові дані та полегшує їх обробку комп'ютерною технікою. Також, важливим інструментом для аналізу даних є Application Programming Interface, або скорочено API, що допомагають у пошуку та обміні текстових даних у різних комп'ютерних системах без зайвої витрати часу на пристосування однієї системи до іншої (Lowndes 2016; Wilkerson, Casas 2017).

Сучасні дослідники зазначають, що використання підходу «текст як дані» («text as data») став доволі перспективним сьогодні через розвиток автоматизованих комп'ютерних систем, які дозволяють у короткий час зчитувати та класифікувати текстову інформацію, що є корисним для її аналітичної обробки. Текст при цьому проходить через різні стадії автоматичної обробки, такі як: переклад, скорочення, розподіл на окремі слова, видалення пунктуації, а для його класифікації за темами можуть використовуватись різні системи на базі штучного інтелекту у тому, чи іншому вигляді. (Lucas 2015; Wilkerson, Casas 2017; Hollibaugh 2019). Наведемо як приклад використання «текст як дані» дослідження науковців з Вашингтонського університету у Сіетлі. У своїй статті дослідники описують можливість використання автоматичного текстового аналізу для виявлення пріоритетних тем законодавців з різних партій у

Конгресі США. Застосовуючи комп'ютерні технології, вони проаналізували електронні текстові записи виступів спікерів та поділили їх на тематичні категорії, а потім проаналізували, які з тем є більш притаманними для республіканської, а які для демократичної партії (Wilkerson, Casas 2017). Як зазначають деякі з дослідників, використання методу автоматичного аналізу тексту в першу чергу є корисним для представників компаративістського підходу (Lucas, Nielsen, Roberts, Stewart, Storer A.&Tingley 2015).

Не дивлячись на зростання інтересу дослідників до методу автоматичного аналізу текстових даних, слід зауважити, що як і більшість методів, використання автоматичного текстового аналізу має і свої недоліки. Деякі дослідники, провівши глибокий аналіз цього методу, виявили три проблеми, що супроводжують науковців, які його використовують. По-перше, проблеми, пов'язані з випадками невідповідності результатів автоматичного аналізу з результатами аналізу проведеного людьми. Це є значною проблемою технічних обмежень комп'ютерної техніки, яким зараз приділяється значна увага. Іншими словами, не дивлячись на те, що метод автоматичного аналізу текстів є доволі перспективним інструментом, що скорочує час досліджень, сьогодні він потребує прискіпливого людського контролю. По-друге, проблеми, пов'язані з обмеженою можливістю комп'ютерної техніки аналізувати складні тексти і виокремлювати широкий спектр закономірностей у тексті, а замість цього сучасні методи комп'ютерного аналізу частіше за все націлені лише на виокремлення явних закономірностей, що обмежує використання методу для деяких досліджень. По-третє, як стверджують дослідники, сучасні інструменти автоматичного аналізу більшою мірою пристосовані для аналізу англійських текстів і їхнє використання для інших мов може бути доволі обмеженим (Baden 2022). Однак стосовно останнього треба зауважити, що інші дослідники, які більш раніше аналізували можливості комп'ютерного аналізу тексту стверджують, що використання цифрових перекладачів може нівелювати цю проблему і наводять приклади використання методу для текстів арабською та китайською мовами (Lucas Nielsen, Roberts, Stewart, Storer A.&Tingley 2015).

Метод автоматичного текстового аналізу може бути використаний не лише для обробки сучасної інформації, що від свого початку записана у цифровому вигляді, а й

для інформації, яка міститься у друкованих джерелах через можливість застосування комп'ютерного оптичного розпізнавання тексту. В цьому відношенні, на наш погляд, важливими є напрацювання дослідників, що брали участь у міжнародному проєкті Digging in to Linked Parliamentary Data (Dilipad). Сутність цього проєкту була у полегшенні дослідження інформації, яка міститься у записках парламентів Канади, Нідерландів та Великобританії, починаючи з кінця 19-го – початку 20-го сторіччя за допомогою електронної каталогізації інформації, що була написана, або надрукована на папері. За допомогою засобів сканування та автоматичного розпізнавання тексту, дослідники переводили текст у зрозумілий формат для електронних баз даних, що зрештою полегшує пошук та обробку інформації для інших дослідників (Beelen, Thijm, Cochrane, Halvemaan and etc. 2017). Не дивлячись на те, що учасники проєкту зазначають, що обробка тексту зайняла більше часу, ніж вони очікували і були переведені у цифровий вигляд лише записи канадського парламенту, але це, на нашу думку, може бути яскравим прикладом комплексного використання ІКТ для дослідження документів, що від свого початку не були електронними.

Підсумовуючи можна зазначити, що розвиток ІКТ значною мірою розширює методологію політологічних досліджень. Комп'ютерна техніка дозволяє створювати нові методологічні підходи, а якщо говорити про класичні методи політології, то сучасні технології дозволяють скоротити час досліджень і використовувати нові інструменти та осередки для їх проведення. У статті ми підняли лише невелику частину можливостей використання ІКТ для політологічних досліджень і коротко визначили основні напрямки використання нових технологій. Для майбутніх розвідок ми залишили більш детальний огляд комп'ютерного моделювання політичних процесів, а також розглядали питання можливості застосування структурно-текстового моделювання бізнес-процесів для моделювання політичних процесів.

REFERENCES

1. Johnson, P. E. 1999. Simulation Modeling in Political Science. *American Behavioral Scientist* Vol. 42, Iss.10 : 1509-1530. <https://doi.org/10.1177/0002764299042010004>
2. Voinea C. F. 2016. *Political Attitudes. Computational and simulation modelling*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd. 306 p.
3. Langton, C. G. (Ed.). 1997. *Artificial life: An overview*. Cambridge: MIT Press
4. Paravantis, J.A. 2016. From Game Theory to Complexity, Emergence and Agent-Based Modeling in World Politics. In: Tsihrintzis, G., Virvou, M., Jain, L. (eds) *Intelligent Computing Systems. Studies in Computational Intelligence*, vol 627. Springer, Berlin, Heidelberg. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-662-49179-9_3
5. Qiu, Lin, Phang, Riyang. 2020. *Agent-Based Modeling in Political Decision Making. Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Oxford University Press <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.913>
6. Wilkenfeld, J., & Kaufman, J. 1993. Political science: Network simulation in international politics. *Social Science Computer Review*, 11(4), 464–476 <https://doi.org/10.1177/089443939301100405>
7. Fukuyama F. 1999. *The great disruption*. London: Profile Books. 326 p.
8. DiGrazia, J, McKelvey, K, Bollen J, Rojas, F. 2013. More Tweets, More Votes: Social Media as a Quantitative Indicator of Political Behavior. *PLoS ONE* 8(11): e79449. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0079449>
9. Praet, S., Van Aelst, P., van Erkel, P., Van der Veecken, S., & Martens, D. 2021. Predictive modeling to study lifestyle politics with Facebook likes. *EPJ Data Science* , 10(1) , 50. <https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-021-00305-7>
10. Lowndes, V., Marsh D. Stoker D. 2017. *Theory and Methods in Political Science* (4th ed.). Bloomsbury Publishing. URL: <https://www.perlego.com/book/2997269/theory-and-methods-in-political-science-pdf>
11. Wilkerson, J., & Casas, A. 2017. Large-scale computerized text analysis in political science: Opportunities and challenges. *Annual Review of Political Science* 20: 529-544. <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-polisci-052615-025542>
12. Lucas, C., Nielsen, R., Roberts, M., Stewart, B., Storer, A. & Tingley, D. 2015. Computer-Assisted Text Analysis for Comparative Politics. *Political Analysis* 23(2) : 254-277. <https://doi.org/10.1093/pan/mpu019>
13. Hollibaugh, G. E. 2019. The use of text as data methods in public administration: A review and an application to agency priorities. *Journal of Public Administration Research and Theory* 29(3): 474-490 <https://doi.org/10.1093/jopart/muy045>
14. Baden, C., Pipal, C., Schoonvelde, M. & van der Velden, M.A.G. 2021. Three gaps in computational text analysis methods for social sciences: A research agenda. *Communication Methods and Measures*, 16(1) : 1-18. <https://doi.org/10.1080/19312458.2021.2015574>
15. Beelen, K., Thijm, T. A., Cochrane, C., Halvemaan, K., Hirst, G., Kimmins, M., Lijbrink, S., Marx, M., Naderi, N., Rheault, L., Polyanovsky, R. & Whyte, T. 2017. Digitization of the Canadian parliamentary debates. *Canadian Journal of Political Science* 50(3) : 849-864. <https://doi.org/10.1017/S0008423916001165>

Стаття надійшла до редакції 3.10.2022.

Стаття рекомендована до друку 31.10.2022

Oleksandr Chornenkyi

PhD student, Department of Political Sciences

V.N. Karazin Kharkiv National University

4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

chornenkyi.o.o@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0001-9479-1776>

**USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES FOR
POLITICAL SCIENCE RESEARCH**

The article shows a perspective using information and communication technologies for the amplification of the political processes research methodology. It considered the evolving of research with computational techniques using, complications and a variety of possible approaches.

It gives information about using simulation modeling, especially the autonomous adaptive agent method for the research related to the course of political events prognostication. It shows the possibilities of computer modeling for the analysis of complex dynamic systems in which decision-making at the micro level changes the system as a whole. In the article are noted the advantages and disadvantages of simulation modeling for political science research.

It is stressed that the internet and social network development is important for modern scientists and gives examples of using social networks as a field and tool for political science analysis. It is noted that the use of such an approach can be an important addition to classical methods. It describes in short the possibilities of «Big Data analysis» for political science and stressed the advantages of the method for research conducting.

The text provides information about the «text as data» method for automatically mining and analytical processing of large-scale textual information. It gives an example of the “text as data” used and is noted that the proposed method is useful for comparative analysis. It shows the possibilities of using the method of automatic text analysis not only for processing modern information in digital form but also for the information contained in printed sources using computer optical text recognition. At the same time describes in short, the limitations and disadvantages of this method. Conclusions are drawn that information and communication technologies expands the methodology of political science research, improves efficiency and reliability of conclusions.

Key words: simulation modeling, adaptive agent, text as data, automatic text analysis.

The article was received by the editors 3.10.2022.

The article is recommended for printing 31.10.2022.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-07>
УДК 323.2

Максим Миколайович Гончаренко

аспірант кафедри політології Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
m.n.gon96@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5841-0190>

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ: ПІДГОТОВКА, ВИКОРИСТАННЯ, АНАЛІЗ

Досліджується політичний імідж, його формування, використання та аналіз. Розглянуто актуальні підходи та методи створення та ефективного використання політичного іміджу під час комунікації політика з громадянами. Основною метою є не тільки узагальнення знань у цій сфері, а й виявлення ключових факторів, що впливають на ефективність агітації за політичних кандидатів.

Здійснюється історичний огляд політичного іміджу, починаючи з перших проявів до сучасних тенденцій. Автор розглядає важливість політичного іміджу у сучасних виборчих кампаніях та його роль у формуванні громадської думки та вирішенні виборців. Досліджується вплив індивідуального бренду політичних діячів на ефективність агітації. Автор звертає увагу на необхідність консистентності та відповідності дій та промов політичних діячів для досягнення успішного використання політичного іміджу.

Аналізуються сучасні інструменти та технології, які допомагають політичним діячам створювати та керувати своїм іміджем. Автор досліджує вплив соціальних мереж, телебачення, реклами та інших медіа-каналів на формування політичного іміджу.

Робиться висновок про важливість політичного іміджу в сучасній політичній арені. Даються корисні рекомендації для політичних діячів та консультантів, допомагаючи їм розуміти та використовувати політичний імідж у своїй роботі.

Ключові слова: політичний імідж, власний бренд, виборчі кампанії, соціальні мережі, медіа-канали.

Як цитувати: Гончаренко, М.М. 2022. Комунікація політика з аудиторією: засоби та специфіка застосування. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 42: 45-49. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-07>

In cites: Honcharenko, M. 2022. Communication of Politicians With the Audience: Tools and Specific Applications. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 42: 45-49. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-07> (in Ukrainian)

Формування іміджу політичного діяча, або політичної сили відіграє важливу роль у комунікації та є ключовим фактором у презентації діяльності політиків для широкого загалу. Розвиток засобів масової інформації та соціальних мереж сприяв тому, що політичний імідж став невід'ємною частиною виборчих кампаній та стратегій політичного маркетингу. У зв'язку з цим розуміння підготовки, використання та аналізу політичного іміджу стає особливо актуальним, як для дослідників, так і для практикуючих політтехнологів.

Метою статті є узагальнення існуючих напрацювань та розгляд нових підходів до створення та використання політичного іміджу. Аналіз політичного іміджу політичних діячів та його вплив на ефективність агітації за цих кандидатів є основними аспектами досліджуваної теми.

Простежується історія політичного іміджу, що і відбиває еволюцію політичної комунікації та її вплив на формування іміджу політичних лідерів. Спочатку політичні лідери прагнули переконати виборців своїми промовами та особистими якостями. Втім, самопрезентації лідерам виявилось замало, з розвитком засобів масової комунікації зро-

стала і роль політичного іміджу у політичному процесі.

Масове використання політичного іміджу для пропагування ідей можна віднести до XVIII – початку XIX ст. У цей період стає помітним використання політичними діячами символів, емблем і гасел для підтримки свого іміджу та залучення виборців на свій бік. Одним із прикладів цього є Велика французька революція, коли такі політичні лідери, як Жан-Поль Марат і Максиміліан Робесп'єр активно використовували символіку революції, щоб мобілізувати населення і посилити свою популярність. З цього часу зростає роль фактора іміджу у політичних процесах, урізноманітнюється структура іміджу політичного діяча, набір іміджевих характеристик (Байрачна 2013: 98).

Промислова революція, розповсюдження друкованих засобів масової інформації у XIX столітті розширили набір інструментів агітаційної роботи та політичної пропаганди. Таким чином, політичний імідж став тісно пов'язаний із засобами масової комунікації. Лідери та політичні діячі усвідомили необхідність ораторських здібностей та звернення до аудиторії. Так, у 1928 р. вперше було використано радіо під час президентських виборів у США, у 1936 р. Ф.Рузвельтом у своїй виборчій кампанії; Уїнстон Черчилль за допомогою своїх промов під час Другої світової війни значною мірою сприяв впровадженню свого позитивного іміджу у масову свідомість, впливав на настрої нації, а його «We Shall Fight on the Beaches» («Ми будемо битися на пляжах») стала однією з найвідоміших промов.

У сучасних реаліях, коли телебачення та Інтернет давно інтегровані у повсякденне життя, політичний імідж набуває нових форм та можливостей. Він стає медіатизованим, а візуальні засоби комунікації відіграють важливу роль у формуванні образу політичних лідерів. Дослідження показують, що візуальний аспект іміджу може значно впливати на сприйняття виборцями політичної особистості. Наприклад, використання президентом США Джоном Ф. Кеннеді телевізійних дебатів у 1960 відіграло важливу роль у його перемозі на виборах, демонструючи силу візуального іміджу.

Один із ключових аспектів політичного іміджу – це образ та сприйняття політичних діячів в очах виборців. Побудова ефективного політичного іміджу може суттєво вплинути на успіх кандидата у виборах та ефективність його агітаційної кампанії.

Багато досліджень звертаються до цієї теми і виявляють важливість різних аспектів політичного іміджу. Варто згадати роботи Г.Г.Почепцова, Л.К. Байрачної, В. О. Корнієнка, С. Г. Денисюк та ін. Позиція одних авторів полягає у тому, що довіра, авторитетність, лідерські якості та здатність ефективно комунікувати з аудиторією є ключовими факторами, що впливають на формування політичного іміджу лідера або партії та його вплив на електорат. Інші підходи фокусуються на впливі візуального аспекту політичного іміджу. Вони підкреслюють значущість зовнішнього вигляду, стилю одягу та міміки політичних діячів, зазначаючи, що ці фактори можуть значно впливати на сприйняття виборцями та формування їхніх переваг.

Слід зауважити, що є багато визначень феномена «політичний імідж», скористаємось на наш погляд, таким оптимальним визначенням, який вживається у практичній політології: політичний імідж – це, насамперед, своєрідне уявлення населення про ідеальне втілення тієї чи іншої соціальної ролі. В імідж політика входять особистісні якості, організаторські, управлінські здібності тощо узагальнений образ, що складається у пересічних громадян про політичні суб'єкти (Політологічний енциклопедичний словник 2004: 228-230).

Аналіз політичного іміджу є важливим інструментом для розуміння ефективності політичної комунікації та впливу політичних діячів на громадську думку. Існує кілька методів та підходів до аналізу політичного іміджу, які дозволяють дослідникам отримати більш глибоке розуміння його компонентів та впливу на виборців.

Один із поширених підходів – це аналіз повідомлень, які транслюються політиком. За допомогою цього методу дослідники аналізують публічні виступи, інтерв'ю, дебати та інші комунікаційні матеріали політичних діячів з метою виявлення ключових повідомлень, тем, стилів мови та образів, які вони намагаються створити.

З іншого боку, аналіз політичного іміджу – це дослідження громадської думки та опитування. За допомогою опитувань виборців дослідники виявляють їхнє сприйняття політичних діячів, оцінку їхніх лідерських якостей, а також вплив політичного іміджу на їхні політичні уподобання.

Крім цього, якісні методи дослідження, такі як фокус-групи та глибокі інтерв'ю, можуть використовуватися для отримання більш глибокого розуміння сприйняття та

впливу політичного іміджу на виборців. Ці методи дозволяють дослідникам вивчати мотиви, переконання та емоційні реакції виборців у контексті політичного іміджу.

Дослідження, проведені з використанням різних методів та підходів, допомагають розкрити складність та вплив політичного іміджу на політичні процеси. Більш ретельний аналіз цих методів та їх результатів дозволить нам краще зрозуміти, як ефективно використовувати політичний імідж для досягнення поставленої мети.

Сучасна політика є висококонкурентною сферою, де політичні діячі прагнуть створити сильний політичний імідж для залучення та утримання виборців. Політичний імідж стає невід'ємною частиною політичної стратегії та комунікації.

Однією із ролей політичного іміджу є створення унікального особистого бренду політичного діяча. Особистий бренд включає певні цінності, переконання, якості та образи, які політичний діяч прагне асоціювати з собою. Наприклад, президент США Обама в період з 2009 по 2017 роки, активно використовував свій імідж як лідера, який має харизму, інтелект, його промови є надихаючими.

Політичний імідж також відіграє важливу роль у процесі агітації та залучення виборців. Створення бажаного образу та передача ключових повідомлень дозволяють політичним діячам привертати увагу виборців та формувати їхні політичні уподобання. Однак успішне використання політичного іміджу потребує не лише ефективної комунікації, а й консистентності та відповідності діям і промовам політичного діяча. Більше того, вірно побудований політичний імідж може позитивно впливати на довіру та легітимність політичного лідера. Досвід електоральних кампаній доводить, що добре побудований та підтримуваний населенням політичний імідж може підвищити довіру виборців та зміцнити легітимність політичного керівництва.

Використання політичного іміджу в політичній діяльності передбачає низку етичних питань та дилем. Вплив та маніпуляція свідомістю виборців за допомогою створення певних образів та повідомлень викликає питання про прозорість, достовірність та етичність політичної комунікації. Одним із важливих етичних аспектів є спотворення реальності з метою посилення політичного іміджу. Використання методів маніпуляції, підкреслення лише позитивних аспектів та ігнорування негативних фактів

може спотворити уявлення виборців про політичного діяча. Це викликає сумніви у щирості та довірі до політичних лідерів.

Інше етичне питання пов'язане з маніпуляцією емоціями та стереотипами. Політичний імідж може бути створений з метою викликати певні емоційні реакції у виборців, такі як страх, ненависть чи відданість. Використання емоцій для маніпуляції виборцями викликає питання про моральність та повагу до індивідуальних прав та свобод. Якщо ми дивимось з позиції ефективності, варто розуміти необхідність балансування емоцій та раціональності у політичній комунікації.

Крім того, етичні аспекти також пов'язані з прозорістю та відкритістю. Виборці мають право на доступ до достовірної інформації про політичних діячів та їхню політичну стратегію. Приховування або подання неправдивої інформації порушує принципи демократичної політичної системи та підриває довіру суспільства до політичних інституцій. Навіть з прагматичної точки зору, прозорість та відкритість мають бути основними принципами використання політичного іміджу.

Аналіз етичних аспектів використання політичного іміджу є важливим для побудови етичної та відповідальної політичної комунікації, яка враховує інтереси та права виборців. Для ефективного вивчення та аналізу політичного іміджу необхідні спеціалізовані методи та підходи, які дозволяють об'єктивно досліджувати різні аспекти політичного іміджу та його вплив на політичні процеси. Розглянемо деякі з них.

1. Контент-аналіз. Контент-аналіз є поширеним методом аналізу політичного іміджу, що ґрунтується на систематичному вивченні змісту різних джерел інформації, таких як політичні виступи, інтерв'ю, публічні виступи та соціальні медіа. Цей метод дозволяє визначити ключові теми, образи, символи та повідомлення, які використовуються політичними діячами для формування свого іміджу.

2. Опитування та фокус-групи. Опитування та фокус-групи надають можливість отримати прямі дані від виборців та аналізувати їхні думки, переваги та реакції на політичний імідж. За допомогою опитувань можна вивчати оцінки виборців з різних аспектів іміджу, таких як довіра, привабливість та ефективність політичного діяча. Фокус-групи дозволяють провести глибший аналіз, виявити особливості сприйняття та інтерпретації політичного іміджу, а також

ідентифікувати смислові рамки та стереотипи, пов'язані з політичними діячами.

3. Аналіз соціальних медіа. У сучасному інформаційному суспільстві соціальні медіа відіграють значну роль у формуванні та розповсюдженні політичного іміджу. Аналіз активності та взаємодії політичних діячів та їхньої аудиторії у соціальних медіа дозволяє оцінити популярність, репутацію та вплив політичного іміджу. Методи комп'ютерної обробки природної мови та аналітика даних використовуються для отримання та аналізу інформації з соціальних медіа.

Важливо відзначити, що аналіз політичного іміджу потребує поєднання якісних та кількісних методів і підходів, а також використання сучасних інструментів та технологій. Комбінування різних методів і підходів дозволяє отримати більш повне та об'єктивне уявлення про політичний імідж та його вплив на громадську думку.

Політичний імідж відіграє важливу роль у виборчих кампаніях і значно впливає на вибори та рішення виборців. Кандидати, які мають сильний і привабливий політичний імідж, мають більше шансів привернути увагу виборців, викликати їхню довіру та підтримку.

Одним із ключових аспектів ролі політичного іміджу у виборчих кампаніях є формування особистого бренду кандидата. Особистий бренд являє собою унікальний образ та ідентичність політичного діяча, який відрізняє його від інших кандидатів та створює певні асоціації та очікування у виборців. Крім того, політичний імідж також відіграє важливу роль у ефективності агітації за кандидата. Вміле використання іміджу, символів, слоганів та емоцій дозволяє привернути та утримати увагу виборців, створити позитивні асоціації та атмосферу навколо кандидата. Такий підхід до агітації може підвищити ефективність виборчої кампанії та впливати на рішення виборців на користь певного кандидата.

Хоча політичний імідж є важливим інструментом політичної комунікації, його використання також включає низку викликів та проблем, які потребують уваги та критичного аналізу.

По-перше, одним із викликів є суперечливість політичного іміджу. Політичні діячі часто прагнуть створити позитивний і привабливий імідж, але цей імідж може бути суперечливим щодо їхніх дій та політики. Як зазначають В.О.Корнієнко та С.Г.Денисюк, спроби грубої маніпуляції громадською

думкою можуть дати протилежний результат (Корнієнко, Денисюк 2009: 63)

По-друге, використання політичного іміджу може призводити до маніпуляції та маніпулятивних практик у політичній комунікації. Деякі політичні діячі можуть використовувати методи маніпуляції, щоб створити бажаний образ та впливати на думки та рішення виборців. Важливо усвідомлювати цю проблему та розробляти етичні та відповідальні стандарти використання політичного іміджу.

Проте, незважаючи на виклики, політичний імідж залишається важливим інструментом політичної комунікації та має перспективи для розвитку та вдосконалення. Розвиток сучасних технологій, у тому числі цифрових та соціальних медіа, надає нові можливості для створення та розповсюдження політичного іміджу.

Історичний огляд політичного іміджу показав його еволюцію та розвиток у контексті змінних технологій та соціальних умов. Ми розглянули різні підходи до створення та використання політичного іміджу, включаючи стратегії спілкування, медіа-кампанії та використання соціальних медіа. Крім того, проведений аналіз дозволив виявити виклики та перспективи, пов'язані з політичним іміджем.

Однак необхідно враховувати протиріччя, які можуть виникати між політичним іміджем та реальними вчинками політичних діячів, а також потенціал маніпуляції та маніпулятивних практик, пов'язаних із використанням іміджу у політичній комунікації. Ці виклики потребують постійного критичного аналізу та розробки етичних стандартів використання політичного іміджу.

Разом із тим, сучасні технології та соціальні медіа надають нові можливості для розвитку та вдосконалення політичного іміджу. Цифрові інструменти та платформи дозволяють більш широко та ефективно досягати цільової аудиторії, взаємодіяти з виборцями та формувати бажаний імідж політичних діячів.

Загалом політичний імідж є складним та багатограним явищем, що потребує подальших досліджень та розвитку. Розуміння його ролі, методів створення та аналізу дозволяє політичним діячам та фахівцям з політичної комунікації ефективно використовувати цей інструмент для досягнення своїх цілей та формування довгострокових політичних стратегій. Сподіваємося, що стаття вона зробила свій внесок у розуміння досліджуваної теми. Подальші дослідження та обговорення

політичного іміджу допоможуть поглибити наші знання та розвинути нові підходи до його створення, використання та аналізу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Байрачна, Л.К. 2013. Роль засобів масової інформації у формуванні політичного іміджу державної влади, *Інформація і право* 3(9) : 97-104.
2. Політологічний енциклопедичний словник/ Упор. В.П. Горбатенко; За ред. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2004. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: Генеза,
3. Корнієнко, В. О., Денисюк, С. Г. 2009. *Імідж політичного лідера: проблеми формування та*

практичної реалізації: Монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця.

4. <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8639/%d0%86%d0%bc%d1%96%d0%b4%d0%b6%20%d0%bf%d0%be%d0%bb%d1%96%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%be%d0%b3%d0%be%20%d0%bb%d1%96%d0%b4%d0%b5%d1%80%d0%b0%20%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%bb%d0%b5%d0%bc%d0%b8%20%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d1%83%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d1%82%d0%b0%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%ba%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%be%d1%97%20%20%d1%80%d0%b5%d0%b0%d0%bb%d1%96%d0%b7%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Стаття надійшла до редакції 1.04.2022

Стаття рекомендована до друку 22.04.2022.

Maksym Honcharenko

PhD student, Department of Political Sciences V.N. Karazin Kharkiv National University

4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

m.n.gon96@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5841-0190>

COMMUNICATION OF POLITICIANS WITH THE AUDIENCE: TOOLS AND SPECIFIC APPLICATIONS

The political image, its formation, use and analysis are studied. Current approaches and methods of creating and effectively using a political image during communication between politicians and citizens are considered. The main goal is not only to generalize knowledge in this area, but also to identify key factors affecting the effectiveness of campaigning for political candidates.

A historical review of the political image is carried out, starting from the first manifestations to modern trends. The author examines the importance of political image in modern election campaigns and its role in shaping public opinion and voters' decisions.

Next, the influence of the individual brand of political figures on campaign effectiveness is investigated. The author draws attention to the need for consistency and appropriateness of the actions and speeches of political figures in order to achieve successful use of the political image.

The article also analyzes modern tools and technologies that help political figures create and manage their image. The author examines the influence of social networks, television, advertising and other media channels on the formation of a political image.

In the conclusion, the author sums up the results of the research and draws conclusions about the importance of political image in the modern political arena. The article provides useful guidelines for political actors and consultants, helping them to understand and use political image in their work.

Keywords: *political image, own brand, election campaigns, social networks, media channels.*

REFERENCES

1. Bayrachna, L.K. 2013. The role of mass media in forming the political image of state power, *Information and law* 3(9) : 97-104.
2. *Political science encyclopedic dictionary*/Ref. V.P. Horbatenko; Under the editorship Shemshuchenko,

V.D. Babkina, V. P. Horbatenko. 2004. 2nd ed., add. and processing. K.: Genesis.

3. Kornienko, V. O., Denisyuk, S. G. 2009. *The image of a political leader: problems of formation and practical implementation*: Monograph. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia.

The article was received by the editors 1.04.2022.

The article is recommended for printing 22.04.2022.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-08>

УДК 32.019.51

Людмила Іванівна Мазуренко

кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія»
вулиця Дідріхсона, 8, 65029, м. Одеса
ruzam11@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3189-8215>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Обґрунтовано необхідність створення ефективного механізму забезпечення державної інформаційної безпеки. Зазначено, що блокування правдивої інформації про роль Збройних Сил України, дій керівництва та владних структур не сприяє здобуттю перемоги у війні, розв'язаній Росією проти України.

Визначено такі головні шляхи поширення недостовірної інформації в умовах війни є: соціальні мережі; підроблені акаунти відомих людей, політиків, телерадіомовні канали; особисті повідомлення чи групи Viber, WhatsApp, Telegram та інших месенджерів.

Вказано, що в аспекті забезпечення інформаційної безпеки значне місце займають проблеми поширення чуток, пліток, фейків. Виділено такі види фейків: фейк-реклама, фейк-псевдоексперт, фейк-конспірологія, фейк-клікбейт. Для просування фейкових новин у мережах діють ботоферми, «фабрики Інтернет-тролів» та практикується пранкінг. До того ж, фейки в умовах російської агресії є ще й битвою наративів і культур.

Виділено такі складові інформаційної безпеки, як інформаційно-технічний та інформаційно-психологічний захист.

Розкрито основні механізми протидії неправдивій інформації в умовах війни, а саме: формування медіаграмотності населення; висвітлення об'єктивної інформації через урядові Інтернет-видання, ЗМІ, електронне врядування; встановлення відповідальності за поширення фейкових новин серед населення; контроль фейкових акаунтів; нейтралізація фейків спецпідрозділами в кіберполіції.

Визначено та охарактеризовано головні напрями підвищення інформаційної безпеки як компонента державної безпеки України.

Ключові слова: інформаційна безпека, фейк, фейкові новини, чулки, медіаграмотність населення, війна, військові дії, військові конфлікти.

Як цитувати: Мазуренко, Л.І. 2022. Інформаційна безпека в умовах російсько-української війни: виклики та загрози. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 42: 50-57. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-08>

In cites: Mazurenko, Lyudmila. 2022. Information Security in the Terms: The Russian-Ukrainian War: Challenges and Threats. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 42: 50-57. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-08> (in Ukrainian)

День 24 лютого 2022 р. назавжди залишиться в історії чорним днем військового вторгнення Росії в Україну (Залевська, Удренас 2022: 21). Він розділив життя і українців, і взагалі всього світу на «до» і «після». Держава-агресор проводить також дезінформаційні атаки на українців,

намагаючись за допомогою поширення фейків змусити українців боятися та панікувати, зруйнувати політичну та соціально-економічну стабільність в Україні. Вдираючись у наш інформпростір, ворог посягає на громадянську ідентичність українців. Актуальність статті полягає у необхідності аналізу основних механізмів забезпечення інформаційної безпеки в умовах війни.

Науковці В. Горвий, Б. Кормич, О. Онищенко, О. Панченко, Я. Гмир та ін. досліджували сутність поняття «інформаційна безпека», аналізували основні загрози інформаційній безпеці, характеризували стадії підвищення цієї безпеки, законодавче підґрунтя інформаційної безпеки держави, визначали механізми протидії дезінформації тощо.

Існують поодинокі дослідження шляхів поширення та протидії дезінформації. Так, Б. Миколайчук виокремлює критерії оцінки дезінформації, основні шляхи протидії дезінформації. Ю. Мазур, В. Крижановський наводять найпоширеніші ознаки фейкових новин. Однак на сьогодні відсутні системні дослідження проблем забезпечення інформаційної безпеки в умовах війни, характеристика основних механізмів протидії дезінформації в умовах військових дій.

Метою статті є аналіз викликів і загроз інформаційній безпеці України під час війни, визначення механізмів протидії фейковій інформації в умовах воєнного стану.

Досягнення визначеної мети передбачає вирішення низки таких завдань:

- означення сутності поняття «інформаційна безпека»;
- вказати принципи, на яких базується здійснення інформаційної безпеки;
- зазначити основні шляхи поширення недостовірної інформації;
- виділити складові інформаційної безпеки;
- охарактеризувати основні механізми протидії неправдивій інформації в умовах військових дій;
- розкрити можливі напрями вдосконалення забезпечення інформаційної безпеки.

XXI століття в науковій літературі неадаремно називають інформаційним, оскільки інформація стає рушійною продуктивною силою суспільства. В умовах глобалізації та інтеграції країн, створення належних умов подолання кризових явищ в їхньому політичному та соціально-економічному розвитку є забезпечення інформаційної безпеки. О.С. Бодрук зазначає, що існує три основні підходи до визначення сутності поняття «інформаційна безпека» (Бодрук 2001) – компонент державної безпеки; захищеність інформаційного середовища та державних інтересів від гіпотетичних загроз; стан системи, що може гарантувати дотримання бажаних безпекових параметрів.

У ст. 17 Конституції України вказано, що охорона суверенітету та цілісності України, економічної та інформаційної

безпеки є найголовнішими функціями Української держави (Конституція України).

Доктрина інформаційної безпеки України визначає інформаційну безпеку як важливу самостійну сферу забезпечення національної безпеки (Про Доктрину інформаційної безпеки України 2017). Указом Президента України № 685/2021 від 15.10.2021 р. було схвалено Стратегію інформаційної безпеки (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України 2021). Її метою є регулювання інформаційної безпеки на нормативно-правому рівні, посилення можливостей щодо забезпечення інформаційної безпеки України, інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, охорони суверенітету та цілісності України, демократії, прав та свобод людини і громадянина. Таким чином закладалися основи національної та інформаційної безпеки в інформаційній сфері. Вітчизняні науковці звертали свою увагу на важливість для безпеки країни цього питання до рішення його на державному рівні. Так, В.С. Цимбалюк вважає, що інформаційна безпека України – це стан захищеності державних інтересів у сфері інформації (Цимбалюк 2014: 24). На думку Л.О. Кочубей, інформаційна безпека характеризує стан захищеності життєво важливих інтересів, інформаційну озброєність держави, суспільства, особистості (Кочубей 2015: 222).

О. Гончаренко, Р. Джангужин, Е. Лисицин виділяють такі принципи, на яких базується здійснення інформаційної безпеки: системність; міцність; багаторівневий захист; безперервність; розсудливість (Гончаренко, Джангужин, Лисицин 2003: 40).

Можна стверджувати, що інформаційна безпека сьогодні виходить на перший план. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України, знищення міст, сіл подається російськими ЗМІ як нібито «військова операція», виправдовуючи тим самим свої дії, та вказуючи при цьому на постійну небезпеку, яка йде від України. Тому блокування правдивої інформації про роль Збройних Сил України, керівництва держави, дій владних структур має негативний вплив на здобуття перемоги Україною у цій війні.

На наш погляд, інформаційна безпека включає достатній рівень інформаційної культури особистості; спроможність держави створити умови для нормального розвитку й задоволення потреб людини в інфор-

мації, уникаючи при цьому інформаційних загроз; гарантії розвитку та використання інформаційного середовища в інтересах кожної особистості; захищеність від загроз.

Останніми роками відбувається насичення соціальних мереж інформаційними потоками. На сьогодні практично немає наукового емпіричного та соціально-управлінського досвіду реагування на такі хвилі інформації.

Інформаційна безпека є дуже важливою під час військових дій, адже неправильно подана чи помилкова інформація може змусити населення панікувати, впливати на перебіг подій, прискорювати внутрішню міграцію населення, погіршувати імідж вищого військово-політичного керівництва, розпалювати недовіру до політиків, їхніх заяв і звернень, що може негативно позначитись на веденні бойових дій, крім того, може завдати непоправної шкоди для очікуваного результату військового конфлікту. Таким чином, боротьба з поширенням шкідливої інформації під час війни має істотне значення для перебігу воєнного конфлікту.

Головними шляхами поширення недостовірної інформації в умовах війни є соціальні мережі; підроблені акаунти відомих людей, політиків, телерадіомовні канали; особисті повідомлення або в групах Viber, WhatsApp, Telegram та інших месенджерах.

У сфері забезпечення інформаційної безпеки важливе місце посідає проблема чуток – недостовірних повідомлень, що мають різноманітну комунікативну форму. Чутки є найпершою формою суспільної комунікації, і незважаючи на технічний прогрес, появу Інтернету та інших телекомунікаційних технологій, не тільки не зменшили свого впливу, більше того, чутки стали «віртуальними» (Пархоменко-Куцевіл 2022: 179).

Варто відзначити, що миттєва швидкість передачі повідомлень у мережі, максимальна анонімність інтернет-спілкування стали гарним живильним середовищем для поширення чуток. Порівняно зі звичайними чутками, інтернет-чутки передаються миттєво та швидко охоплюють гігантську аудиторію, впливаючи на свідомість та поведінку громадян. Науково-технічний прогрес не лише не витіснив цю найдавнішу форму комунікації, а навпаки, своєрідно оновив її та надав їй оновлену форму.

Нині чутки не втратили свого значення і, на противагу традиційним ЗМІ, після

появи Інтернету пристосовуються до нових умов та інтегруються в глобальну мережу, набуваючи нові властивості та руйнівну силу. До прикладу, істотно збільшилася швидкість їхня поширеність та масштаби охоплення аудиторії. Коли в мирних умовах плітки могли знищити чиюсь кар'єру чи особисте життя, то у воєнних умовах – драматично вплинути на долі сотень тисяч людей.

Так звані «колишні», гвардія новітніх «експертів» є старими генераторами з видумування чуток, поширення пліток і погослосок. Посилаючись на авторитетне американське видання, вони стверджують, що гуманітарна допомога, яка надходить в Україну від європейських країн розбазарюється, розкрадається; що зброя, яку Захід постачає нам, не доходить до фронту; що Україна – ненадійний партнер. Вони, синхронно з російським ворогом стараються протиставляти команду Президента та ЗСУ, шукають особистий конфлікт між Зеленським і Залужним. База інформації «колишніх» – це грузьке болото чуток та особистих фантазій, тому що вони насправді не мають ніякої достовірної інформації ні про переговори, ні про тактичні чи стратегічні плани української влади і командування, тому що вони не бувають там, де приймаються серйозні рішення.

Окремо стоїть проблема поширення фейків. Фейк являє собою навмисно сфабриковану інформацію, яка не має ніяких підстав. Ця інформація завжди комусь вигідна: якщо на сайті з'являється «жовта» новина, то вона приносить більше трафіку; «зраду» та «перемогу» часто використовують як техніки політичної пропаганди, плітки під виглядом фактів використовують, щоб зіпсувати репутацію конкуренту (Писаренко 2022: 860). Фейки ґрунтуються на брехні, маніпуляціях та перекручуваннях фактів. Нині фейки та інша дезінформація поширюється через Інтернет. Найчастіше для цього використовуються месенджери (Whatsapp, Viber, Telegram), соцмережі (Facebook, Twitter, Instagram), онлайн-платформи (Reddit, 4chan).

Можна виділити такі види фейків:

- *фейк-реклама* характеризується тим, що просуває певний продукт (перевірити інформацію можна на офіційних сайтах);

- *фейк-псевдоексперт* має особливістю вказувати форму особи, ім'я, які не можна зауглити, не вказуються імена і посилання на офіційні ресурси (в таких випадках

необхідно наводити справжні дослідження на схожу тематику);

- *фейк-конспірологія* заснований на теорії змови, абсурду (в таких випадках у соцмережах слід відразу писати коментар);

- *фейк-клікбейт* відрізняється від інших «сенсацією», «шоком», заголовок не відповідає тексту повідомлення.

З ціллю максимального просування фейків працюють ботоферми та «фабрики Інтернет-тролів». Широко практикується пранкінг, інші новітні форми дезінформування, просування особистостей, теорій, ідей, проєктів, партій – заради створення у свідомості людей якогось бажаного образу (позитивного чи негативного).

Під час російсько-української війни фейки використовуються ще й у битві наративів та культур. Найчастіше РФ застосовує такі наративи: «Україна – фашистська держава», «українці – бандерівці», «звільнення українців від націоналістів» тощо.

Фейки дають можливість дистанційно управляти противником без насилля та кровопролиття. В контексті гібридної війни інформацією намагаються погіршити стосунки між людьми, схилити їх до порушень норм поведінки, традиції, права, підірвати довіру до влади, формувати панічні настрої тощо. Для боротьби з фейками, на нашу думку, необхідно відкинути емоції, перевірити джерела інформації, дані про авторів інформації, достовірність фактів, дати публікації матеріалів.

Виділимо такі компоненти інформаційної безпеки, як: інформаційно-технічна – додержання законності та правопорядку в кіберпросторі (захист від незаконного доступу, хакерських проникнень до комп'ютерних мереж та сайтів, комп'ютерних вірусів, незаконного використання телерадіомовних частот, радіоелектронних атак та ін.); інформаційно-психологічний захист психічного стану суспільства та держави від деструктивного інформаційного впливу. Це гостро відчувається у воєнний час, бо тоді емоції заважають критично оцінювати та аналізувати ситуацію і ту інформацію, що поширюється в соціальних мережах. Інформація під час воєнних конфліктів стає ще одним видом зброї ворога, враховуючи інформаційно-психологічний аспект інформаційної безпеки.

Механізмами захисту від психологічних наслідків інформаційних загроз мають бути такі: свобода слова; незалежність ЗМІ та свобода друку; ЗМІ мають здійснювати свою діяльність на благо держави; органи

державної влади мають звертати увагу ЗМІ та населення на відповідальність за подання свідомо неправдивих даних.

Ще одним важливим аспектом інформаційно-психологічної безпеки є блокування прихованого шкідливого інформаційного впливу, що особливо важливо для жителів фронтних та прифронтних територій. Науковці виокремлюють два головні методи прихованого інформаційного впливу: ін'єкція інформації в неусвідомлювані сфери області пам'яті людини шляхом навіювання, пояснення, навчання в дисоційованому стані; створення прямого доступу до пам'яті через зміни стану свідомості або її відключення. Під час бойових дій виникає безліч фейкових новин про події в регіонах, рішення влади, думки та офіційні заяви, які можуть істотно вплинути на підсумок військового конфлікту. Так, з'явилися засновані на технології штучного інтелекту генератори синтезованого медіа-контенту – фейкових новин, «глибоких фейків» (Deep Fake), що дозволило робити реалістичні фото-, аудіо- та відео-підробки (створені навіть на основі лише голосу людини). Науковці Технологічного університету Наньянга (Сінгапур) та китайські розробники в галузі штучного інтелекту із Sense Time розробили метод створення діпфейків на основі звукозапису: штучний інтелект використовує голос однієї людини, що поєднує з фото або відео іншої людини – і синтезує цілком реалістичне відео того, як людина промовляє слова із джерела звуку; в такому разі людина на відео стає маріонеткою для оригінального голосу (Cole Samantha 2020). У глядача при перегляді діпфейкового відео створиться враження, що він дивиться справжнє відео. Можемо згадати діпфейкові відео про капітуляцію Президента Зеленського. Хоча відразу було зрозуміло, що це фейк, але ж легко уявити, наскільки руйнівним це може бути, коли технологію діпфейків стане важче виявити. Коли розкрити подібні відео стане неможливим, то сфабриковані медіа різко збільшать ризик діпфейкових новин і можуть розпалити недовіру до головних ЗМІ, адже підроблені відео та зображення може створювати будь-хто за допомогою безкоштовних програм, таких як Wombo та FaceApp.

Головними механізмами протистояння брехливій, перекрученій, неперевірній інформації в умовах війни є такі. Насамперед, це підвищення медіа грамотності населення, що дозволяє йому захищатися від дезінформаційних впливів та допомагати

підтримувати інформаційну безпеку держави. Медіаграмотність містить такі компоненти, як критичне мислення, орієнтування в медіа, споживання медіа та дизайн медіа. Медіа-маніпуляція суспільною свідомістю або думками здійснюється за допомогою впливів на сприйняття людини через зір (медіадизайн); можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, який є просто гігантським, а часу на повноцінне його вивчення бракує; через значні обсяги контенту, а також через неможливість критично сприймати інформацію через прихильність тільки конкретним ЗМІ.

Нині стало зрозумілим, що інформаційна війна є елементом повномасштабної війни, що медіаосвіта, медіаграмотність, вироблення стійкості до впливу дезінформації є питаннями національної безпеки. Ми бачимо, як Росія докладає всіх зусиль, аби очорнити українців в очах світу та розбити єдність українців. Кремлівські пропагандисти прикладають надзусилля для поширення проросійської ідеології та відповідних наративів. Свідомість українців атакують з метою виявити слабкі місця, які відкрила війна, та вдарити по них. А тому, щоб оминати пастки проросійських ресурсів й не поширювати дезінформацію, необхідно по-перше, застосовувати критичне мислення, а саме чітко бачити для чого використовується в певному медіа той чи інший контент як інструмент пропаганди чи маніпуляції, яке завдання ставить перед собою і зміст недійсного матеріалу і сам цей медіа, в чому виявляється їхня шкода.

По-друге, потрібно щоденне об'єктивне висвітлення новин та іншої інформації через державні інтернет-видання, ЗМІ, звернення до народу. Регулярне надання інформації про основні події, тим більше під час війни допоможе розвіяти чутки та викрити фейки. Зокрема, з початку повномасштабної агресії на всіх українських телеканалах почала йти телепрограма «Інформаційний телемарафон «Єдині новини», яка не лише розповідала про російське вторгнення, військові події, переміщення техніки окупантів, успіхи та невдачі ЗСУ, а й трансливала думки та коментарі представників влади, включаючи Президента України, прем'єр-міністр та міністрів, висновки яких склалися з під час особистого перебування на різних ділянках лінії фронту. Ці дії дають змогу боротися з фейками, чутками, маніпуляціями, перекручуваннями та іншою дезінформацією щодо бойових дій, а також зміцнюють ставлення звичайних українців до влади, знижують

рівень паніки серед народу, поліпшують морально-психологічний стан населення, яке проживає у прифронтовій зоні.

По-третє, слід запровадити юридичну відповідальність за створення та поширення фейків. Важливим компонентом забезпечення інформаційної безпеки суспільства є встановити кримінальну відповідальність за надання свідомо невірної, неперевіреної, перекрученої інформації, особливо коли дезінформація поширюється під час війни.

По-четверте, встановити жорсткий контроль підrobлених акаунтів, що свідомо розсилають дезінформацію у вигляді фейків. Наприклад, контроль за поширенням фейкової інформації зараз втілюють найпопулярніші месенджери. WhatsApp особливим символом маркує повідомлення, які пересілалися дуже багато разів, що є важливою ознакою фейку.

По-п'яте, повномасштабне вторгнення російських військ на територію нашої країни супроводжується потужною агресією в кіберпросторі. Для захисту інформаційного простору в умовах воєнних дій працює Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки при СБУ. Там діє система керування інформаційними подіями, яка відслідковує такі події в реальному часі та допомагає аналізувати стан інформаційної безпеки держави, що дає змогу швидко виявляти, реагувати та упереджувати загрози для українського кіберпростору.

Виявленням фейків, діпфейків та їх нейтралізацією займатимуться сформовані спеціальні підрозділи в кіберполіції. Нині діє громадський рух кіберопору ворогові, що називається «КіберАрмія». Звичайні люди, разом із професійними айтишниками, атакують ворога в кіберпросторі, завдають йому збитків та зривають плани.

Крім того, під час війни, надзвичайно важливим стає нейтралізація численних інформаційних загроз, для чого необхідно проведення низки організаційно-правових заходів. Вважаємо, що основними напрямками поліпшення системи забезпечення інформаційної безпеки держави мають стати:

- стратегічне стримування та припинення бойових дій та військових конфліктів, що можуть виникнути після зумисного застосування дезінформаційних технологій;
- поліпшення системи забезпечення інформаційної безпеки ЗСУ, інших військових формувань, включно з силами та засобами інформаційної протидії;

• прогнозування, виявлення та оцінка загроз, включаючи загрози для ЗСУ в сфері інформації.

У зв'язку з цим, зазначені напрями мають бути головними складовими діяльності органів, які формують інформаційну безпеку країни. Нині інформація як зброя є доволі серйозним засобом ведення війни оскільки її технологічна інноваційність, потужність є небезпечними. Відповідно, інформаційна безпека України має базуватися на синхронізованих діях структур держави та громадянського суспільства. Під час війни суттєво зросла роль інформаційної культури як чинника підсилення опору дезінформаційній зброї громадянами та збереження державного суверенітету України.

Нинішня війна добре демонструє, що інформація використовується і в якості зброї масового ураження. У зв'язку з цим потрібно побудувати ефективний механізм, котрий би гарантував інформаційну безпеку України, в основу якого, на нашу думку, важливо покласти такі складові: технічну – створити належну технічну базу функціонування інформаційної безпеки; політичну – державна політика повинна бути направлена на забезпечення інформаційної безпеки; правову – оформлення всіх заходів інформаційної безпеки якісними нормативно-правовими актами. Аналіз проблеми забезпечення інформаційної безпеки громадянина та держави під час бойових дій та конфліктів дозволяє дійти висновку, що інформаційна безпека відіграє надзвичайно важливу роль особливо під час війни. Адже дезінформація може викликати панічні настрої серед населення, негативно вплинути на перебіг подій, прискорювати внутрішню міграцію населення, що може негативно позначитись на даєдатності Збройних Сил України, а також на фізичному й психічному стані громадян.

Ефективно протидіяти інформаційній агресії видається, на нашу думку, можливим за рахунок залучення до цього процесу міжнародних організацій, інституцій та міжнародної спільноти загалом. Практика показує – кордонів для ведення інформаційної війни не існує. Начасі захищати відкритий інформаційний простір країни від ворожих впливів та навіювань.

Перспективами подальших досліджень є проведення аналізу зарубіжного досвіду протидії поширенню фейків в умовах інформаційних війн та висвітлення воєнних подій.

Стаття надійшла до редакції 3.11.2022.

Стаття рекомендована до друку 30.11.2022

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Залєвська, І.І., Удренас, Г.І. 2022. Інформаційна безпека України в умовах російської військової агресії, *Південно-український правничий часопис* 1-2: 20–26.
2. Бодрук, О.С. 2001. *Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія*. Київ: НІПМБ.
3. *Конституція України*. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20#n2>
4. *Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України №47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
5. *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України 2021: Указ Президента України № 685/2021 від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>
6. Цимбалюк, В.С. 2014. Правове регулювання інформаційної безпеки в Україні: проблеми теорії та практики, *Адміністративне право і процес* 2(8): 22–30.
7. Кочубей, Л.О. 2015. Інформаційна безпека держави: інструменти захисту українського інформаційного поля (на прикладі особливостей інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному Донбасі). *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса* 3: 220-237.
8. Гончаренко, О., Джангужин Р., Лисицин Е. 2003. Громадянський контроль і система національної безпеки, *Національна безпека України* 1: 39-46.
9. Пархоменко-Куцевіл, О. І. 2022. Забезпечення інформаційної безпеки під час здійснення військових операцій та бойових дій. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні: м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. у 3х т. Київ: ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України* 1 : 39-43.
10. Писаренко, Л.М. 2022. Фейки як інструменти інформаційної війни. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: у 2 т.: м-ли Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса: *Видавничий дім «Гельветика»*. 1: 859-861.
11. Cole, Samantha. 2020. New Deepfake Method Can Put Words In Anyone's Mouth. *Tech by VICE* 24.01.2020. URL: https://www.vice.com/en_us/article/g5xvk7/researchers-created-a-way-to-makerealistic-deepfakesfrom-audio-clips

Lyudmila Mazurenko

candidate of political sciences, associate professor of the department of socio-humanitarian and fundamental disciplines of the Institute of Military and Naval Forces of the National University "Odesa Maritime Academy" Didrichson Street, 8, 65029, Odessa, Ukraine.

ruzam11@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3189-8215>

INFORMATION SECURITY IN THE TERMS THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: CHALLENGES AND THREATS

The need to create an effective mechanism for ensuring state information security is substantiated. It is noted that the blocking of true information about the role of the Armed Forces of Ukraine, actions of the leadership and power structures does not contribute to victory in the war waged by Russia against Ukraine.

The following main ways of disseminating unreliable information in the conditions of war have been identified. social networks; fake accounts of famous people, politicians, TV and radio channels; personal messages or in shared groups of Viber, Telegram, WhatsApp and other messengers.

It is indicated that in the aspect of ensuring information security, a significant place is occupied by the problems of spreading rumors, gossip, and fakes. The following types of fakes are highlighted. fake advertising, fake pseudo-expert, fake conspiracy, fake clickbait. To promote fake news, there are bot farms, «Internet troll factories», and pranking is practiced. In addition, fakes in the conditions of Russian aggression are also a battle of narratives and cultures.

Such components of information security as information-technical and information-psychological protection are highlighted.

The main mechanisms of combating false information in the conditions of war are disclosed, namely. formation of media literacy of the population; coverage of objective information through government Internet publications, mass media, e-government; establishment of responsibility for spreading fake news among the population; control of fake accounts; neutralization of fakes by special units in the cyber police.

The main directions of improving information security as a component of the state security of Ukraine have been identified and characterized.

Keywords: *information security, fake, fake news, rumors, media literacy of the population, war, military operations, military conflicts.*

REFERENCES

1. Zaljevsjka, I., Udrenas, Gh.. 2022. Information security of Ukraine in the conditions of Russian military aggression, *South Ukrainian legal journal*. 1-2: 20–26 (in Ukrainian).
2. Bodruk, O. 2001. *Structures of military security: national and international aspects*: Monograph. Kyiv: NIPMB (in Ukrainian)..
3. *Constitution of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian).
4. *On the Doctrine of Information Security of Ukraine: Decree of the President of Ukraine No. 47/2017 «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 29, 2016 «On the Doctrine of Information Security of Ukraine»*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (in Ukrainian).
5. *About the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine 2021: Decree of the President of Ukraine No. 685/2021 dated October 15, 2021 «On Information Security Strategy»*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069> (in Ukrainian).
6. Cymbaljuk, V. 2014. Legal regulation of information security in Ukraine: problems of theory and practice, *Administrative law and process* 2(8): 22-30 (in Ukrainian).
7. Kochubej, L. 2015. State information security. tools for the protection of the Ukrainian information field (on the example of the features of information and communication technologies in modern Donbas), *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kurasa*. 3: 220-237 (in Ukrainian).
8. Ghoncharenko, O., Dzhanghuzhyn, R., Lysycyn, E. 2003. Civil control and the system of national security, *National security of Ukraine*. 1: 39–46 (in Ukrainian)..
9. Parkhomenko-Kucevil, O. 2022. Ensuring information security during military operations and hostilities. *Public management and administration in the conditions of war and in the post-war period in Ukraine: materials of Vseukr. science and practice conf. in three volumes*. Kyiv: DZVO «University of

Education Management» National Academy of Sciences of Ukraine 1: 39-43 (in Ukrainian).

10. Pysarenko, L. 2022. Fakes as tools of information warfare, *The European choice of Ukraine, the development of science and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 21st century*: in 2 volumes: materials of International Sciences.- practice conf. Ukraine,

Odesa: «Helvetika» publishing house 1: 859–861 (in Ukrainian).

11. Cole, Samantha. 2020, *New Deepfake Method Can Put Words In Anyone's Mouth*, Tech by VICE 24.01.2020. URL:

https://www.vice.com/en_us/article/g5xvk7/researchers-created-a-way-to-make-realistic-deepfakes-from-audio-clips

The article was received by the editors 1.11.2022.

The article is recommended for printing 30.11.2022

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-09>

УДК 305:324.331.343.6(477)

Дмитро Юрійович Варич

Аспірант кафедри політології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,

майдан Свободи, 6, 61022, м. Харків

dmitrijvarich@gmail.com? <https://orcid.org/0009-0002-7646-8067>

СТАТЕВА РІВНІСТЬ ТА ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ

Розглядаються ситуація, пов'язана з гендерною рівністю в Україні, поточний рейтинг України у світовій спільноті, проблеми, з якими стикаються жінки у різних сферах та захист прав жінок на державному рівні, досягнення України в досягненні рівності. Досліджуються питання гендерної рівності, дискримінації та насильства в українському суспільстві.

Доводиться, що гендерна рівність та дотримання прав людей є однією з головних цілей людства, і більшість країн роблять відповідні кроки для стирання соціально-економічних відмінностей між чоловіками та жінками, встановлення рівних прав та можливостей для реалізації, захисту людини від насилля. Вказується на багатогранність проблеми гендерної рівності в реаліях України і системність дискримінації жінок на різних рівнях, демонструються досягнення України у сфері створення сприятливих умов для нормального і безпечного функціонування людини незалежно від статі.

Виділяються ключові проблеми, пов'язані з гендером в Україні, серед яких економічна нерівність між чоловіками та жінками, різні можливості в отриманні доступу до фінансових ресурсів; нерівність у політичній участі чоловіків і жінок, а також проблеми українського виборчого законодавства, що певним чином дозволяє уникнути несправедливості у політичній участі. Крім того піднімаються питання щодо насилля та злочинів різного характеру представниками обох гендерів.

Ключові слова: *стать, гендер, рівність, безпека, політика, політичні партії, політичні права, дискримінація, насильство*

Як цитувати: Варич, Д. Ю. 2022. Статева рівність та гендерні проблеми в Україні. *Вісник національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 42 : 58-64 <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-09>

In cites: Varych, Dmytro. 2022. Gender equality and gender issues in Ukraine. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 42: 58-64 <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2022-42-09> (in Ukrainian)

Сучасні тренди в політиці, особливо це стосується демократій, торкаються теми гендерної рівності у правах і можливостях. Україна входить в число таких країн і як держава робить певні кроки для досягнення рівності між чоловіками та жінками. Одним із найважливіших кроків було новаторське на той час рішення для пострадянських країн – внести у конституцію закон про рівність прав громадян незалежно від статі. Згідно з Конституцією України, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам

рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які уможливають поєднання праці з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям (Конституція України 2020).

Не менш важливим є те, що Україна бере участь у договорах, що спрямовані на

дотримання прав і свобод людей. Це стосується участі у програмі сталого розвитку країн ООН, де гендерна рівність є однією з фундаментальних цілей, а також участь у Пекінському договорі, який стосується безпосередньо прав жінок.

Згідно з даними звіту Світового економічного форуму, що стосується гендерної рівності у світі, загальний стан рівності між чоловіками та жінками сягнув 68,1% у 2022 році, що показує прогрес порівняно з попередніми роками. Прогнози вказують на те, що повної рівності людство досягне через 132 роки, враховуючи те, що у 2021 р. за всіма показниками прогнозована цифра сягала 136 років. Отже, можна зафіксувати наявний прогрес в досягненні гендерної рівності шляхом стирання всіх соціально-правових розбіжностей між чоловіками та жінками. Проте жодна з країн, навіть серед лідерів за економічними показниками, не досягла повного усунення розбіжностей між чоловіками та жінками. Найбільший показник прогресу має Ісландія (90,8%). По суті вона є єдиною країною, що досягла рівня понад 90%; найбільш наближеними до цього рівня є країни Скандинавії: Фінляндія посідає друге місце, Норвегія – третє, Швеція – четверте. Якщо взяти загальну ситуацію по регіонах, то найбільш наближеним до гендерної рівності регіоном є Північна Америка (76,9%); за рахунок стабільного прогресу таких країн, як США та Канада, другим регіоном є Європа, поступаючись лише кількома десятими відсотків (76,6%). Ці регіони можуть досягти повної гендерної рівності за 59 та 60 років (Global Gender Gap Report 2022: 5-6)

Україна за даними 2022 року займає 83 місце за середнім показником рівності між чоловіками та жінкам, результат складає 70,7%. Що стосується більш конкретних показників, приміром, за рівнем економічної участі, то Україна посідає 62-ге місце з результатом 71%, за рівнем академічних досягнень – 53-є місце (99,5%), захисту здоров'я – 37-е місце (97,8%), що є найвищим серед країн Європи, розширення політичних прав та можливостей – 100-те місце (14,5%). (див. рис. 1, 2) (Global Gender Gap Report 2022: 10-16).

Як можна побачити з даних, Україна найбільше стикається з проблемами економічних можливостей, реалізації політичних прав жінок та проблемами насилля, пов'язаних з гендером і, відповідно, доступу у цьому разі до правосуддя.

Що стосується економічної складової гендерної проблематики в Україні, жінки рідше отримують доступ до фінансових сервісів, таких як кредитування. Часто це зумовлюється тим, що жінки частіше заробляють менше, порівняно з чоловіками, частіше беруть декретні відпустки або вимушені поєднувати материнство з роботою, що додає складності. Ресурсом для реалізації можливостей для розвитку жінки як висококласного спеціаліста є і освітня політика. Вона не враховує статеві характеристики, що врівноважує чоловіків і жінок у сенсі отримання освіти та кваліфікації. Проте вплив суб'єктивних факторів не дає повноцінно реалізувати рівність доходів при однаковій посаді. В Україні практикується збереження посади у випадку декретної відпустки, що значно спрощує процедурні елементи відновлення на робочому місці у випадку народження дитини, що не стає на заваді материнству.

Політичні проблеми існують на всіх рівнях влади, від місцевого до рівня верховних державних інстанцій. Виборчий кодекс України вказує, що при формуванні єдиних і територіальних виборчих списків гендерна квота повинна сягати мінімум по два представники кожної статі у кожній п'ятірці. Така квота стосується загальнонаціонального рівня та виборів до органів місцевого самоврядування. Проблема полягає у виборчій квоті 25% без врахування загальної кількості голосів за того чи іншого кандидата. В такому форматі кандидат, що стоїть вище за списком, але отримує меншу кількість голосів, з більшою вірогідністю отримає депутатський мандат, за рахунок 25-відсоткової квоти, при цьому вплив виборця повністю буде нівельований. Таким чином, відкриті списки вже не дають очікуваного ефекту впливу виборця на формування органів влади на будь-якому рівні. Аналіз виборів від руху ЧЕСНО, спираючись на дані ЦВК, під час виборів у 2020 р., показав: 67 депутатів отримали мандати, отримавши 0 голосів, 500 депутатів отримали мандати, маючи менше 10 голосів. Також проблемою поточної виборчої системи є те, що кандидат, який набрав достатню кількість голосів і стоїть в рамках квоти, не зможе отримати мандат, за умови, якщо його партія не отримала достатню кількість голосів для отримання мандату. Введення гендерної квоти не допомогло повноцінно реалізувати принцип жіночої участі у політиці та жіночому лідерстві, оскільки наявна система

є несправедливою по відношенню до виборців та самих кандидатів.

Крім того, згідно з даними руху ЧЕСНО, партії дотримувались гендерної квоти лише під час висування кандидаток на з'їзді партії, а при формуванні виборчих списків, коли документи подавались в ТВК, то пакет

документів міг виявитись неповним і в такому разі у реєстрації відмовляли, але партійні та окружні списки формувались без врахування гендерної квоти (Виборчий кодекс. Що потрібно змінити 2021).

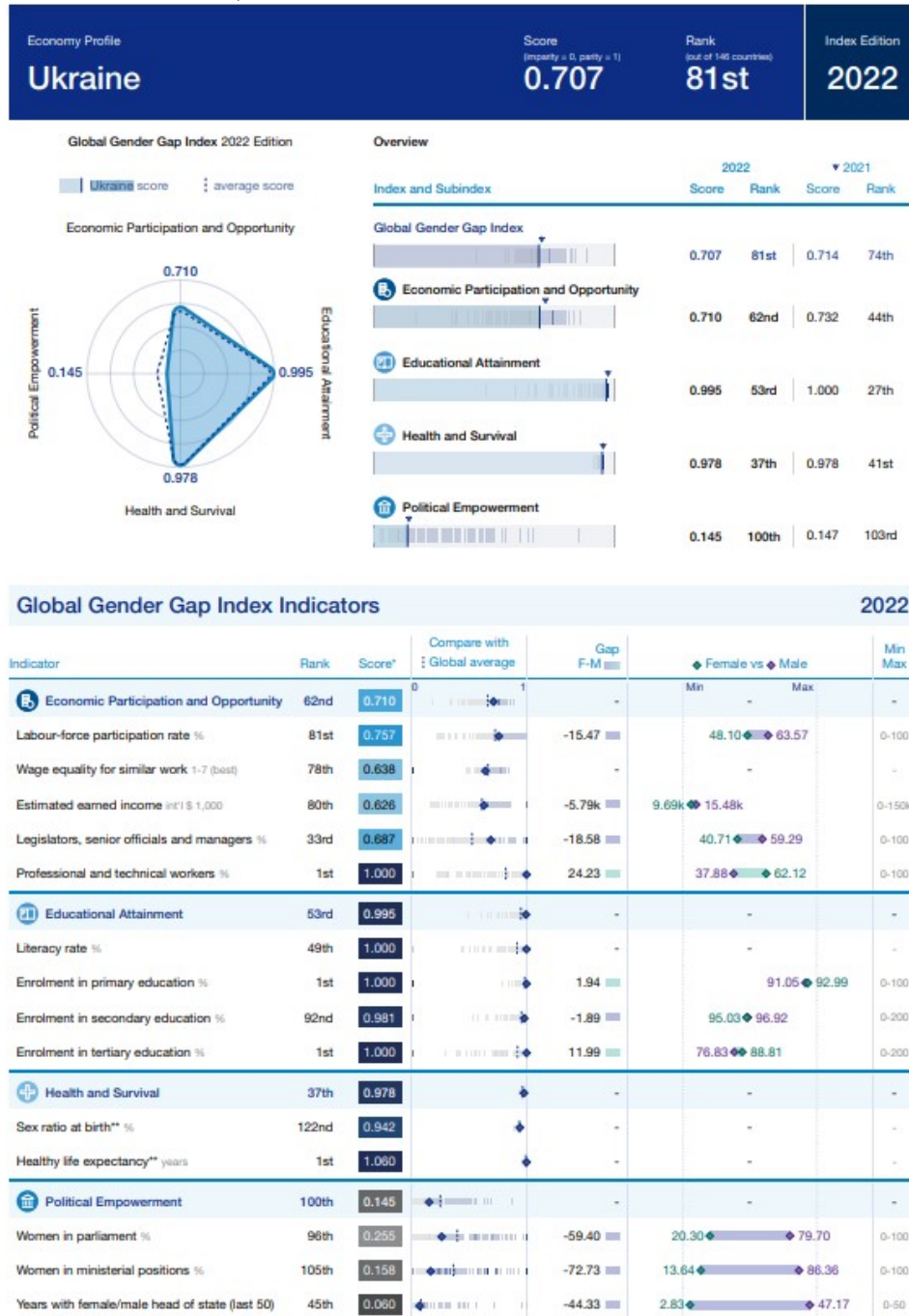

Рис.1. Показники гендерного розриву в Україні

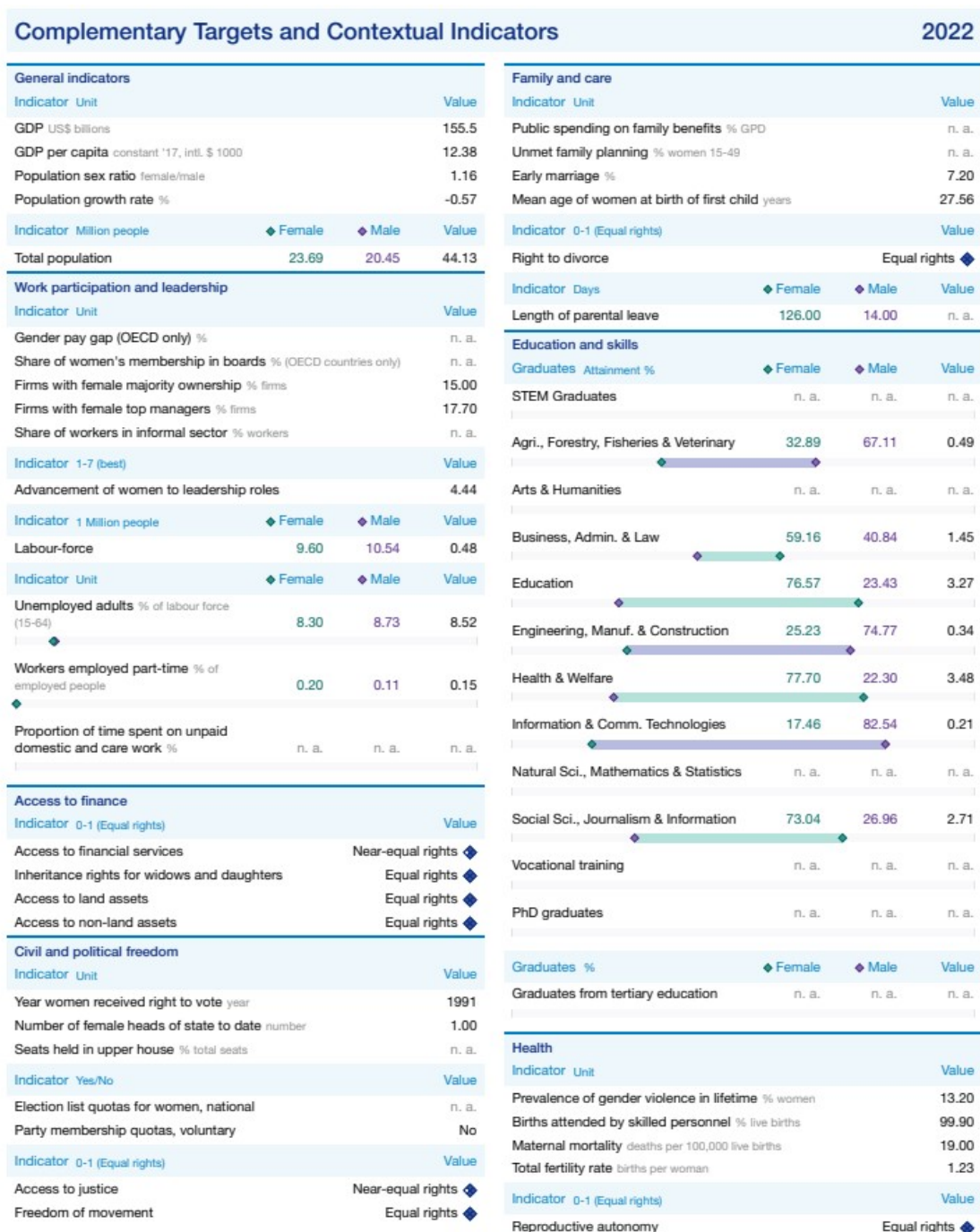

Рис. 2. Показники та індикатори гендерної рівності в Україні
(Global Gender Gap Report 2022: 346-347)

Причина цьому – незавершеність виборчого кодексу, що тягне за собою диспропорційність виборчої квоти і слабку політичну конкуренцію всередині партій. У сукупності це відкриває шлях до маніпулювання виборчими списками. Це впливає як і загалом на принципи рівності між чоловіками та жінками, тому що навіть наявність гендерної квоти аж ніяк не дозволяє реалізувати ефективне управління та принципи демократії в

цілому. Це своєю чергою буде поширювати аполітичність та абсентеїзм в суспільстві. По суті, недоліки виборчого кодексу дають можливість обходити формальні правила формування відкритих списків.

Що стосується питань безпеки та правосуддя, то жінки часто не можуть отримати доступ до правосуддя через упереджене ставлення органами правосуддя по відношенню до них. Це спричинило появу такого

явища, як віктимблеймінг, що означає звинувачення жертви. Він має місце переважно по відношенню до жінки, особливо у питаннях насильства фізичного та сексуального характеру, а також у є у соціальних мережах, поліції. Тобто жертва в такому контексті сприймається як першопричина протиправних дій. Часто можна зустріти такі тези як «Сама спровокувала» і тому подібне. Що характерно так це те, що від віктимблеймінгу страждають і чоловіки, в такому разі на чоловіка тиснуть, що він занадто слабкий і не зміг за себе постояти. Це вже наштовхує на думку про стерео-типність мислення населення. (Що таке віктимблеймінг? 2021).

Конвенція Ради Європи щодо запобігання будь-якому насильству стосовно жінок визнає перелік проблем, головними серед яких є такі :

- Дискримінація жінок та насильство над ними є результатом історично сформованої нерівності сил між чоловіками та жінками;

- Насильство по відношенню до жінок має системний характер, що у результаті призводить до підпорядкованої ролі жінки у суспільстві;

- Жінки та дівчата частіше є жертвами фізичного насилля різних ступенів тяжкості, починаючи від тілесних побоїв, закінчуючи тяжкими травмами та летальними наслідками, що є прямим порушенням прав людини;

- У збройних конфліктах, які зачіпають цивільне населення є випадки насилля сексуального характеру та зґвалтування, які носять системний характер;

- Жінки й дівчата піддаються більшому ризикові насильства за гендерною ознакою, ніж чоловіки;

- Проблеми домашнього насильства незалежно від статі та непропорційність кількості жертв серед жінок порівняно з чоловіками;

- Домашнє насильство також здійснює негативний вплив і на дітей у сім'ях. Вони у таких випадках є жертвами або свідками насильства (*Конвенція Ради Європи*)

Варто зазначити, що переважна більшість злочинів здійснюється саме чоловіками абсолютно різних рівнів доходу, освіти, соціального положення та вікових категорій. За даними Генеральної Прокуратури України станом на 2022 рік підозру про кримінальні проступки було повідомлено про підозру 85 285 особам, з яких 51 676 це кримінальні злочини. Жінки у цій статистиці становлять приблизно 9-10%: 8439 особам

було повідомлено про підозру, з яких 4582 - кримінальні злочини. По віку переважна більшість злочинів здійснюється особами в широкому віковому діапазоні: від 18 до 54 років, частіше за все група від 29 до 39 років (Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення 2022).

Якщо розглянути загальну кількість потерпілих за 2022 рік, то можна побачити, що всього від кримінальних правопорушень постраждало 230 939 осіб, з них 61 666 це жінки, це складає 26,7% від загальної кількості потерпілих. Найбільш розповсюдженими правопорушеннями та злочинами по відношенню до жіночої статі є саме акти фізичного та сексуального насильства. Тут варто зазначити, що у перелік враховані тільки гендерно спрямовані акти правопорушень та злочинів без урахування фінансових махінацій та шахрайства. За статистикою Генеральної Прокуратури жертвами кримінальних правопорушень щодо домашнього насильства стало 3292 особи, з них жінки складають 2581 особу, якщо взяти статистику кримінальних злочинів то цифри сягають 1765 осіб, з яких жінки становлять 1411 осіб. Сексуальне насильство має досить нетипову картину по гендерному співвідношенню. Потерпілими від кримінальних правопорушень сексуального характеру (зґвалтування та замаху, розбещення неповнолітніх, сексуального насильства) стало 605 осіб, з яких 237 – жінки. Якщо розглядати безпосередньо злочини сексуального характеру а саме зґвалтування то цифри на перший погляд будуть досить несподіваними, а саме 236 жертв зґвалтувань, з них 120 це жінки (*Єдиний звіт про кримінальні правопорушення 2022*)

Ці дані дають нам зрозуміти, що сексуальне насильство не настільки однозначне і монотонне як могло здаватись на перший погляд. Чоловіки теж страждають від сексуального та домашнього насильства, фактори насилля можуть бути різними, але так чи інакше насильство щодо статі не є одностороннім, як це зазвичай сприймається. Такі цифри щодо злочинів показують тільки картину того що така проблема існує, а не те, що чоловіків гвалтують частіше, ніж жінок. Проблема полягає в тому, що сексуальні домагання, харасмент, переслідування, зґвалтування часто можуть не мають широкого розголосу або принаймні звернення до органів правопорядку через страх, віктимблеймінг або банальне неусвідомлення ситуації і подальше замовчування проблеми. В такому разі людина залишається без

покарання і в подальшому подібні акти можуть повторюватись, а це прямо впливає на безпеку всередині суспільства.

Які дії здійснює Україна і що було досягнуто за останній час? Ключовим та найголовнішим досягненням була ратифікація Стамбульської конвенції у 2022 році, що розширює список кримінальних злочинів по відношенню до людини. Сюди відносяться різні види насильства: психологічне, фізичне, переслідування, сексуальне, зокрема зґвалтування, сексуальне домагання, примусовий шлюб, примусові аборт та стерилізацію. У зв'язку з цим з'являються нові практики по роботі з жертвами насильства і практики по стягненню компенсації з кривдника, кримінальна відповідальність за насильство над дітьми (раніше максимум позбавляли батьківських прав). Створення відповідних законів, що сприяли ратифікації були створені ще у 2017 році, а перші заяви про ратифікацію з'явилися одразу після відкриття конвенції у 2011 році. Тоді підписання і ратифікацію конвенції блокували консервативні члени Верховної Ради України та Рада церков висловлювала дуже негативне ставлення до даної ініціативи. (*Стамбульська конвенція: як цей документ може змінити Україну*)

Закон України про ратифікацію конвенції говорить, що ратифікація Конвенції сприятиме підвищенню політичного іміджу України на міжнародній арені як країни, що дотримується взятих на себе зобов'язань у сфері захисту прав людини та основоположних свобод. Приведено у відповідність до положень Конвенції норми законів України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», а також низку норм підзаконних нормативно-правових актів.

Кабінет Міністрів України своєю постановою № 145 від 24.02.2021 № 145 затвердив соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. Передбачаються конкретні завдання та заходи, спрямовані на реалізацію державної політики у цій сфері з відповідним фінансуванням з державного та місцевих бюджетів. У разі виникнення потреби в удосконаленні нормативно-правових актів у зв'язку з ратифікацією Конвенції Міністерством або

іншими органами виконавчої влади, які відповідатимуть за імплементацію положень Конвенції, буде розроблено проекти нормативно-правових актів, проведено детальний прогноз та розрахунок видатків, необхідних для їхньої реалізації. Прогнозований обсяг необхідного фінансування та джерела покриття видатків буде визначатись під час розроблення нових або внесення змін до чинних проектів нормативно-правових актів.

Зазначимо, що реалізація пункту 3 статті 62 Конвенції щодо забезпечення співробітництва з питань надання правової допомоги в кримінальних справах, виконання судових рішень у цивільних або кримінальних справах у разі надходження запиту від держави – учасниці Конвенції, з якою Україна не має договору про надання взаємної правової допомоги у цих сферах, не потребуватиме видатків з державного або місцевих бюджетів. У таких випадках Міністерство юстиції (щодо запитів судів) та Офіс Генерального прокурора України виконують відповідні цьому пункту повноваження в межах затверджених кошторисів витрат для відповідних органів» (Пояснювальна записка 2022).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Global Gender Gap Report 2022. *World Economic Forum*. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf
3. Виборчий кодекс. Що потрібно змінити. 2021. Рух ЧЕСНО. URL: <https://projects.lb.ua/vyborchyi-kodeks>
4. Що таке віктимблеймінг? 2021. *Teenergizer*. URL: <https://teenergizer.org/2021/11/shho-take-viktimblejming/>
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Офіційний переклад. 2022. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>
6. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року, *Генеральна Прокуратура України*. 2022. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>
7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року, *Генеральна Прокуратура України*. 2022. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
8. Громяк, І. 2022. Стамбульська конвенція: як цей документ може змінити Україну. *BBC News Україна* URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61887447>

9. Пояснювальна записка Проекту Закону про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і

домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39828>

Стаття надійшла до редакції 1.11.2022.

Стаття рекомендована до друку 30.11.2022

Dmytro Varych

Graduate student of the Department of Political Science V.N. Karazin Kharkiv National University
Maidan Svobody, 4 Kharkiv 61022, Ukraine.
dmitrijvarich@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-7646-8067>

GENDER EQUALITY AND GENDER ISSUES IN UKRAINE

The situation related to gender equality in Ukraine, the current rating of Ukraine in the world community, the problems faced by women in various spheres and the protection of women's rights at the state level, Ukraine's achievements in achieving equality are considered. The article is devoted to issues of gender equality, discrimination and violence in Ukrainian society.

It is determined that gender equality and observance of human rights is one of the main goals of humanity and most countries take steps to erase socio-economic differences between men and women, equal rights and opportunities for realization, protection of people from violence. The author points out the multifaceted nature of the problem of gender equality in the realities of Ukraine and the systematic discrimination of women at various levels, and also demonstrates Ukraine's achievements in creating favorable conditions for the normal and safe functioning of a person regardless of gender. Key issues related to gender in Ukraine are highlighted, including economic inequality between men and women, different opportunities in obtaining access to financial resources; inequality in the political participation of men and women, as well as the problems of Ukrainian electoral legislation, which in a certain way allows to avoid injustice in political participation. In addition, issues regarding violence and crimes of various nature by representatives of both genders are raised.

Key words: *Sex, gender, equality, security, politics, political rights, political parties, discrimination, violence*

REFERENCES

1. Constitution of Ukraine 2020. URI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Global Gender Gap Report 2022. *World Economic Forum*. URI https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf
3. The Electoral Code. What needs to be changed. 2021. *Civic movement CHESNO*. URI <https://projects.lb.ua/vyborchyi-kodeks>
4. What is victimblaming?. 2021. *Teenergizer* URI <https://teenergizer.org/2021/11/shho-take-victimblaming/>
5. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Official translation. 2022. URL: <https://rm.coe.int/1680462546>
6. Unified report on persons who committed criminal offenses for January-December 2022, the General Prosecutor's Office of Ukraine. 2022. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>
7. Unified report on criminal offenses for January-December 2022, General Prosecutor's Office of Ukraine. 2022. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
8. Gromluk, I. 2022. The Istanbul Convention: how this document can change Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61887447>
9. Explanatory note of the Draft Law on the ratification of the Council of Europe Convention on the prevention of violence against women and domestic violence and the fight against these phenomena. 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39828>

The article was received by the editors 1.11.2022.

The article is recommended for printing 30.11.2022.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ

Послідовність розміщення матеріалу. Анотації, текст – 14 pt, список літератури – 12 pt **через півтора інтервали.**

Індекс УДК міститься у верхньому лівому куті сторінки – великими літерами жирним шрифтом 12 pt. **Ім'я та по батькові, прізвище** автора малими жирними літерами через кому – у лівому куті - 12 pt., на рядок нижче – посада, місце роботи, ел.пошта, та посилання на реєстрацію на сайті **orcid.org** – 10 pt через 1 інтервал. Потім після пропуску одного рядка розміщується **НАЗВА СТАТТІ** (жирним шрифтом 14 pt., великим літерами, вирівнювання по центру). На рядок нижче – анотація (не менше 1800 знаків без пробілів) українською (або англійською, якщо стаття написана англійською). Потім : **Як цитувати:** **Як цитувати:** Петренко, М.С. 2021. Назва статті. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»: Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 42: __-__. <https://doi.org/10.26565>__

In cites: Petrenko, Mykyta. 2021. The title of the article. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»*: 42: __-__. <https://doi.org/10.26565>_____ (in Ukrainian)

Після пропуску одного рядка друкується текст статті. Абзаци починаються з червоного рядка (1 см). Використані в статті літературні джерела подаються згідно з гарвардським стилем (замість [1, с.26] буде (автор + рік: сторінка). Приклади: (Гелд 2005: 160); (Моделі демократії 2005). Список літератури складається в порядку цитування згідно також за гарвардським стилем.

– після СПИСКУ ЛІТЕРАТУРИ пишемо :

Стаття надійшла до редакції 25.03.2022

Стаття рекомендована до друку 21.04.2022

Потім у верхньому лівому куті сторінки 12 pt. ті самі дані про автора англійською Нижче назва та анотація статті англійською (якщо сама стаття написана англійською, то назва і анотація – українською) з ключовими словами, далі REFERENCES, де література перекладається англійською. Нижче –

The article was received by the editors 6.04.2022.

The article is recommended for printing 21.04.2022.

Відповідно, якщо стаття написана англійською, то подається СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ (література мовою оригілану)

Переклад англійською має бути професійним. Перед англійською та російською анотаціями також друкується прізвище, ім'я та по батькові, нижче – назва статті відповідними мовами) з ключовими словами (не менше 1800 знаків без пробілів) 14 pt. *курсивом.*

Приклад: СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Приклади оформлення журнальних статей:

Sartori, Giovanni. 2004. Where is Political Science Going. *PS: Political Science and Politics* 37(4): 785-787.

Massicotte, Louis and Blais, André.1999. Mixed Electoral Systems: A Conceptual and Empirical Survey, *Electoral Studies* 18(2): 341-366.

Баклан, І. В., Селін, Ю. М. 2013. Електронний парламент: методологія прийняття рішень у процесі нормотворення, *Юридична наука* 1: 13-20.

Чукут, С. 2016. Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій, *Держава та регіони. Серія Державне управління* 1 (53): 133-137.

Приклади оформлення розділів у книгах:

Norris, Pippa. 1996. Candidate Recruitment. In: Lawrence LeDuc, Richard Niemi and Pippa Norris (Eds.), *Comparing Democracies*. London: Sage: 289-302.

Buonanno, Laurie. 2017. The European Migration Crisis. In: D. Dinan, N. Nugent, & W. E. Patterson (Eds.), *The European Union in Crisis*. London: Palgrave Macmillan: 100-130.

Гелд, Девід. 2005. Моделі демократії. В: *Демократія: антологія* / упоряд. О. Проценко. К.: Смолоскип: 155-175.

Кузьо, Тарас. 2004. Пострадянські перетворення в Україні: теоретико-порівняльний аспект. В: *Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація* / під ред. В. Ісаїва. К.: КМ Академія: 45-63.

Приклади оформлення книг:

Anderson, Perry. 1976. *Considerations on Western Marxism*. London: New Left Books.

Бжезінський, Збігнев. 2018. *Велика шахівниця*. Харків: Фабула.

Рудич, Ф.М. (ред.). 2006. *Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку*. К.: Парламентське видавництво.

Evans, Peter V., & Dietrich Rueschemeyer, Theda Skocpol (Eds.). 1985. *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

Електронне видання:

План дій ЄС з гендерних питань на 2016–2020 роки.

URL: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite-gender-action-plan-2016-2020>

Увага! якщо стаття має індекс doi, використовуємо саме його, а не інтернет-посилання URL

Після цього слід додати список літератури (References) англійською. Якщо вся література англійською, то нічого вже роботи не треба. Якщо література складається з українських джерел, ім'я та ініціали, назву статті, місто видання, а також найменування видання пишемо англійською. Якщо журнал має англійську версію, даємо офіційну його англійську назву. Статті, написані будь-якою мовою європейських країн перекладати англійською не потрібно. Наприклад: Gendźwiń, Adam & Raciborski, Jacek. 2014. Jak głosują wyborcy w warunkach preferencyjnych list wyborczych: przypadek Polski, *Decyzje* 22: 47-69 (in Polish).

Зміст статті має точно відповідати вимогам ВАК України до такого роду публікацій (Бюлетень ВАК.-2003. №1): 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 3) формулювання цілей статті (постановка завдання); 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Але самі рубрики («постановка проблеми», «аналіз останніх досліджень...») у статті писати не треба.

Застосовується редактор MS Word, шрифт Times New Roman розміром 14, вирівнювання тексту по ширині в один стовпчик. **Поля:** зліва – 2,5, справа – 2, знизу – 2 см, зверху – 3. Графіки та таблиці, формули вводяться до тексту статті за допомогою комп'ютерної техніки. Ілюстрації, графіки та таблиці, що супроводжують текст, слід нумерувати арабськими цифрами наскрізною нумерацією.

Зберігати статтю просимо або у DOC (1997-2003), або у RTF форматі.

Статті, оформлені не відповідно до наведених правил, прийматися не будуть.

Авторську довідку подати у кінці статті. Автори на момент подачі статті мають бути зареєстровані на порталі orcid.org та обов'язково вказати свій номер у авторській довідці.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА (українською, англійською та російською мовами)

1. Прізвище, ім'я та по батькові.
2. Наукова ступінь.
3. Вчене звання.
4. Місце роботи, посада.
5. Контактний телефон, адреса, e-mail
6. Номер orcid ID
7. Назва статті.

З повагою, редакційна колегія видання.

Наукове видання

В І С Н И К
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. КАРАЗІНА

Серія «Питання політології»
Випуск 42

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – Н.І. Безугла

Підписано до друку 28.12.2022. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк цифровий. Ум. друк. арк. 7,6 Обл.-вид. арк.6,1

№ зам. 26/22

Наклад 50 пр.

Ціна договірна.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Видавець і виготовлювач ХНУ імені В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4, тел. 705-24-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності ДК № 3367 від 13.01.09